

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KATILIM BANKACILIĞI VE PARASAL AKTARIM
MEKANİZMASI**

**SUAT SERHAT YILMAZ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Nihat IŞIK**

KIRIKKALE-2022

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KATILIM BANKACILIĞI VE PARASAL AKTARIM
MEKANİZMASI**

**SUAT SERHAT YILMAZ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Nihat IŞIK**

KIRIKKALE-2022

KABUL-ONAY

Suat Serhat YILMAZ tarafından hazırlanan “KATILIM BANKACILIĞI VE PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Başkan: Prof. Dr. Nihat IŞIK

İmza.....

Yöneylem Araştırması Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Fuat SEKMEN

İmza.....

İktisat Politikası Anabilim Dalı, Sakarya Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU

İmza.....

Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SAMUR

İmza.....

İktisat Politikası Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Serap ŞAHİN

İmza.....

Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 23/12/2022

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Suat Serhat YILMAZ

23/12/2022

ÖZET

KATILIM BANKACILIĞI VE PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nihat IŞIK

Aralık 2022, 194 sayfa

Günümüzün finans sistemi ve kurumları incelendiğinde gerek dünyada gerekse Türkiye’de katılım bankalarının finansal sistem üzerinde giderek artan bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye’deki finans sistemi içinde %7’nin üzerinde bir paya sahip olan katılım bankalarının piyasadaki operasyonlarının ve bu operasyonların reel ekonomiye etkilerinin anlaşılması, merkez bankalarının para politikası araçları ve bu araçların aktarım kanallarının etkinliğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Söz konusu öneme binaen bu çalışmanın amacı, katılım bankacılığı sistemi özelinde parasal aktarım mekanizması kanallarından banka kredileri kanalının etkinliğinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda, Türkiye için ilgili mekanizmanın etkinliği Aralık 2005 ve Haziran 2022 dönemini içeren aylık zaman serisi veri setinden faydalanarak incelenmiştir. Çalışmada analiz yöntemi olarak Yapısal Vektör Otoregresyon (Structural Vector Autoregression - SVAR) Modeli kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye’de parasal aktarım mekanizmasının yaklaşık ilk üç ay için çalıştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Parasal Aktarım Mekanizması, Zaman Serileri Analizi.

ABSTRACT

PARTICIPATION BANKING AND MONETARY TRANSMISSION MECHANISM

Kırıkkale University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics, Doctoral Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Nihat IŞIK

December 2022, 194 pages

Considering today's financial system and institutions, both globally and in Turkey, it is seen that participation banks have an increasing share in the financial system. For this reason, it is important to understand the market operations of participation banks, which have a share of more than 7% in the financial system in Turkey, and the effects of these operations on the real economy, in terms of determining the monetary policy tools of central banks and the efficiency of the transmission channels of these instruments. Due to this importance, the aim of this study is to investigate the effectiveness of the bank credits channel, the monetary transmission mechanism channels, on the participation banking system. Within this scope, the effectiveness of the related mechanism in the study was examined using the monthly time series data set covering the period of December 2005 and June 2022 for Turkey. In the study, the Structural Vector Autoregression (SVAR) Model was used as the analysis method. The findings obtained as a result of the analysis indicate that the monetary transmission mechanism works for approximately the first three months in Turkey.

Key Words: Participation Banking, Monetary Transmission Mechanism, Time Series Analysis.

TEŞEKKÜR

İlk olarak, alıőma boyunca birçok kişinin desteği olduğunu belirtmek isterim. Tezimin yazım suresince srekli istiőare içinde olduğum danışman hocam Prof. Dr. Nihat IŞIK'a, tezime yaptığı yorumları ile katkı sağlayan ve eksikliklerimi gosteren tez izleme komitemdeki hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Serap ŞAHİN'e ve Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SAMUR'a, tezin savunulması sırasındaki yapıcı önerileriyle çalışmaya katkı sağlayan Prof. Dr. Fuat SEKMEN ve Doç. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU'na, analiz süresince çokça fikrini aldığım Doç. Dr. Efe Can KILINÇ'a teőekkürü borç bilirim. Ayrıca, bu uğurda bana destek olan eőim Eda YILMAZ ile srekli yanımda olan ve dualarını esirgemeyen aileme de verdikleri desteklerden ötürü őükranlarımı sunarım.

Suat Serhat YILMAZ

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
AIC	Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	Otoregresif Dağıtılmış Gecikme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
FE	Sabit Etkiler
FO	Faiz Oranı
GLS	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GMM	Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HQ	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
IFDR	İslami Finans Gelişme Raporu
IMF	Uluslararası Para Fonu
IFS	Uluslararası Finansal İstatistikler
KK	Kaynak Kuruluş
KPSS	Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) Birim Kök Testi
PP	Phillips ve Perron (1988) Birim Kök Testi
PNOLS	Panel En Küçük Kareler
RE	Rassal Etkiler
LDK	Döviz Kuru
SC	Schwarz Bilgi Kriteri

SVAR	Yapısal Vektör Otoregresyon
SGMM	Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	Türk Lirası
TRVAR	İki Eşik Değerli Vektör Otoregresyon
TVAR	Eşik Değerli Vektör Otoregresyon
VKŞ	Varlık Kiralama Şirketi
VAR	Vektör Otoregresyon
VDC	Varyans Ayrıştırması
VMA	Vektör Hareketli Ortalama
VECM	Vektör Hata Düzeltme Modeli
YP	Yabancı Para
2OLS	İki Aşamalı En Küçük Kareler

TABLolar DİZİNİ

<u>TABLO</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Küresel İslami finans endüstrisi varlıkları (2020)	48
Tablo 2. Küresel İslami bankacılık sektörü ile ilgili temel göstergeler (2020).....	49
Tablo 3. Bölgelere göre İslami finans varlıkları (2020).....	50
Tablo 4. Katılım bankacılığı (İslami bankacılık) sektörü varlıklarının bölgelere göre payları.....	52
Tablo 5. Katılım bankaları, kuruluş tarihleri, şube sayıları ve personel bilgileri (2021)	56
Tablo 6. Bankacılık sektörü toplam varlıklar (milyar TL).....	57
Tablo 7. Katılım bankalarının toplam varlıkları (Aralık 2020, milyar TL)	59
Tablo 8. Bankacılık sektörü tarafından toplanan mevduatlar/fonlar (milyar TL).....	60
Tablo 9. Katılım bankaları tarafından toplanan fonlar (2021, milyar TL).....	61
Tablo 10. Bankacılık sektörü tarafından kullanılan kredi/fonlar (milyar TL).....	63
Tablo 11. Katılım bankaları tarafından kullanılan fonlar (milyar TL)	64
Tablo 12. Literatür çalışmaları.....	99
Tablo 13. Değişkenlere ait açıklamalar.....	132
Tablo 14. Özet istatistikler	133
Tablo 15. Birim kök testi sonuçları (düzey değerler)	136
Tablo 16. Birim kök testi sonuçları (birinci farklar).....	137
Tablo 17. Modellerde kullanılan değişkenler.....	138
Tablo 18. Johansen eşbütünleşme testi sonuçları.....	141
Tablo 19. İki model için VAR modellerinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi ...	142
Tablo 20. Katılım bankacılığı kredileri için yapısal varyans ayrıştırması	145
Tablo 21. Sanayi üretim endeksi için yapısal varyans ayrıştırması	146

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>ŞEKİL</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Murâbaha yönteminin işleyişi.....	29
Şekil 2. Müşârekenin aşamaları	32
Şekil 3. Sukûk yönteminin işleyişi.....	34
Şekil 4. İcâre yönteminin işleyişi.....	36
Şekil 5. Selem yönteminin işleyişi.....	40
Şekil 6. Küresel İslami finans varlıklarının yıllar itibarıyla gelişimi (milyar dolar) .47	
Şekil 7. İslami finans varlıkları açısından en yüksek büyüklüğe sahip 10 ülke (2020, milyar dolar).....	49
Şekil 8. Dünyada katılım bankacılığı (İslami bankacılık) varlıklarının gelişimi (milyar dolar)	51
Şekil 9. Katılım bankacılığı (İslami bankacılık) varlık büyüklüğü açısından en yüksek paya sahip 10 ülke (milyar dolar)	53
Şekil 10. Mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankaları varlıklarının toplam sektör içerisindeki oranları (%).....	58
Şekil 11. Katılım bankalarının varlıklarının katılım bankacılığı sektörü içerisindeki payları ile TL ve YP varlık oranları (Aralık 2020)	59
Şekil 12. Toplanan fonların bankacılık türlerine göre payları	61
Şekil 13. Bankalara göre toplanan fonların payları ile TL ve YP fonların oranları... 62	
Şekil 14. Bankacılık türlerinin toplam kredi/fon hacmi içerisindeki payları	64
Şekil 15. Bankaların toplam fon hacmi içerisindeki payları ile TL ve YP tutarları... 65	
Şekil 16. İslami finansal sistemin potansiyel olarak finansal krizlere karşı korunma yeteneğine sahip olma ilkeleri.....	68
Şekil 17. Faiz kanalı.....	84
Şekil 18. Banka kredileri kanalı	87

Şekil 19. Bilanço kanalı	89
Şekil 20. Döviz kuru kanalı.....	90
Şekil 21. Servet etkisi kanalı.....	92
Şekil 22. Tobin'in Q teorisi aracılığı ile hisse senedi kanalının işleyişi	94
Şekil 23. Konut piyasası üzerinden parasal aktarım mekanizması	95
Şekil 24. Beklenti kanalı	97
Şekil 25. İkili bankacılık sistemi ve parasal aktarım mekanizması	118
Şekil 26. Katılım bankaları kâr payı oranları ve mevduat faiz oranları dağılım diyagramı ve korelasyon matrisi	123
Şekil 27. Değişkenlerin grafikleri	134
Şekil 28. Faiz oranı değişkenine ait yapısal şokların diğer değişkenlere etkisi	148
Şekil 29. Kredi şoklarının diğer değişkenler üzerindeki etkisi	150

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	i
KISALTMALAR DİZİNİ	ii
TABLolar DİZİNİ	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	9
KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ	9
1.1. KATILIM BANKACILIĞI.....	9
1.2. KATILIM BANKACILIĞININ ÖNEMİ VE AMACI.....	10
1.3. KATILIM BANKACILIĞININ TEMEL ESASLARI	12
1.3.1. Faizin Yasak Oluşu	13
1.3.1.1. Dünyada Faiz Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Faiz Yasağının Tarihi... 13	
1.3.1.2. İslam'ın Faize Bakış Açısı	16
1.3.1.3. İslam Dünyasında Faize İlişkin Görüş ve Tartışmalar	19
1.3.2. Garar'ın Yasak Oluşu.....	23
1.3.3. Riskin Paylaşılması	24
1.3.4. Kumarın Yasak Oluşu	24
1.3.5. Haram Mal ve Hizmetlerin Satılmaması.....	24
1.3.6. Sözleşmelerin Kutsal Olması	25
1.3.7. Paradan Para Kazanmama İlkesi.....	25
1.4. KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ.....	26
1.4.1. Özel Cari Hesaplar	26
1.4.2. Katılma Hesapları	27
1.4.2.1. Tasarruf Hesapları.....	27
1.4.2.2. Yatırım Hesapları	28
1.5. KATILIM BANKACILIĞINDA FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ .	28

1.5.1. Murâbaha	28
1.5.2. Müşâreke	30
1.5.3. Mudârabe	32
1.5.4. Sukûk	33
1.5.5. İcâre.....	35
1.5.6. Kârz-ı hasen	37
1.5.7. Selem.....	40
1.5.8. İstisnâ	41
1.6. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ İLE GELENEKSEL BANKACILIK SİSTEMİ ARASINDAKİ FARKLAR.....	42
1.7. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNİN GELİŞİMİ	44
1.7.1. Dünyada Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi.....	44
1.7.1.1. Mevcut Durumu	47
1.7.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı	53
1.7.2.1. Mevcut Durumu ve Bankacılık Sektöründeki Yeri.....	56
1.7.2.2. Katılım Bankacılığı Tarafından Toplanan Fonlar.....	60
1.7.2.3. Katılım Bankacılığı Tarafından Kullanılan Fonlar.....	62
1.8. EKONOMİK KRİZLERDE İSLAMİ FİNANS VE KATILIM BANKALARI	65
1.8.1.1. 2008 Küresel Ekonomik Krizi’nde Katılım Bankacılığı Sistemi.....	68
1.8.1.2. 2020 Covid-19 Pandemi Sürecinde Katılım Bankaları.....	70
2. BÖLÜM.....	73
PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI VE İŞLEYİŞİ	73
2.1. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR: KEYNESYEN VE MONETARİST KANITLAR	76
2.2. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER .	77
2.2.1. Başlangıçtaki Finansal Koşullar.....	78
2.2.2. Hükümet Müdahaleleri	79
2.2.3. Dış Açıklık ve Uluslararası Sermaye Akımları.....	79
2.2.4. Finansal Piyasaların Yapısı ve Derinliği.....	80
2.3. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI KANALLARI	82
2.3.1. Faiz Kanalı	83
2.3.2. Kredi Kanalı.....	86

2.3.2.1. Banka Kredileri Kanalı	86
2.3.2.2. Bilanço Kanalı.....	88
2.3.3. Döviz Kuru Kanalı	89
2.3.4. Varlık Fiyatları Kanalı	91
2.3.4.1. Hisse Senedi Fiyatları Kanalı.....	91
2.3.4.1.1. Servet Etkisi	91
2.3.4.1.2. Tobin'in Q Etkisi.....	93
2.3.4.2. Konut ve Arazi Fiyatları Kanalı.....	95
2.3.5. Beklentiler Kanalı	96
3. BÖLÜM.....	98
PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI KANALLARININ KATILIM BANKALARI ÜZERİNDEN İŞLEYİŞİ	98
3.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	98
3.1.1. Literatür Çalışmalarına İlişkin Genel Değerlendirme.....	114
3.2. BANKA KREDİLERİ KANALININ KATILIM BANKACILIĞI ÜZERİNDEN İŞLEYİŞİ.....	116
4. BÖLÜM.....	124
EKONOMETRİK YÖNTEM VE UYGULAMA.....	124
4.1. YÖNTEME İLİŞKİN TEORİK AÇIKLAMALAR.....	124
4.1.1. Yapısal VAR Modeli	124
4.1.2. VAR Modellerinde Etki-Tepki Fonksiyonları	126
4.1.3. VAR Modellerinde Varyans Ayırıştırması	129
4.2. ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR.....	131
4.2.1. Veri Seti ve Özet İstatistikler	131
4.2.2. Değişkenlerin Zaman İçindeki Seyirlerinin İncelenmesi.....	133
4.2.3. Birim Kök Testleri	135
4.2.4. Tahmin Edilecek Modeller ve Yapısal VAR Modeli Kısıtları	137
4.2.5. Johansen (1995) Eşbütünleşme Analizi	139
4.2.6. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve Tahmin Edilecek VAR Modeli	141
4.2.7. Varyans Ayırıştırması	144
4.2.8. Etki-Tepki Fonksiyonları	147
5. BÖLÜM.....	152

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	152
KAYNAKÇA	158
EKLER.....	173
ÖZGEÇMİŞ.....	174

GİRİŞ

Günümüzde dünya ekonomisi hızlı bir şekilde büyümekte, ülkeler ise bu büyümeye bağlı olarak gerçekleşen refah yükselişinden kendi paylarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Ülkelerin hem dünyada ekonomik anlamda baskın bir güç haline gelebilmesi hem de bu ekonomik yarışta ön plana çıkabilmesi güçlü bir finansal sektöre sahip olabilmeleri ile mümkündür. Bu durum dünyada gelişmiş ülkelerin finansal sistemlerinin de güçlü olması gerçeği ile doğrulanmaktadır. Ayrıca birçok çalışma, güçlü bir finansal yapının ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyebilecek, hatta büyümenin motoru olarak sayılabilecek bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu öneme binaen birçok ülkede finansal sistemin temel aktörlerinden biri olan bankacılık sistemine yönelik ilgi ve dikkat artmıştır. Söz konusu süreçte günümüzdeki temel bankacılık uygulamalarını içeren geleneksel bankacılık sistemi gelişmiş ve ülkeler arasında yaygınlaşmıştır.

Artan küreselleşme faaliyetleriyle birlikte geleneksel bankacılık sisteminin yayılması sadece batı dünyası ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda İslam ülkelerinde de kendini göstermiştir. İslam ülkelerine de yayılan geleneksel bankacılık sistemi, ilgili ülkelerde geleneksel bankacılık sisteminin uygulamaları ve işleyişi açısından İslami meşruiyetlerine ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu noktada özellikle Müslüman ülkelerin kendi dini değerlerine uygun bir bankacılık sistemi oluşturma ihtiyacı ve 1970’li yıllardan sonra petrole bağlı olarak zenginleşen körfez ülkelerinin fonlarının “İslami ilkelere” uygun olarak diğer ülkelere aktarılmasını sağlayacak bir yapının gerekliliği ortaya çıkmıştır (Orhan, 2020, s. 15).

İslami finans sistemi, anılan gerekliliklere binaen İslam’ın getirdiği yasaklar ve kurallar çerçevesinde finansal işlemlerin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede söz konusu sistem, faizli işlem yapmak istemeyen tasarruf sahiplerinin fonlarının ekonomiye kazandırılmasını amaçlamakta ve ilgili birimlerin fonlarını güvenle saklamalarına ve değerlendirmelerine imkân vermektedir. Diğer taraftan Türkiye özelinde ise bu sistemin bir diğer önemli amacı, alternatif yatırım imkânları sunmak suretiyle körfez sermayesinin Türkiye’ye aktarılmasıdır (TKBB, 2020a). Batı ekonomilerinde de benzer bir sistem mevcut olup ilgili sistemde “risk

sermayesi” esas alınmakta ve faizden uzak durmak isteyen bireylerin âtil tasarruflarının ekonomiye kazandırılması hedeflenmektedir (Özulucan ve Özdemir 2010, s. 9-10).

İslami finans alanında “Katılım Bankacılığı” ve “İslami Bankacılık” her ne kadar benzer iki kavram olarak birbirleri yerine kullanılsa bile, her iki sistem amaç bakımından birbirinden farklılık arz etmektedir. İslami bankacılık sisteminde, İslam dininin ortaya koyduğu ekonomik ilkelerin sadece finans alanında değil, bütün alanlar itibarıyla hayata geçirilmesi esastır. Fakat katılım bankalarının amaçları arasında İslami ekonomik sistemin ilkelerinin bütünüyle hayata geçirilmesi gibi bir amaç bulunmamaktadır. Zaten günümüz şartları itibarıyla gerek hukuki gerekse mevcut ekonomik yapı bu ilkelerin bütünüyle hayata geçirilmesine imkân vermemektedir (Özulucan ve Özdemir 2010, s. 9-10).

Gerek katılım bankacılığı gerekse İslami finans sisteminde işlemler, genel olarak İslami ilkeler temel alınarak çizilen hukuki ve yasal çerçeve tarafından belirlenmektedir. Bu kurallar, hayatın tüm yönlerinde karar alma sürecinde, Kur’ân-ı Kerim’i ve İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed’in bu ilkeleri yaşayış biçimini ifade eden Sünneti takip etmek isteyen bireyler için bir yol haritası konumundadır. Bu kaynaklardan yola çıkarak ortaya konulan ve İslami finansın ve katılım bankacılığının en önemli temel prensiplerinin; faizin yasak olması, garar (belirsizlik)’in yasak olması, riskin paylaşılması, kumarın yasak olması, haram mal ve hizmetlerin satılmaması ve paradan para kazanmanın uygun görülmemesi olduğu söylenebilir (Gait ve Worthington, 2007, s. 16).

Katılım bankaları piyasadan fon toplarken temelde iki hesap türü üzerinden işlem yapmaktadır. Bunlardan birincisi Özel Cari Hesaplar’dır. Özel Cari Hesaplar geleneksel bankacılık sisteminde vadesiz mevduatlara benzeyen hesap türüdür. Bu hesaplara yatırılan fonlar istenilen zamanda istenilen miktarda müşteriler tarafından çekilebilirler. Katılım bankaları tarafından fon toplamada kullanılan bir diğer hesap türü ise Katılma Hesapları’dır. Katılma Hesapları, tasarruf hesabı ve yatırım hesabı olmak üzere iki alt hesaptan oluşur. Tasarruf hesapları, banka müşterilerinin söz konusu hesaplarda ihtiyati amaçla fonlarını tutabilmeleri ve onları yatırım ve ticari

işlemlerde kullanabilmeleri amacıyla açılmaktadır. Bu noktada müşteriler ilgili hesaplara fonlarını yatırmakla, söz konusu katılım bankasına bu paraları değerlendirme yetkisi vermiş olurlar. Müşteriler bu hesap üzerinden de istedikleri zaman paralarını çekebilmektedirler. Bankalar bu hesaplarda fonlarını tutan müşterilere ilan ettiği fiili kârlar çerçevesinde kazançlarını paylaşırlar (Ali ve Falahi, 2014, s. 98). Yatırım hesapları ise, geleneksel bankacılık sisteminde kullanılan sabit-vadeli mevduatlara benzer özellik göstermektedir. Fakat bu hesaplar tasarruf amaçlı olmamakla birlikte, müşterilerine; 1, 3, 6, 9 veya 12 ay gibi sürelerle bankaya para yatırma olanağı tanımakta ve bu süreçte elde edilen kârları belirli zamanlar dâhilinde müşterilerin çekebilmelerine imkân vermektedir (Avcı, 2017, s. 93).

Katılım bankaları reel sektördeki ekonomik aktiviteleri fonlamakta ve bu faaliyetleri çeşitli yöntemler üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu yöntemlere; Murâbaha, Müşâreke, Mudârabe, Sukûk, İcâre, Kârz-ı Hasen, Selem ve İstisnâ işlemleri örnek gösterilebilir.

Katılım bankacılığı sistemi her ne kadar geleneksel sisteme benzer olarak âtil tasarrufların ekonomiye kazandırılması amacını gütsede her iki sistem belirli noktalarda birbirinden farklılık arz etmektedir. İki sistemin işleyişinde ve işlemlerin yapılış şeklinde birçok farklılık bulunmakla birlikte bunlardan en önemlilerinin; fon toplama ve kullandırma sürecinde söz konusu bankaların karşılaşılan riski borçlu ve alacaklı arasında dağıtmaları ve sabit getiri vermemeleri olduğu ileri sürülebilir. Uygulama ilgili alanda yatırım ortaklığı olarak isimlendirilmekte olup, kâr-zarar ortaklığı veya vadeli satışa dayanan ticari ilişki olarak kabul edilmektedir (Özulucan ve Deran, 2009, s. 98).

Dünyada modern anlamda ilk faizsiz bankanın Mısır Arap Cumhuriyeti'nde 1963 yılında Cemal Abdülnasır döneminde kurulan "Mith Ghamr" olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu banka Cemal Abdülnasır tarafından bütün bankaların devletleştirilme süreçlerine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Sümer ve Onan, 2015, s. 298). Daha sonra 1970'li yılların ortalarına doğru faizsiz bankacılık sistemine yönelik ilgi artmış ve birçok İslam ülkesinde faizsiz banka faaliyete

geçmiştir. Bu bankalara örnek olarak, Mısır'da 1971 yılında kurulan Nasr Sosyal Bankası, Cidde'de 1975 yılında kurulan İslami Kalkınma Bankası ve yine aynı tarihte Dubai'de kurulan Dubai İslam Bankası, 1977 yılında faaliyete geçen Kuveyt Finans Kurumu ve son olarak 1981 yılında faaliyetine başlayan Daru'l Mali El-İslam'i verilebilir (Doğan ve Karakaş, 2017, s. 3).

Günümüz itibarıyla İslami finans sistemi giderek büyüyen bir yapıya sahiptir. 2020 yılı için söz konusu sistem yaklaşık 3,3 trilyon dolar varlığa sahiptir. Bu rakamın 2025 yılına gelindiğinde 4,490 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (IFDR, 2021, s. 24). Küresel çapta giderek büyüyen finans endüstrisi genellikle; İslami Bankacılık, Sukûk, Tekâfûl¹, İslami Fonlar ve Diğer İslami Fonlar olmak üzere beş temel başlık altında kategorize edilmektedir. İslami finans varlıkları içinde küresel düzeyde en yüksek paya yaklaşık 2,3 trilyon dolar ile İslami bankacılık endüstrisi sahiptir. Bu rakam ile sektör yaklaşık toplam finans endüstrisi varlıklarının %70'ini oluşturmaktadır. Dünyadaki tüm bankacılık sektörü göz önüne alındığında, 2020 yılı için İslami bankacılık sektörünün küresel bankacılık sektörünün içerisindeki payı %6'nın üzerindedir (IFDR, 2021, s. 24).

Türkiye'de katılım bankacılığı sistemi, ülkemizin serbest piyasa ekonomisine geçtiği, dünyada ise neoliberal politikaların revaçta olduğu dönemde ortaya çıkmıştır (Saridoğan, 2020, s. 151). Ülkemizde ilk faizsiz banka uygulaması 1985 yılında kurulan Albaraka Türk'tür. Aynı yıl Faysal Finans da bu sektörde faaliyetine başlamıştır. Ardından, Körfez kökenli bir diğer banka olan Kuveyt Türk de 1989 yılında katılım bankacılığı sektörüne adımını atmıştır. Sonrasında Faysal Finans, Family Finans'a dönüşmüş ve 1991 yılında sektöre giren Anadolu Finans, Family Finans ile birleşerek 2005 yılında Türkiye Finans'ı oluşturmuşlardır.

Türkiye'de mevcut durum itibarıyla altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bunlar; Albaraka Türk Katılım Bankası, Emlak Katılım Bankası, Kuveyt Türk

¹ Tekâfûl kısaca; faiz, aşırı belirsizlik ve kumar gibi İslam ticaret hukuku prensiplerine aykırı olan unsurları içermeyen sigorta olarak ifade edilebilir (Özcan, 2017: 351).

Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Ziraat Katılım Bankası'dır. Toplamda 1295 şubeye sahip olan bu bankalar 18130 kişiyi istihdam etmektedir².

Türkiye'de bankacılık sektörünün toplam varlık hacmi 2021 yılı itibarıyla yaklaşık 9,1 trilyon TL'dir. Aynı yıl için katılım bankalarının varlıkları ise yaklaşık 716,1 milyar TL ile ilgili sektörün yaklaşık %7,83'ünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan, söz konusu sistem tarafından toplanan fonlar aynı yıl için yaklaşık 564 milyar TL iken, kullanılan fonlar yaklaşık 333,4 milyar TL'dir.

1980'ler ile birlikte dünyada ortaya çıkan küreselleşme dalgası bir yandan ekonomileri ve finansal sistemleri birbirine bağlarken, diğer taraftan da ülkeleri ekonomik kırılganlıklarla karşı karşıya getirmiştir. Bu krizler içinde en önemlilerinin 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2020 Covid-19 Pandemisi döneminde yaşanan krizler olduğu ileri sürülebilir. Katılım bankacılığına yönelik hazırlanan raporlar söz konusu sistemin her iki krizde de başarılı bir performans sergilediğine işaret etmektedir.

Parasal aktarım mekanizması kanalları parasal şokların; faiz kanalı, banka kredileri kanalı, döviz kuru kanalı, varlık fiyatları kanalı ve beklentiler kanalı gibi mekanizmalar üzerinden ekonomiye hangi yönde ve ne ölçüde etkili olacağını belirlemektedir. Bu kanallardan banka kredileri kanalı, merkez bankalarının açık piyasa işlemleri yoluyla bankacılık sektörünün borç verme kapasitesini kontrol edebileceğini iddia etmektedir. Daraltıcı bir politika uygulandığında, merkez bankaları banka rezervlerini azaltmak için açık piyasa işlemleri üzerinden piyasaya tahvil satmaktadır. Bu durum tahvillerin fiyatını düşürerek faiz oranlarını

² TKBB, <https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri> (Erişim Tarihi: 03.11.2021); TKBB, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/denetim-raporlari> (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

yükseltmektedir. Belirli bir süre sonra faizlerin yükselmesi ise banka kredilerine bağımlı olan küçük firmaların yatırımlarının azalmasına neden olmakta ve milli geliri düşürmektedir (Aysan, Dişli ve Öztürk., 2015, s. 1). Bu noktada söz konusu kanalların katılım bankacılığı üzerinden işleyişi uygulanan para politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Katılım bankaları her ne kadar faizsiz ve İslami prensiplere uygun olarak işleyişlerini sürdürseler bile, geleneksel bankalar ile aynı havuzda olmalarına bağlı olarak ürün ve hizmetlerini fiyatlama noktasında geleneksel bankacılık sistemi göstergelerini dikkate almaktadırlar. Bu nedenle, geleneksel bankacılık sisteminin faiz oranlarında meydana gelen bir değişim katılım bankacılığı sisteminin kâr payı oranlarını da etkilemektedir.

Literatürde katılım bankacılığı sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizmasının işleyişini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. İlgili çalışmalarda söz konusu parasal aktarım mekanizmasının işleyişi; Vektör Otoregresyon (Vector Autoregression - VAR), Yapısal VAR (Structural VAR - SVAR), Eşik Değerli VAR (Threshold VAR - TVAR) gibi yöntemler aracılığı ile incelenmektedir.

Dünyada ve Türkiye’de katılım bankacılığı finansal sistem içerisinde payını giderek arttırmaktadır. Ekonomik sistemin önemli bir unsuru haline gelen İslami finans ve Katılım Bankacılığı sistemi gerek akademisyenlerin gerekse hükümetlerin ve para politikası yapımcılarının ilgi odağı haline gelmiştir. Bu kapsamda, söz konusu mekanizmanın katılım bankacılığı üzerinden işleyişi para politikalarının reel ekonomik faaliyetlere etkisinin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Bu öneme binaen çalışmada, Türkiye için ilgili mekanizmanın etkinliği Aralık 2005-Haziran 2022 dönemini kapsayan aylık veriler yardımıyla araştırılmıştır. Analiz bölümünde Yapısal Vektör Otoregresyon (Structural Vector Autoregression-SVAR) Modeli kullanılmış olup, söz konusu etkinlik M1 ve M2 para arzlarını içeren iki farklı model üzerinden incelenmiştir. Yapısal VAR modelinin kurulmasının ardından ilgili etkinlik etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemleri aracılığı ile araştırılmıştır. Literatürde, Türkiye özelinde Yapısal VAR Modeli kullanılarak katılım bankacılığı sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizmasının işleyişini ele

alan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle ilgili literatüre katkı sağlaması beklenen çalışma şu şekilde tasarlanmıştır:

Birinci bölümde katılım bankacılığı sistemine ilişkin teorik anlatımlara yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle; katılım bankacılığı kavramı, sistemin amacı, önemi, felsefesi, temel ilke ve esaslarına değinilmektedir. Daha sonra katılım bankacılığı fon toplama yöntemleri Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları başlıkları altında incelenmektedir. Fon toplama yöntemlerinin ele alınmasının ardından bölümde katılım bankacılığının fon kullandırma yöntemleri olan; Murâbaha, Müşâreke, Mudârabe, Sukûk, İcara, Kârz-ı hasen, Selem ve İstisnâ yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Katılım bankacılığı sisteminin Dünyada ve Türkiye’deki gelişimi ile mevcut durumları hakkında verilen bilginin ardından bölüm 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2020 Covid-19 Pandemi sürecinde katılım bankalarının performanslarının değerlendirilmesiyle tamamlanmaktadır.

İkinci bölümde ise parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ele alınmakta, bu işleyişe yönelik teorik yaklaşımlara yer verilmekte ve ilgili mekanizmayı etkileyen faktörler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra geleneksel bankacılık sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizması kanalları; faiz kanalı, kredi kanalı, döviz kuru kanalı, varlık fiyatları kanalı ve beklenti kanalı başlıkları altında incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, öncelikle literatür çalışmaları tablolar halinde verilmekte ve söz konusu çalışmalara ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Devamında katılım bankacılığı sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizmasının nasıl işlediğine dair teorik anlatımlara yer verilmektedir.

Ekonometrik yöntem ve uygulama başlığını taşıyan dördüncü bölümde ilk olarak Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Modeli, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması sürecine ilişkin teorik açıklamalar üzerinde durulmaktadır. Sonrasında, Türkiye özelinde Aralık 2005-Haziran 2022 dönemini kapsayan zaman serisi veri seti kullanılarak iki farklı model için Yapısal VAR sistemleri tahmin edilmekte, ardından karşılaştırmalı olarak varyans ayrıştırma süreçlerine ve etki-tepki fonksiyonlarına ilişkin bulgular sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

Sonuç b6l6m6nde ise, çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak, ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Son olarak, ulaşılan bulgular ışığında politika yapıcılara 6nerilerde bulunulmaktadır.

1. BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

1.1. KATILIM BANKACILIĞI

Günümüzde “Katılım Bankacılığı” ile dünyada faizsiz finans sisteminin bir uygulaması olan ve gerek felsefesi gerekse operasyonları bakımından İslami prensiplere uygun olarak faaliyet gösteren bankacılık sistemi kastedilmektedir. Katılım Bankacılığı yaklaşımında faizsizliğe vurgu yapılmasının temel nedeni İslam dininde faizin yasaklanmış olmasıdır. Bu nedenle, söz konusu bankacılık sistemi *faizsizlik prensibi* ile hareket etmekte ve onun bu özelliği ilgili bankacılık türünü geleneksel bankacılık sisteminden ayırmaktadır (Ata ve Buğan, 2016, s. 91).

“Katılım Bankacılığı” sözcük öbeğindeki “Katılım” kelimesi, söz konusu bankacılık sisteminin kâra ve zarara katılma prensibini ifade etmektedir. Sistem, tasarruf sahiplerinin ellerindeki fonları toplayarak, faizsiz finansman koşulları içinde ticari işlemlerde ve sanayi sektöründe değerlendirmekte, bu faaliyetler sonucunda elde edilen kâr ve zararı fon sahipleri arasında paylaşmaktadır. Sistemde vadeli hesaplar çerçevesinde toplanan; TL, Euro ve Dolar fonları; bireysel ve kurumsal finansman destekleri, finansal kiralama, kâr ve zarar ortaklığı gibi yöntemler kullanılarak paylaşılmaktadır. Bu süreçte faiz ve belirsizlik içeren, riski yüksek ve spekülâtif işlemlere yer verilmemekte, toplum için sosyal problemlere sebep olabilecek zararlı ve meşru olmayan ekonomik aktivitelerden uzak durulmaktadır (TKBB, 2020a, s. 1). Söz konusu sistemde faaliyetlerini sürdüren katılım bankaları, 2005 yılında yürürlüğe giren kanun kapsamında, “*Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere*

faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri” olarak tanımlanmıştır.³

Katılım bankacılığı sistemi ile modern bankacılık sistemine karşı bir alternatif getirilmiş olup, ilgili sistemi sadece faiz hassasiyeti olan bireylerin fonlarının ekonomiye aktarılmasını sağlayan bir araç olarak görmek yanlış olacaktır. Bu sistem birçok yönüyle faiz sistemine karşı devrimsel bir hareket olarak değerlendirilebilir (Doğan ve Karakaş, 2017, s. 9).

1.2. KATILIM BANKACILIĞININ ÖNEMİ VE AMACI

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de Müslümanlar İslam dininin getirdiği yasaklar çerçevesinde faizden uzak durmayı amaçlamakta ve ekonomik faaliyetlerini ona göre şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, faizli işlem yapmak istemeyen bireylerin tasarrufları âtil kalmakta, bu durum hem o ülkelerin genel ekonomisi hem de bu tasarruf sahipleri açısından kayba neden olmaktadır. Bu bağlamda katılım bankacılığı sisteminde; geleneksel bankacılık sisteminden farklı olarak İslam hukuku prensiplerine bağlı kalarak hareket edilmekte, faizden uzak durmak isteyen bireylerin âtil durumda olan fonlarının ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu sistem aracılığı ile söz konusu bireylerin fonlarını güvenle saklamalarına ve değerlendirmelerine imkân verilmekte; Türkiye özelinde alternatif yatırım olanakları ile birlikte körfez sermayesinin ülkeye çekilmesi amaçlanmaktadır (TKBBa, 2020). Batı ekonomilerinde de söz konusu sistemin amacı benzerdir. Sistemde “risk sermayesi” esas alınmakta, faizli işlem yapmak istemeyen bireylerin âtil fonlarının ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır (Özulucan ve Özdemir 2010, s. 9-10).

³5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, madde 3, 2005, (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020).

Literatürde Katılım Bankacılığı ile “İslami Bankacılık” genel olarak birbirlerinin yerine kullanılan iki benzer kavram olsa da İslami bankacılık sistemi ile katılım bankacılığı sistemi arasında amaç bakımından önemli bir ayrım söz konusudur. Bu ayrım 1980 yılında Riyad’da yapılan İslam Ülkeleri Merkez Bankaları Governörler toplantısında ifade edilen İslami bankacılığın amaçlarından yola çıkarak ortaya konabilir. Bu amaçlar şu şekildedir (Özulucan ve Özdemir 2010, s. 9-10):

- I. Âtıl tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesine imkân verilmesini sağlayarak, ekonomik büyümeye ve istihdama katkı sağlanmasının amaçlanması,
- II. İslam’ın ortaya koyduğu ekonomi ilkelerinin hayata geçirilmesi,
- III. Dengeli bir finans sisteminin kurularak, farklı bankacılık sistemi uygulamalarının İslami ilkeler çerçevesinde yapılması,
- IV. Faizli bir sisteme rağmen, kâr fırsatlarından mümkün olduğunca fazla yararlanılması.

Birinci maddede yer alan âtıl tasarrufların bir kısmı, dini inanışları nedeniyle geleneksel bankacılığa para aktarmak istemeyen fon sahiplerinin yastık altı tasarruflarından oluşmaktadır. Söz konusu tasarruf sahiplerinin fonlarının geleneksel bankacılık aracılığı ile ekonomiye kazandırılmamasının altında yatan diğer sebeplerin şunlar olduğu söylenebilir (Doğan ve Karakaş, 2017, s. 10):

- ✓ Geleneksel bankacılık faaliyetlerine kıyasla katılım bankacılığı faaliyetlerinin ve ürünlerinin toplum tarafından yeterince bilinmemesi,
- ✓ Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından geleneksel bankalara el konulması ve söz konusu bankacılık sistemine toplumun güveninin azalmış olması,
- ✓ Katılım bankalarına kıyasla rant ekonomisinden daha fazla kazanç elde edilebilecek olması.

İki bankacılık tipi arasındaki en önemli ayrım ikinci maddede yer alan İslam’ın ortaya koyduğu ekonomi ilkelerinin hayata geçirilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Katılım bankalarının amaçları arasında İslami ekonomik sistemin

ilkelerinin hayata geçirilmesi gibi bir amaç bulunmamaktadır. Zaten şartlar itibarıyla gerek hukuki gerekse mevcut ekonomik yapı göz önüne alınarak katılım bankalarının bu ilkeleri hayata geçirmesi mümkün gözükmemektedir (Özulucan ve Özdemir 2010, s. 9-10). Diğer taraftan, üçüncü maddedeki amacı gerçekleştirebilmek için Katılım bankaları gerek dünyada gerekse Türkiye’de istenilen fonların toplanması amacıyla çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler sonucunda elde edilen kazançlar ticari nitelikte olup, faizli sistemden elde edilen kazançlardan belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir (TKBBa, 2020).

Küresel olarak dünyada yaygınlaşan bu sisteme yönelik geçmişe benzer olarak günümüzde de tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların göbeğinde sektörde bulunan bazı kuruluşların tam olarak İslam’ın amaçlarına uygun olarak hareket etmemeleri veya İslam dini ile alakası olmayan bazı kuruluşların söz konusu faaliyetleri gerçekleştirmeleri yer almaktadır. Ticari açıdan bankaların bu şekilde hareket edebilme haklarının bulunması saklı tutulmak kaydıyla; bir bankanın sadece faizsiz olarak çalışması onun İslami Banka olarak anılması için yeterli koşul kabul edilmemektedir (Erdem ve Tatlı, 2018, s. 72). İslami bankacılık tabiri, İslam’ın getirdiği ilke ve öğretiler sisteminin bütününe uygun bir bankacılık yapısına işaret etmekte olup, sistemdeki işlemlerin faizsiz olması onun sadece bir koşulu olarak görülebilir.

1.3. KATILIM BANKACILIĞININ TEMEL ESASLARI

Katılım Bankacılığı ve İslami finans genel olarak İslâm hukuku tarafından düzenlenmekte ve hukuki ve yasal çerçevesi; İslam, Kur’an’ı Kerim’in yorumu ve Sünnet öğretileri tarafından çizilmektedir. Bu çerçeve, hayatın tüm yönlerinde karar almada Kur’an’ı Kerim ve Sünnet ilkelerini takip etmek isteyen insanlar için önemli bir yol haritası çizmektedir. Bu noktada finansal işlemler de İslam ülkelerinde Müslümanlar arasında gelir ve refahın daha âdil bir şekilde dağılımını sağlayabilmek için İslam hukuku tarafından düzenlenen en önemli ekonomik faaliyetlerden biridir

(Gait ve Worthington, 2007, s. 16). Aşağıda, İslami finansın ve katılım bankacılığının temel prensiplerini gösteren; faizin yasak oluşu, garar⁴'ın yasak oluşu, riskin paylaşılması, kumarın yasak oluşu, haram mal ve hizmetlerin satılmaması ve paradan para kazanmama ilkeleri incelenmektedir.

1.3.1. Faizin Yasak Oluşu

Bu kısımda öncelikli olarak faiz olgusunun ortaya çıkışı tarihsel açıdan incelenecek, daha sonra İslam'ın faize yönelik yaklaşımı ve İslam dünyasında faize ilişkin tartışmalar ele alınacaktır.

1.3.1.1. Dünyada Faiz Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Faiz Yasağının Tarihi

İnsanlar arasındaki borç alışverişinin insanlığın var oluş dönemlerine dayandığını göz önüne alarak, en baştan beri faizli işlemlerin de insan topluluklarının ekonomik ve toplumsal yapıları içinde var olduğu ileri sürülebilir. İlk insan topluluklarının hayatlarında iki önemli problem mevcuttu. Bunlardan bir tanesi insanların ihtiyaçlarının tamamını hayatlarının her evresinde karşılayabilecek durumda olmaması ve ikincisi ise, bu ihtiyaçlarını giderecek mal veya eşya gibi varlıklarını koruyabilecek durumda olmamalarıdır. İnsanlar tarih boyunca büyük çabalar sonucunda elde ettikleri malları; çalınma, bozulma, vahşi hayvanlardan koruma gibi sebeplerle başkalarına borç vermişlerdir. Böylece, karşılaşılan bu tehlikelere karşı söz konusu mallar belirli bir süre zarfında değinilen risklerden korunmuş olmaktadır. Örneğin, bir avcı avladığı avından fazla olanı, geri almak koşuluyla bir başkasına borç vermekteydi. Bu şekilde hem bu insanların avladığı avlar bozulma tehlikesinden korunmuş hem de ava ihtiyacı olan başka bireylerin ihtiyaçları karşılanmış olmaktadır. Fakat insanların mallarını muhafaza etmelerinin başka yollarını öğrenmeleri ile birlikte, yavaş yavaş mallarını karşılıksız ya da başka bir deyişle

⁴ Garar, sözleşmenin haksız kazanca neden olabilecek şekilde kapalılık taşınmasını ifade etmektedir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/garar>, Erişim Tarihi: 09.06.2021)

faizsiz olarak borç verme noktasında isteksizlikleri ortaya çıktı. Bu sebeple, insanlar belirli bir süreden sonra artık mallarını faiz karşılığında borç vermeye başladılar (Demirgil ve Türkay, 2017, s. 131-132).

Dünyada faizi sınırlandırmaya yönelik ilk uygulamaların M.Ö 2123-2081 yılları arasında yaşamış olan Babil Kralı Hammurabi'ye ve onun kanunlarına uzandığı söylenebilir. Bu kanunlarda para veya buğday cinsinden verilen ödünçlerden alınacak faizlere yönelik ayrı ayrı hadler belirlenmiştir (Pıçak, 2012, s. 68). Daha sonraki yüzyıllara gelindiğinde genel olarak bankacılık işlemleri mabetler tarafından yürütülmüştür. Sonrasında ise bu uygulamaların ticarete yoğun olarak mesai harcayan Yahudi ailelerin eline geçtiği görülmektedir (Demirgil ve Türkay, 2017, s. 131-132).

M.Ö. dördüncü asırda antik Yunan'da da faizin ekonomik aktiviteler içerisinde yer aldığı göze çarpmaktadır. Tarihi kaynaklar, borçlara yönelik olarak milattan önce dördüncü asırda %12, üçüncü asırda %10, ikinci asırda %6 ile %9 arasında faiz uygulandığını göstermektedir (Çobanoğlu, 2013, s. 68). Söz konusu dönemde, faize karşı olan ve ona yönelik karşı argümanlar geliştiren önemli düşünürler de mevcuttur. Örneğin, M.Ö. 427-347 yılları arasında yaşayan Eflâton, faizin toplumun ideal düzenine ve ahlâka aykırı bir olgu olduğunu iddia etmiştir. Eflâton'a göre, paranın kendisi bizzat servet elde etmenin kaynağı olmamalıdır. Çünkü para ancak bir değişim aracıdır. Eflâton faizin toplumların gelir dağılımında adaletsizliğe yol açtığını ileri sürmüştür (Akdiş, 2015, s. 84). Diğer taraftan, M.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış olan Aristo, faizin paranın bizzat kendisinden meydana gelen bir kazanç olduğunu, paranın bir değiş-tokuş aracı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Aristo faizi bir hayvan yavrusu veya bir tahıl gibi ele almış, dünyada bütün servet edinme yolları içinde doğaya en aykırı olanın faizle elde edilen gelir olduğunu ileri sürmüştür (Çobanoğlu, 2013, s. 68).

Orta çağa gelindiğinde genel olarak düşünürler gerek dini inanışlar gerekse Aristo ve Eflâton'un düşüncelerinin etkisi altında kalarak faize karşı duruş sergilemişlerdir. Örneğin Thomas d'Aquin (1225-1174), faizi değiş tokuş sırasında adalet ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmiştir. O, faizin paranın kullanımı dolayısıyla

ödenen bir fiyat olduğunu ileri sürmüş ve borç alan kişinin aslında söz konusu parayı tükettiğini iddia etmiştir (Erdem, 2012, s. 18). Fakat Yeniçağ'ın başında yaşayan bir başka düşünür olan Jean Calvin (1509 -1564) ise üretim amaçlı alınan faizi meşru görmüş; faizin Hristiyanlık açısından gayri meşru bir uygulama olmadığına ilişkin görüşlerini dile getirmiştir (Akdiş, 2015, s. 84). Bu tarihlerden itibaren Hristiyan dünyada faize ilişkin meşrulaştırma gayretleri ön plana çıkmıştır (Dikkaya ve Kutval, 2014, s. 32).

Kutsal kitaplar açısından da tarihe bakıldığında, üç büyük semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te faizli işlemleri yasaklayan hükümler olduğu görülmektedir. Örneğin Tevrat'ta:

“Eğer kavminden birine ödünç verirken ona faiz koymayacaksın. Komşundan bir şey alırsan onu güneş batmadan geri vereceksin” (Tevrat, Çıkış, Bab:22/25-26). “Para faizi olsun, zahire faizi olsun veya ödünç verilen şey olsun kardeşinden faiz almayacaksın. Yabancıya faizle ödünç vereceksin” (Tevrat, Tesniye, Bab:23/19).

şeklinde pasajlar bulunmaktadır. Bu pasajlardan yola çıkarak Yahudilikte, Yahudiler arasında faiz yasaklanmış, fakat Yahudi olmayanlara faiz karşılığı borç verilmesine imkân verilmiştir (Akdemir, 2018, s. 86). Söz konusu yasağa Hristiyanlık kaynakları açısından bakıldığında, mevcut İncillerde de çok açık olmamasına rağmen faizi yasaklayan pasajlar olduğu görülmektedir. Örneğin Matta İncili'nde:

“Kemerlerinize ne altın, ne gümüş, ne de bakır koyun” (Matta 10/9). “Senden dileyene ver, senden ödünç isteyen yüz çevirme” (İncil, Matta 5/42). “İmdi insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Çünkü şeriat budur, peygamberler de bunu istemektedir” (Matta 7/7).

şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Bu ve buna benzer pasajları yorumlayan Kilise, Tevrat'taki gibi açık hüküm bulunmamasına rağmen, 16. yüzyıla kadar faizi yasaklamıştır (Dikkaya ve Kutval, 2014, s. 32). Söz edilen dinlerden sonuncusu olan İslam'ın Kutsal Kitabı Kur'an-ı Kerim'de ise faiz açık olarak yasaklanmıştır. Bu konuya ait detaylar bir alt başlıkta verilmektedir.

1.3.1.2. İslam'ın Faize Bakış Açısı

Dilimizde faiz olarak kullandığımız kavramın İslam dinindeki karşılığı “*ribâ*”dır. Kur'an-ı Kerim “*ribâ*” kelimesini faiz ya da tefecilik anlamında kullanmaktadır. Ribâ kelimesi köken olarak eklemek, arttırmak ve büyümek anlamlarına gelir. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi bu kelimeyi, “Ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmi fazlalık” olarak tanımlamıştır.⁵ Bu kapsamda ribâ, bir şeyin gerek kendi içinde gerekse başka bir şeyle arasında kıyaslanmadan doğan fazlalık olarak düşünülmektedir. İslam hukuku açısından ribâ yani faiz, “*borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır*”.³ Dolayısıyla, borç veren tarafa menfaat sağlayan bir borç verme işlemi ribâ yani faiz olarak kabul edilir. İster ödünç verme işleminden doğsun isterse sermayenin haksız bir şekilde artmasını içersin, her türlü artış ribâ/faiz olarak kabul edilir (Hazıroğlu, 2018, s. 77).

Kur'an-ı Kerim'de ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamalarını içeren Sünnet'te faiz net bir şekilde yasaklanmıştır. Aşağıda faizi açık bir şekilde yasaklayan ayetler ve iki hadis örnek olarak verilmiştir (Aktepe, 2013, s. 27-28).⁶

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır” (Kur'an-ı Kerim, 2/275).

⁵ Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/riba> (Erişim Tarihi: 10.10.2020).

⁶ Bu kısımda geçen Kur'an-ı Kerim ayetlerinin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Meali'nden alınmıştır.

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur” (Kur’an-ı Kerim, 2/78-279).

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır” (Kur’an-ı Kerim, 30/39).

“Resûlullah fâiz alana, verene, yazana ve şahitlerine lanet etmiştir. Bunların hepsi aynıdır.”⁷

“Cahiliye döneminin faizli alışverişleri kaldırılmıştır. Yüce Allah, kaldırılan ilk faizin, Abbas b. Abdilmuttalib’inki olmasını emretmiştir. Ancak ana paralarınız sizindir. Ne siz haksızlık edebilirsiniz, ne de haksızlığa uğratılacaksınız. Allah, faizli alışverişin yapılmayacağını icrası kesin hüküm haline getirdi. Kaldıracağım ilk faiz amcam Abbas b. Abdilmuttalib’in faizli alışverişlerindeki faizdir”⁸(Hz. Muhammed’in Veda Hutbesinden).

Kur’an-ı Kerim’de ribâ açık olarak yasaklanmış olsa bile, ribânın yalnızca sözlükteki anlamından yola çıkarak açıklanmaya çalışılması bu yasağın kapsamının ve çerçevesinin anlaşılması için yeterli olmayacaktır. Söz konusu kelime yalnızca “fazlalık” olarak anlaşıldığında; ekonomideki ticaret ve üretim faaliyetlerinin de böyle bir anlamı içinde barındırması yüzünden yasak olduğu düşünülebilir. Ribâ’da fazlalık ödünç verme-alma işlemiyle ilgili iken; ödünç alan ve geri ödeyecek olan kişi aynıdır. Fakat ticarete bu durum farklılık arz etmektedir. Ticarete belirli bir şahıstan mal alınmakta, o mal tekrar söz konusu şahısa satılmak yerine başka bir kişiye satılarak söz konusu fark başka bir kişi tarafından ödenmektedir. Kur’an,

⁷ İbn Mâce el-Kazvîni, Sünen, I-II, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Dâr İhyâi’l-Kütübi’l Arabiyye, II, 764.

⁸ Vesaik, 361; Darimî. "Büyü" 3.

ticaret ve üretime bir yasak getirmemiştir. Ayrıca *ribâ* kelimesi Arapça'da belirlilik takısı olan '-el' ile kullanılmaktadır. Bu belirlilik takısının kullanılması, Kur'ân'ın *ribâ*'nın o dönemdeki uygulamalarına işaret ettiğini göstermektedir. Bir fıkıh terimi olarak bu kelime, bedelli olan sözleşmelerde taraflardan birisi lehine olan fazlalığı ifade eder. Başka bir deyişle bu ifade, bir malı veya parayı borç veren kimsenin vade sonunda parasını veya malını fazlalıkla alması veya borç ilişkisi aracılığı ile doğan ve vadesi içinde geri ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp, bu vadeye bağlı olarak fazlalık alınması anlamına gelmektedir (TKBB, 2019, s. 221).

İslam hukukuna göre, bir tasarruf sahibinin borç verdiği kimsenin yatırımının performansına bakılmaksızın istediği getiri veya vade ile anapara miktarına bağlı pozitif, sabit ve önceden belirlenmiş bir oran *ribâ* yani faiz olarak kabul edilir ve yasaktır. Bu yasağın temelini; sosyal adalet, eşitlik ve mülkiyet haklarına dayandığı ileri sürülebilir. İslam dini, kâr elde etmeyi teşvik eder, ancak faizle borç vermeyi yasaklar. Çünkü bir yatırımın kârlılığının sonradan belirlenmesi, İslam açısından başarılı girişimciliği ve ek servetin yaratılmasını sembolize etmektedir. Fakat önceden belirlenmiş bir faiz, ticari faaliyetlerin sonucuna bakmadan tahakkuk eden bir maliyettir. Sosyal adalet, borç alanlar ile borç verenlerin ödülleri yanında, kayıpları da âdil bir şekilde paylaşmasını kapsar. Bu suretle gerek ekonomide servet artışı ve gerekse bu servetin âdil dağılımı sağlanmış olacaktır (İqbal ve Mirakhor, 2013, s. 4).

Faiz sadece İslam'da yasaklanmamış, İslam'la birlikte dünya nüfusunun neredeyse üçte ikisini oluşturan; Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm gibi dinler tarafından da yasaklanmıştır. Fakat söz konusu yasağa inanan bu geniş insan topluluğunun aksine, dünyadaki tüm uluslararası finans sisteminin son iki yüz yıldır faize dayandığı görülmektedir. Bu noktada faizli sisteme karşı yeni bir finans sistemi oluşturma gayreti, yukarıda ismi geçen bütün inanç topluluklarının olduğu coğrafyalarda mevcuttur. Özellikle Müslüman dünyasında da faiz temelli finansal aracılık sistemini değiştirme çabası ön plana çıkmaktadır (Chapra, 2007, s. 25).

1.3.1.3. İslam Dünyasında Faize İlişkin Görüş ve Tartışmalar

19. yüzyıl ile birlikte İslam dünyasının ekonomik anlamda geri kalması, onun ekonomik yapı açısından batı merkezli olan kapitalist sistemin etkisi altına girmesine neden olmuştur. Bu dönemde kapitalizmin işleyişinde temel unsur olan ve finans sisteminin baş aktörü olan geleneksel bankalar İslam ülkelerinde de kurulmuş, böylece bankaların faizleri Müslümanların hayatları içine girmiştir. Buna bağlı olarak faizin meşruiyetine ilişkin tartışmalar gündeme gelmiş, birçok iktisatçı tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu noktada söz konusu görüşlerin temel kesişim noktalarının; Kur’ânı-Kerim ve Hadis’lerde değinilen *ribâ* ile günümüzde kullanılan *faiz* uygulamasının farkının vurgulanması ve bu iki kavram arasında ayırım yapılmasının gerekliliği olduğu söylenebilir (Durmaz, 2020, s. 297).

Faiz ile *ribâ*’nın aynı şey olup olmaması, Müslümanlar için sadece bilimsel olarak bir tartışma konusu veya bir polemik olmaktan öte, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Muhammed’in rehberliğine doğru bir şekilde uyma noktasında İslam dinine inananlar için hassas bir konu olarak görülmüştür. İslam dinine inananların bu konudaki hassasiyetinin temel nedeninin; gerçekte “haram/yasak” olan bir şeyi “helal/serbest” veya gerçekte “helal/serbest” olan bir şeyi “haram/yasak” etme korkusu olduğu söylenebilir. Bu nedenle, İslam Hukuku olarak bilinen *Fıkıh* literatüründe de “şüpheli” olan şeylerden uzak durma ilkesi, çağlar boyunca Müslümanların *faiz* ve *ribânın* birbirinden farklı şeyler olduğu savına şüphe ile yaklaşmalarına neden olmuştur. Bu noktada söz konusu literatürde *faiz* ile *ribâyı* birbirine eşitleyen çalışmaların sayısı büyük çoğunluğu oluşturmaktadır (Farooq, 2007, s. 3). Segrado (2005)’e göre, İslam dini bilginleri ve inananları arasında *ribâ* ve *faizin* aynı şeyler olduğu noktasında genel bir uzlaşma mevcuttur. Çünkü bu görüşe göre, *ribâ* kavramı yalnızca tefeciliği kapsamamakta, aynı zamanda *faizi* de içermektedir (Sergado, 2005, s. 8).

İslam dinine inananlar arasında faize yönelik yaygın yaklaşımın aksine, tartışmalı görüş sunanların ilkinin Hz. Muhammed’in kuzenlerinden biri olan Abdullah ibn-i Abbas olduğu söylenebilir. Abdullah ibn-i Abbas’a göre faiz yasağı yalnızca İslam öncesi *ribâyı* kapsamaktadır ve ticari işlemlerde kullanılan faiz bu yasağın

kapsamında düşünülmemelidir. 14. yüzyıl İslam bilgini İbn-i Kayyim’de benzer düşüncelere sahip olmakla birlikte, ona göre İslam dininde ticari işlemler için faiz yasağının temel amacı İslamiyet öncesi ribâyâ dönüş eğiliminin açık olarak engellenmesidir (Eyerici, 2019, s. 78).

Orta çağdaki İslam dünyasına gelindiğinde ise, Muhammed El-Gazali (1058-1111)’nin faiz konusundaki görüşleri ön plandadır. Gazali, İhya adlı eserinde parayı ihtiyaç maddelerinin sağlanmasında kullanılan bir mübadele aracı olarak ele alır. Ona göre, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin işlevi budur. Bu noktada paranın işlevlerini sayan Gazali, onun değer ölçüsü ve değişim aracı olma işlevlerine vurgu yapar. Bu nedenle Gazali’ye göre, değişim ölçüsü olan paranın para ile satılması haksızlıklara yol açmaktadır (Akdiş, 2015, s. 84).

18. yüzyıla gelindiğinde Şeyh Abdül Aziz Dehlevi (1746-1824) fetvasında, Hindistan’daki Müslümanların Hintliler muaf tutulmak üzere Müslüman olmayanlarla faizli işlemlere girebileceğini iddia etmiştir. Syed Ahmad Khan (1817-1898) *ribâyı*, yalnızca çok fakir bir kişiye verilen belirli bir borçtan elde edilen fazlalık olarak sınırlamıştır. Diğer taraftan adı geçen bilgin, bu miktarın zengin bir kişiden alındığı durumda İslami açıdan kabul edilebilir/caiz olduğunu ileri sürmüştür. Buna ek olarak söz konusu düşünür, banka faizinin caiz olduğunu ve tüm ticari işlemler için geçerliliğine itiraz edilemeyeceğini iddia etmiştir (Azia, Mahmud ve Kerim, 2008, s. 38).

Syed Ahmad Khan’dan birkaç on yıl sonra Mulana Iqbal Ahmed tüm artışların ribâ olmayacağını dile getirmiştir. Ona göre meşru olan ribâ gelecekte belirli bir miktar ekin veya ürün için alıcının satıcıya bir miktar avans ödeyerek yaptığı vadeli satışlarda ortaya çıkmaktadır. Satıcı sözleşmeyi yerine getirdiği durumda sorun çıkmamaktadır. Fakat sözleşmeyi yerine getiremezse bu noktada alıcının bir miktar fazla ürün veya mal alma hakkı bulunmaktadır. Bu ek miktar Ahmed’e göre ribânın meşru olarak görüldüğü durumdur. Diğer taraftan Ahmed’e göre, İslam tarafından yasaklanan ribâ yalnızca iki koşulda ortaya çıkmaktadır. Birincisi, bir kişinin çocuklarını büyütme amacıyla aldığı borç için geri ödemede istenen ek miktar nedeniyledir. Diğeri ise, krediyi geri ödemede borçlunun temerrüde düşme

ihtimalinin olduğu bir durumda istenen ek miktar ile ortaya çıkmaktadır (Ahmed, 1396; Akt. Azia vd., 2008, s. 39).

Osmanlı Devleti'ne gelindiğinde, gerileme döneminde ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılar ile birlikte batının iktisadi sistemlerinin ve kalkınma teorilerinin geçerliliği tartışmaya açılmıştır. Bu noktada söz konusu teoriler Osmanlı Devleti tarafından yaşanan sıkıntıların çaresi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yönde görüşleri olan önemli bir düşünür Ali Suavi (1839-1878)'dir. Suavi'ye göre, faiz ve ribâ iki ayrı kelime olmakla birlikte bu iki kelimenin anlam ve meselelerinin karıştırılmaması önemlidir. Çünkü düşünöre göre, “kat kat ribâ yemeyin” ayetinde ribâ ile kastedilen tefeci faizidir (Suâvi, 1869, s. 266-276; Akt. Durmaz, 2020, s. 297).

Bu alandaki tartışmalarda bazı düşünürler, üretim veya ticaret amacıyla faiz almanın veya vermenin helal olduğunu, fakat insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında, bir diğere deyişle tüketim amacıyla verilen borçlar üzerinden faiz istemenin haram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kapsamda üretim amacıyla alınan borç veya kredinin tüketim amacıyla alınan borç ve krediden farklı olduğunu ileri süren önemli düşünürler; Cemaleddin Afgânî (1838-1897), Muhammed Abduh, Reşit Rıza (1865-1935), Fazlur Rahman Malik (1919 -1988) ve Muhammed Ma'rûf ed-Devâlîbî (1907-2004)'dir (Dalgın, 2010, s. 91). Bu düşünürlerden Fazlur Rahman Malik'e göre ribâ, alacaklının borcunu zamanında geri ödememesi durumunda uygulanan artıştır. Adı geçen düşünür, böyle bir durumda alacaklı borçlunun ödeyeceği tutarı birkaç katına çıkardığı takdirde bu işlemin Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan ribâ olacağını iddia etmiştir. Fazlur Rahman bu düşünceyi, ona göre ribânın tek niceliksel yönünü veren “*Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz*”⁹ (Ali İmran Süresi, 3/130) ayetini dayanak noktası olarak kullanarak ileri sürmektedir. Ona göre, bugünkü banka faizlerini Kur'an tarafından kabul edilen ribâ olarak düşünmek ve yasaklamak isabetli olmayacaktır (Rahman, 2020, s. 311-312).

⁹ Bu kısımda geçen Kur'an-ı Kerim ayetlerinin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Meali'nden alınmıştır.

Konuyu modern ekonomi yönünden de değerlendiren Fazlur Rahman, faiz oranlarının mal ve hizmet piyasasındaki fiyatlara benzer olarak işlev gördüğünü ileri sürmekte, kredi arz ve talebinin dengelenmesine hizmet ettiğini savunmaktadır. Bu nedenle, faiz oranlarının keyfi olduğunun ileri sürülmesinin bir temeli bulunmamaktadır. Fazlur Rahman'a göre, bir ülkede kredi sermayesine ilişkin para arz ve talebi birbirine eşit olarak büyüyorsa faiz oranları o ülkede indirilebilecektir. Aksi halde faiz oranının, yani verilen kredinin fiyatının sıfıra indirilmesi durumunda kıt arz olan sermaye arzı sınırsız talep ile karşı karşıya kalmakta ve söz konusu krediyi müşteriler arasında tahsis etmek imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle ülkeler para arz ve talebinin birbirine eşit olmasını sağlayıncaya kadar mevcut faiz oranına katlanmak zorundadırlar (Rahman, 2020, s. 332-333).

Değınilen yaklaşımlar temel olarak değeriendirildiğinde, geleneksel ribâ ile faizi eşitleyen bakış açısına karşıt olan düşünür ve düşüncelerin, İslam dininin indiğı döneme uzandığı göze çarpmaktadır. Daha sonra da birçok düşünür iki kavram arasındaki farkı; üretim veya tüketim amacıyla alınması veya fahiş ölçülerde alınması gibi çeşitli bakış açılarından ele almışlardır. Günümüze gelindiğinde de faiz ve ribâ ayırımına ilişkin tartışmalar güncelliğini korumakta ve gündemde yer almaktadır.

Son olarak, günümüz İslam dünyasında ribâ ve faiz eşitliğı tartışmalarının arkasındaki en temel nedenlerden biri, İslami anlamda ribâ ve faiz eşitliğinin belirlenmesinden öte, yüksek faiz oranlarının gelişmekte olan İslam ülkelerinde yarattığı ekonomik ve toplumsal sorunlardır. Faiz toplumsal gelir eşitliğini bozarak zenginlerin daha zengin fakirlerin daha fakir olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple faiz nedeniyle zengin ile fakir arasındaki uçurum giderek artmaktadır. Faizin bu bağlamda yarattığı başka bir problem tasarruf sahiplerinin ellerindeki tasarruflarını doğrudan yatırıma dönüştürmelerine engel olmasıdır. Bu durum ise ülkelerin uzun vadede yatırımlarını, üretimini, istihdamı ve milli gelirini azaltmakta ve işsizliğe neden olmaktadır (Doğan ve Karakahya, 2017, s. 48). Bu noktada faizin yarattığı ekonomik yıkımın yanı sıra insanın varoluşsal temeline ilişkin problem oluşturduğuna ilişkin görüş ve eleştiriler de mevcuttur. Hazıroğlu (2018)'e göre faiz insanoğlunun; fedakârlık, merhamet, yardımlaşma ve sevgi gibi iyi hasletlerini yok

etmekte, toplumun bireylerini bencil hale getirmektedir. Böylece faiz, toplumdaki işbirliği ve yardımlaşma kültürünü ortadan kaldırmaktadır (Hazıroğlu, 2018, s. 78).

1.3.2. Garar'ın Yasak Oluşu

Garar kelimesi, Türk Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nde; "tehlike, risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması veya sonu bilinmeyen" gibi anlamlara gelmektedir (Dönmez, 1996). Bu terim İslam hukuku içerisinde bir borç ilişkisinde, sözleşmenin konusunun meydana gelip gelmeyeceği hakkında bir belirsizliği, sözleşmenin geleceğinin belirsiz olması, haksız kazanca yol açabilecek şekilde kapalılık taşıması anlamına gelmektedir (Yozgat, 2010, s. 21-22).

İslami finansın terimleri arasında anlaşılması en zor olan konulardan biri olan *garar*, sözleşmede yukarıda değinilen eksiklik ve belirsizliklerin olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir sözleşmede, "bir ay vade ile şu fiyat veya iki ay vade ile şu fiyata" gibi bir seçenek mevcut ise, alışverişi yapan kişi bu ikisinden birini seçmeden alışverişin tamamlanması durumunda *garar* problemi meydana gelmektedir (Karakahya ve Çelik, 2017, s. 86).

İslam peygamberi Hz. Muhammed, içerisinde *garar* olan iş ve ticari işlemleri yasaklamıştır. İslamiyet'in kaynaklarında da Hz. Muhammed'in, "Her kim kusurlu bir malı bu kusurunu ifşa etmeden satarsa Allah'ın gazabına uğrar" şeklinde ifadeleri mevcuttur. Bu konuya ilişkin söz konusu literatürde; hamile bir hayvanın rahmindeki yavruların satışı ve gökyüzündeki kuşların satışı örnek verilmektedir. İslami kaynaklar açısından bu işlemlerin yasaklanmasının nedeni, satıcının bu ürünleri teslim etme kabiliyetinin belirsiz olmasıdır. Uygulamada *garar*, işlem temelli varlıkların fiyatlandırılması, teslimatı, miktarı ve kalitesi gibi konularla ilgilidir ve tarafların bir sözleşmeye rıza gösterme derecesini veya kalitesini etkileyebilir. Bu bilgi eksikliği; yanlış beyan, hata, sahtekârlık, baskı veya sözleşmenin taraflarından birinin bilgisi ve kontrolü dışındaki koşullardan kaynaklanabilir (Ali ve Falahi, 2014, s. 27).

1.3.3. Riskin Paylaşılması

İslam dininin en önemli özelliklerinden biri fon sağlayıcılar ile yatırımcılar arasında riskin paylaşılmasını teşvik etmesidir. Aksine, geleneksel bankacılık sisteminde bir yatırımcı, başlangıçta belirlenen bir faiz oranını ödemeyi taahhüt etmektedir. Bu nedenle, geleneksel bankacılık sisteminde bütün risk girişimci tarafından üstlenilir. Sözü edilen sistemde girişimcinin ortaya koyduğu proje başarılı olsun ya da olmasın veya bu projeden kâr veya zarar edilsin, sermayeyi sağlayan tasarruf sahibi önceden belirlenmiş bir getiri ile ödüllendirilmiş olur. İslam hukukunda riskin bu şekilde taraflar arasında adaletsiz dağılımına izin verilmemektedir. Saf katılım bankacılığı sisteminde hem girişimci hem de tasarruf sahibi projeden kâr sağlanması durumunda söz konusu kârı önceden belirlenen oranlarda paylaşırlar. Zarar olduğu durumda ise, bütün finansal kayıp hem sermaye sahibi hem de girişimci tarafından üstlenilir (Kettel, 2011, s. 34).

1.3.4. Kumarın Yasak Oluşu

İslam dininde kumar, başka insanların mallarını haksız bir şekilde yemenin ve onları sömürmenin bir aracıdır. Bu nedenle, birçok birey kumar masalarında bütün servetlerini, mallarını ve hayatlarını kaybetmiştir. Tarih ve yaşanan tecrübeler, birçok ailenin kumar yüzünden dağıldığını göstermiştir. İslam bu noktada insanların gelir veya para kazanmasını âdil standartlara yerleştirmek istemiş ve başkalarının zaaflarını kullanan ve onları istismar eden kumarı kesin olarak yasaklamıştır. (Aktepe, 2013, s. 14). Kur'an-ı Kerim'de kumar şu ayet ile kesin olarak yasaklanmıştır: *“Ey müminler! Sarhoş edici her türlü içki, kumar ve şans oyunu, putlar ve fal-kısmet okları şeytan kaynaklı birer pisliktir”* (Kur'an-ı Kerim, 5/90).

1.3.5. Haram Mal ve Hizmetlerin Satılmaması

İslam dini, inananlarına; üretim, tüketim ve yatırım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konusunda belirli sınırlar çizmektedir. Örneğin İslam, Müslümanların; alkol, tütün, domuz eti, kumar, yasadışı uyuşturucular ve diğer zararlı ürünleri içeren herhangi bir üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetine- bu faaliyetler sonucunda yüksek kârlar elde

edilebilecek olsa bile- yatırım yapmasına izin vermez. Ayrıca yine İslam dininde, Müslümanların, bireye veya topluma zararlı olduğu düşünülen faaliyetlere yatırım yapmasına müsaade edilmez. Dolayısıyla, İslami bankaların yatırım fırsatlarının kapsamı geleneksel bankalara göre biraz daha sınırlıdır (Samad, Gardner ve Cook, 2015, s. 74).

1.3.6. Sözleşmelerin Kutsal Olması

Genel olarak İslam ekonomisi ve özelde ise faizsiz finans sistemi temel olarak faiz, risk ve spekülasyonlardan uzak durmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, söz konusu sistemler İslami açıdan kabul gören yollarla gelir elde edilmesini, bütün ticari ve finansal işlemlerin sözleşmelere dayalı olarak yapılmasını istemektedir. İslam bu hususta sözleşmelere dayalı olarak oluşan yükümlülüklerle bağlılığı ve söz konusu sözleşmelerin şeffaflığını kutsal bir görev olarak kabul etmektedir. Bu yönüyle ilgili sistem asimetrik bilgilerin yaratacağı riskleri ve ahlâki tehlike sorununu minimuma indirmeyi amaçlamaktadır (Akın ve Ece, 2010, s. 1; Kuzulu ve Vural, 2021, s. 272).

1.3.7. Paradan Para Kazanmama İlkesi

Paradan para kazanmak İslam dini açısından kabul edilebilir değildir. Çünkü İslami düşüncede para yalnızca değişim ölçüsü veya bir şeyin değerini belirleyen bir araç olarak görülmekte, kendi başına bir değer ifade etmemektedir. Bu nedenle söz konusu düşüncede, bir bankaya mevduat yatırılması veya birine borç verilmesi yoluyla sabit bir faiz oranı üzerinden gelir elde edilmesine, bir diğer ifadeyle, paranın kendisinden para üretilmesine izin verilmemektedir. İslam'a göre, üretken bir girişim için üstlenilen risk ve insani çaba, onu finanse etmek için kullanılan paradan daha önemlidir. Bu nedenle İslam Hukukçuları, parayı sermayeden ziyade potansiyel sermaye olarak görmektedirler. Bir diğer deyişle onlara göre, para ancak işe yatırıldığında sermaye haline gelmektedir. Söz konusu görüşe göre, bir işletmeye kredi olarak yatırılan para, sermayenin değil, işletmenin borcu olarak kabul edilir. Bu nedenle, sermaye sahibinin faiz gibi herhangi bir hakkı yoktur (Kettel, 2013, s. 34-35).

1.4. KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankaları, cari hesaplar ve katılma hesaplarını kullanarak müşterilerinden fon toplarken geleneksel bankalardan farklı olarak kredi ya da faizli borç alma işlemini içeren herhangi bir uygulama yapmazlar. Ayrıca, hesaplara ilişkin bu süreçlerin İslam hukuku açısından meşru sayılacak şekilde yürütülmesini sağlarlar (Turan ve Demirci, 2019, s. 251). Aşağıdaki başlıklarda cari ve katılım hesaplarının işleyişlerine yönelik bilgi verilmiştir.

1.4.1. Özel Cari Hesaplar

Geleneksel bankalara benzer olarak katılım bankaları da müşterilerinden cari hesaplar üzerinden fon toplamakta ve mevduat kabul etmektedirler. Vadesiz mevduat hesabına benzeyen bu hesaplara yatırılan tutarlar, müşteriler tarafından istenilen zamanda ve istenildiği takdirde çekilebilirler. Bu hesaplarda tutulan tasarrufları, bankalar sadece kendileri risk alarak kullandıkları için, söz konusu hesaplara sahip mevduat sahiplerine bu tasarruflar aracılığı ile bankanın elde ettiği kârlardan ödenmez (Alam, 2000, s. 5).

2005 yılında yürürlüğe giren Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesinde Özel Cari Hesaplar, “*Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar*”¹⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Özel cari hesaplar farklı para cinslerinden olabilir. Özel cari hesaplarda bulunan paralar 200.000¹¹TL'ye kadar güvence altındadır. Bunun yanı sıra ilgili tutar katılım bankasında açılan her bir hesap için ayrı ayrı geçerlidir. Ayrıca, hesaplarda 10 yıl

¹⁰ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, madde 3, 2005, (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020).

¹¹[https://www.kuveytturk.com.tr/bireysel/hesaplar/cari-hesaplar#:~:text=%20%C3%96zel%20cari%20hesaplar%20ve%20kat%C4%B1lma,Fonu%20\(TMSF\)%20g%C3%BCvencesi%20alt%C4%B1ndad%C4%B1r](https://www.kuveytturk.com.tr/bireysel/hesaplar/cari-hesaplar#:~:text=%20%C3%96zel%20cari%20hesaplar%20ve%20kat%C4%B1lma,Fonu%20(TMSF)%20g%C3%BCvencesi%20alt%C4%B1ndad%C4%B1r) (Erişim Tarihi: 21.06.2022).

süre ile hareket görülmediği takdirde söz konusu hesaplar zaman aşımına uğramaktadırlar. Katılım bankaları cari hesapların açılabilmesi için müşterilerinden aşağıda verilen belgeleri talep etmektedirler (Yüksel, 2016, s. 177):

- I. Nüfus cüzdanı, ehliyet ve pasaport gibi kimlik bilgilerini gösterir belge,
- II. Hesap müşterek bir hesap ise hesabın tek kullanımlık mı, yoksa çok kullanımlık mı olduğunun açıklanması,
- III. Bankacılık işlemlerine dair sözleşmeler.

1.4.2. Katılma Hesapları

Yukarıda ismi geçen, Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesinde katılım hesapları, *“Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar”* olarak tanımlanmaktadır.

1.4.2.1. Tasarruf Hesapları

Katılım bankaları tarafından tasarruf hesapları; müşterilerinin söz konusu hesaplarda ihtiyati amaçlı para tutabilmeleri ve ilgili hesaplar aracılığı ile bu paraları yatırım veya ticari işlemlerde kullanabilmeleri amacıyla açılmaktadır. Bu noktada tasarruf hesapları bankaya, müşterilerinin paralarını değerlendirme yetkisi vermesi amacıyla özel olarak tasarlanmıştır. Söz konusu hesapları kullanan bankanın müşterileri, istedikleri zaman paralarını yatırabilir veya çekebilirler. Banka tarafından kazanılan fiili kâr bankanın ilan ettiği oranlar çerçevesinde aylık olarak tasarruf sahipleri ile paylaşılır. Genellikle Mudârabe bu işlemi kolaylaştıracak sözleşme şeklidir (Ali ve Falahi, 2014, s. 98). Tasarruf hesaplarında Mudârabe ilkesinin işletilmesi ile birlikte katılım bankası müşterilerinden özel bir hakka sahip şekilde fon toplar ve önceden belirlenen bir oranda kâr ve zarar bankada mevduatı olan müşteriler ve katılım bankası arasında paylaşılır (Avcı, 2017, s. 93).

1.4.2.2. Yatırım Hesapları

Katılım bankaları tarafından müşterilerine sunulan yatırım hesapları, geleneksel bankacılık sisteminde kullanılan sabit-vadeli mevduatların ikâmesi bir hesap türü olarak düşünülebilir. Fakat bu hesaplar tasarruf amaçlı değildir (Avcı, 2017, s. 93). Bu hesap müşterilerine; 1, 3, 6, 9 veya 12 ay gibi sürelerle bankaya para yatırma olanağı tanımakta ve bu süreçte elde edilen kârları belirli zamanlar dâhilinde müşterilerin çekebilmelerine olanak vermektedir. Bu hesaplar katılım bankalarına, önceden kararlaştırılmış kullanım süresi dâhilinde müşterilerinin mevduatlarını kullanarak yatırım yapma olanağı vermektedir. Genel olarak söz konusu hesaplar Mudârabe ve vekalet sözleşmeleri kullanılarak yapılandırılır. İlgili hesap aracılığı ile mevduatın bir kısmı çeşitli projelere yatırılır ve kâr taraflar arasında kararlaştırılan oranlarda paylaşılır. Bir zararın ortaya çıkması durumunda, sermaye sahibi tüm zararı üstlenir. Vekalet, bir kişinin bir başkasını, yasal olarak kabul edilen bir işlemde, kendi adına işlem yapabilmesi için yetkilendirmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda vekil, başkalarının mülkleriyle ilgilenir ve onları vekalet ücreti olarak bilinen belirli bir ücret karşılığında korur (Ali ve Falahi, 2014, s. 99).

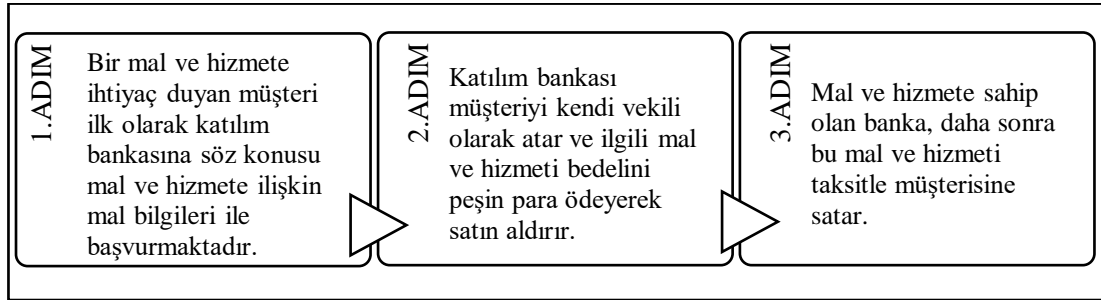
1.5. KATILIM BANKACILIĞINDA FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Katılım Bankaları; Murâbaha, Müşâreke, Mudârabe, Sukûk, İcara, Kârz-ı hasen, Selem, İstisnâ ve diğer uygulamalar ile reel sektörde fon ihtiyacı olan iktisadi aktörleri fonlamaktadır. Aşağıda söz konusu bankacılık sistemi tarafından en çok kullanılan fonlama yöntemlerine ilişkin bilgi verilmektedir.

1.5.1. Murâbaha

Murâbaha yöntemi günümüz katılım bankacılığında gerek Türkiye’de gerekse dünyada en çok kullanılan fonlama yöntemlerinden biridir. Murâbaha kelimesi Arapçada “artmak” anlamına gelen bir kökten gelmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, bu artışın daha önce bahsedilen ve “artış” anlamına gelen ribâdan farklı olarak ticari alım-satım sırasında meydana gelen bir artış olduğudur.

Bugün yaygın olarak katılım bankaları tarafından kullanılan Murâbaha yönteminin işleyişi adım adım aşağıda verilmiştir (Orhan, 2020, s. 45).

Şekil 1. Murâbaha yönteminin işleyişi

Kaynak: Orhan (2020, s. 45).

Örnek olarak, inşaat sektöründe faaliyetlerini sürdüren bir firmanın beton alımı için 500 bin TL'ye ihtiyaç duyduğunu varsayalım. Firmanın bu fon ihtiyacını bir katılım bankası aracılığı ile finanse etmeye karar verdiğini düşünelim. Firma söz konusu mala ilişkin fiyat bilgilerini içeren ve betonu satan firma tarafından hazırlanan bir ön fatura ile söz konusu bankaya gelerek kredi başvuru talebinde bulunur. Bu durumda katılım bankası söz konusu malı satın almak isteyen firma ile geri ödemesi toplamda örneğin 600 bin TL olacak şekilde belirli bir taksit planı üzerinden anlaşır. Daha sonra banka firmaya ön fatura bedeli olan 500 bin TL'yi öder ve ilgili müşterinin finansman ihtiyacı nakdi olarak karşılanmış olur. Firma katılım bankasından aldığı nakit ile ihtiyacı olan betonu satın alır. Satın alımla birlikte firma, adına düzenlenmiş olan faturanın bir örneğini bankaya ibraz eder ve fonlama işlemi tamamlanmış olur. Söz konusu durumdan da anlaşılacağı gibi özetle, katılım bankası, müşterisi yerine malı satın alır ve üzerine 100 bin TL ekleyerek müşterisine satar (Sümer ve Onan, 2015, s. 300). Bu satıştan elde edilen kâr brüt kâr şeklinde düşünülüp, daha sonra bankanın net kârının hesaplanması noktasında vadeli satıştan elde edilen 100 bin lira kazancın içinden bankanın işlem maliyetlerinin ve diğer masraflarının düşüldüğü unutulmamalıdır.

Murâbaha yönteminin İslami finans yöntemleri arasında uygulanmasının kolay oluşu ve işlem maliyetleri bakımından düşük maliyetler içermesi, Özel Finans Kurumları'nın söz konusu fonlama yöntemine ağırlık vermelerine neden olmuştur.

Örneğin Türkiye’de, katılım bankacılığı ile kullanılan fonların hemen hemen %90’ı ilgili yöntem üzerinden verilmektedir (Ceyhan ve Yardımcıoğlu, 2019, s. 212). Fakat murâbaha yönteminde katılım bankaları tarafından sağlanan kazançların önceden belirlenmiş ve sabit bir oranda olması ilgili faaliyetin faize benzerliği noktasında ihtilaf ve tartışmalara yol açmıştır. Murâbaha’da katılım bankalarının normal bir ticaretteki faaliyetine oranla daha az bile olsa risk üstlenişi, bu işlemin ticari bir işleme benzer olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu işlemde doğrudan ticarete konu bir malın satışı yapılmakta ve bu işlemde ortaya çıkan kazanç ise ticari bir kazanç olarak yasal ve İslam hukukuna uygun olarak düşünülmektedir (Şahbalı, Çetindaş, Bozkurt ve Elmas, 2021, s. 517). Ayrıca, katılım bankaları tarafından sağlanan fonların %90’dan daha fazlasının bu yöntem üzerinden olması ilgili bankaların asıl işlevlerinden uzaklaştığı noktasında eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Çünkü katılım bankalarından beklenen asıl işlev; ortaklık, proje geliştirme gibi yollarla yatırıma, istihdama, üretime ve nihayetinde kalkınmaya yönelik olmalarıdır (Keleş, 2020, s. 371-372).

1.5.2. Müşâreke

Müşâreke ya da tam ortaklık; iki ya da daha fazla tarafın ortak bir ticari girişim kurduğu ve hepsinin genel bir kural olarak sermayenin yanı sıra emek ve yönetime katkı sağladığı bir anlaşma olarak tarif edilebilir. Bu düzenleme aracılığı ile elde edilen kârlar ve zararlar anlaşmada önceden belirlenen bir oran ile taraflar arasında paylaşılır. Müşâreke finansman şekli, özel ve kamu şirketleri veya proje finansmanı için en uygun yöntem olarak düşünülmektedir. Bugünkü İslami bankacılık bağlamında adı geçen yöntem, belirli operasyonlar için bir İslami banka ile bir müşteri ya da bir piyasa arasında bir iş ortaklığı olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu finans şeklinde İslami bankalar potansiyel olarak; endüstriyi, ticareti, neredeyse bütün yasal girişimleri ve öz sermaye yatırımlarını finanse etme işlevi görürler (Gait ve Worthington, 2007, s. 16).

Müşâreke işleminin önemli ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Ali ve Falahi, 2004, s. 51):

a) Müşarake'ye taraf olan kimseler: Müşâreke işlemi iki ya da daha fazla taraf arasında gerçekleştirilebilir.

b) Müşâreke'de Sermaye: Müşâreke'de bütün ortaklar sermayeye katkı sağlamalıdır. Sermaye para formunda ya da elle tutulabilir diğer varlıklar şeklinde olabilir. Bu katkı; götürü usulü, taksit şeklinde veya farklı para birimleri üzerinden olabilir.

c) Müşâreke'nin Yönetimi: Müşâreke'de bütün taraflar yönetime katılımında eşit haklara sahiptirler. Buna rağmen ortaklık yönetimi, belirli ortaklara veya tarafların ortaklık adına davranmasına izin verilmediği durumda tek bir kişiye verilebilir.

d) Müşâreke'nin Garantisi: Bütün ortaklar güven temelinde müşârekenin varlığını sürdürmelidirler. Böylece; görevi kötüye kullanma, ihmalkârlık ve sözleşmenin ihlali gibi problemler ortaya çıkmayacaktır.

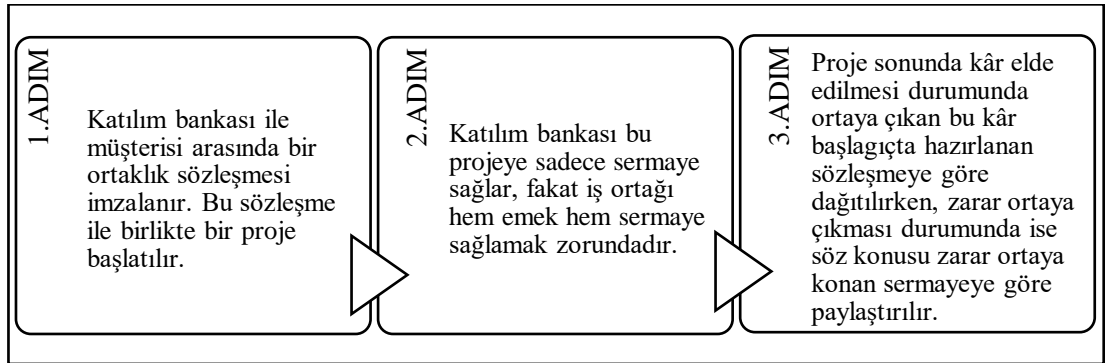
e) Kâr Dağıtım: Taraflar arasında dağıtılacak kârın oranı konusunda sözleşmede taraflar anlaşmalıdır. Kâr dağıtım oranı, sermaye katılım oranından farklı bir oran olsa da toplam tutar veya sermayenin bir yüzdesi olamaz.

f) Kayıplar: İslam hukukçuları tarafların üstleneceği kayıp oranlarının onların sermayeye katkı oranlarına eşit olup olmaması noktasında fikir birliğine sahip değildirlere.

g) Vade ve İptal: Bütün taraflar önceden bilgi vermeleri koşuluyla müşâreke ortaklığını bitirme hakkına sahiptirler.

h) Azalan Ortaklık: Bir müşârekenin tüm genel kuralları azalan ortaklık müşârekeye de uygulanır. Bir ortak başka bir ortağa bir satış sözleşmesi temelinde hisse senedini kademeli olarak, piyasa değeri veya ortaklık durumunda mutabık kalınan fiyata göre satın alması için bağlayıcı bir vaat verebilir. Bununla birlikte, bu vaat bir ortak tarafından diğerine, ortaklığın sahiplik müşârekesine dayanması durumunda, hisse senetlerini nominal değerinden satın alma konusunda verilebilir.

Müşâreke sözleşmesinin aşamaları aşağıdaki gibidir:

Şekil 2. Müşârekenin aşamaları

Kaynak: Özsoy (2012, s. 179).

Müşâreke sözleşmesinde ilk olarak katılım bankası ile müşterisi arasında bir ortaklık sözleşmesi imzalanmaktadır. İlgili sözleşmenin imzalanması ile birlikte proje başlatılmakta, projeye katılım bankası sermaye sağlamaktadır. Söz konusu projenin bitmesi ile birlikte sonuçta kâr elde edilmişse, bu kâr başlangıçta sözleşmede düzenlenen oranlara göre paylaşılmakta, zarar ortaya çıkması durumunda ise ilgili zarar ortaya konan sermayeye göre dağıtılmaktadır.

1.5.3. Mudârabe

Mudârabe, sermaye ile emek arasında kâr sağlayan bir ortaklıktır. Söz konusu ortaklık sermaye sahipleri olarak yatırım hesabı sahipleri ile Mudârib (yönetici ortak) olan katılım bankası arasında yürütülür. Katılım bankası, yatırım hesabı sahiplerinin fonlarını, iki taraf arasında mutabık kalınan kâr paylaşımı ve kötü davranış, ihmal veya mutabık kalınan koşulların ihlali nedeniyle olmadıkça, fon sahibi tarafından karşılanan zararlarla kabul etme isteğini ilan eder. Bir Mudârabe sözleşmesi, kendi adına veya yatırım hesabı sahipleri ve işletme sahipleri adına bir sermaye sağlayıcısı olan katılım bankası aracılığı ile de yapılabilir (Kettel, 2011, s. 63).

Mudârabe sistemi, tasarrufları olan bireylere belli projelere yatırım yapma imkânı veren ve bunun için hisse senedi sağlayan fonlama yöntemidir. Bu yöntemin işleyişinde taraflardan biri söz konusu projeler için gerekli sermayeyi sunarken,

diğeri ise yürütülen projenin yönetiminden sorumlu olmaktadır (Parlakkaya ve Çürük, 2011, s. 398).

1.5.4. Sukûk

Köken itibarıyla Arapça olan Sukûk kelimesi Türkçe olarak “menkul kıymet” anlamına gelmektedir. İngilizcesi “security” olan kelime, mevcut olan mal, menfaat veya proje durumunda olan bir varlığın eşit değere sahip kıymetler haline getirilerek yatırım yapmak isteyen kişilere arz edilmesini sağlayan, yani söz konusu varlıkların menkul kıymetleştirilmesini sağlayan belge anlamına gelmektedir. Bu menkul kıymet, batıdaki finansal gelişmelerden etkilenen İslam dünyasının finansçıları tarafından, söz konusu sistemdeki borca temellenen menkul kıymetleştirme yerine mal, proje ve menfaate dayanan bir işlem olarak ortaya konulmuştur. İlk kez 1977 yılında ortaya çıkan Sukûk uygulaması, batıdaki gibi borç temelli şekliyle murâbaha alacaklarına dayalı olarak Malezya’da uygulanmıştır (Bayındır, 2015, s. 99).

Sukûkun para piyasalarındaki karşılığının, kamu kesimi tahvilleri veya daha kısa vadeli bonolar olduğu söylenebilir. Bu araç diğer senetlerden farklı olarak, “Varlık Senedi” veya “Menkul Kıymetleştirilmiş Varlık” şeklinde de tanımlanmaktadır. Sukûkun temel özelliği, diğer İslami finansman araçlarına benzer şekilde gerçek bir varlığa dayalı olmasıdır (Çelik ve Kaya, 2017, s. 147).

Bir finansman yöntemi olarak Sukûk; *“bir mal, menfaat, hizmet, belirli bir proje ve/veya yatırımın varlığı üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden malî vesikalar”* şeklinde tanımlanabilir (Durmuş, 2010, s. 143). Tanımdan da anlaşılacağı gibi Sukûk uygulamasının temeli projelerin finansmanına dayanmaktadır. Bu araç, faizin ekonomik, dini veya kültürel nedenlerden dolayı onaylanmadığı toplumlarda veya kredinin ortaya çıkardığı faiz yükünün bilanço üzerinde yarattığı negatif etkilerden uzak durmak isteyenlerin fon sağlamak amacıyla başvurdukları yaygın bir yöntemdir. Sukûk aracılığı ile toplanan fonlar ile:

- I. Yeni bir proje başlatılabilir,
- II. Mevcut bir proje genişletilebilir.

III. Yeni olan ve riski düşük daha güvenilir finansal araçlara yatırım yapılabilir.

Sukûk ürünleri ilk başlarda para piyasalarında sabit getiri sağlayan bonolara ikâme olarak çıkarılmıştır. Daha sonraki dönemde, İslami finans piyasalarının gelişmesi ve finans araçlarının çeşitlenmesi ile birlikte söz konusu ürünlerin bonolardan farkları artmış, yatırımcılara portföyleri açısından daha büyük bir çeşitlilik sağlanmıştır (Çelik ve Kaya, 2017, s. 150).

1. Adım	•Söz konusu varlık öncelikle, ileride geri alınması koşuluyla varlık kiralama şirketine devredilmektedir.
2. Adım	•Şirket bu varlığı esas alarak kira sertifikaları (Sukuk) hazırlar ve bu sertifikaları yatırımcılara sunar.
3. Adım	•Yatırımcılar aracılığı ile elde edilen hasılat kaynak kuruluşuna verilmektedir.
4. Adım	•Söz konusu varlık, varlık kiralama şirketi aracılığı ile kaynak kuruluşuna kiralanır.
5. Adım	•Kaynak kuruluş tarafından ilgili varlığa ilişkin kira ödemeleri düzenli olarak yapılır.
6. Adım	•Ödenen kiralar varlık kiralama şirketi tarafından sahiplerine aktarılır.
7. Adım	•Dönem sonuna gelindiğinde, varlık kiralama şirketi ilgili varlığı kaynak kuruluşuna geri verir ve buna karşılık olarak varlığın parasını temin eder.
8. Adım	•Varlığın parası yatırımcılara aktarılır.

Şekil 3. Sukûk yönteminin işleyişi

Kaynak: Orhan (2020, s. 52).

Bir A şirketinin 5.000.000 TL değerinde bir fona ihtiyacı olduğunu varsayalım. Söz konusu fona ihtiyacı olan Kaynak Kuruluş ya da şirket Sukûk ihracına konu olacak bir varlığını, önceden belirlemiş olduğu vade ve tutarla geri alacak şekilde Varlık Kiralama Şirketi'ne satmaktadır (Çelik ve Kaya, 2017, s. 161). Ardından, Varlık Kiralama Şirketi ilgili varlığı esas alarak kira sertifikaları (Sukûk) hazırlayarak bunu yatırımcılara satmaktadır. Söz konusu kira sertifikalarından elde edilen gelir kaynak

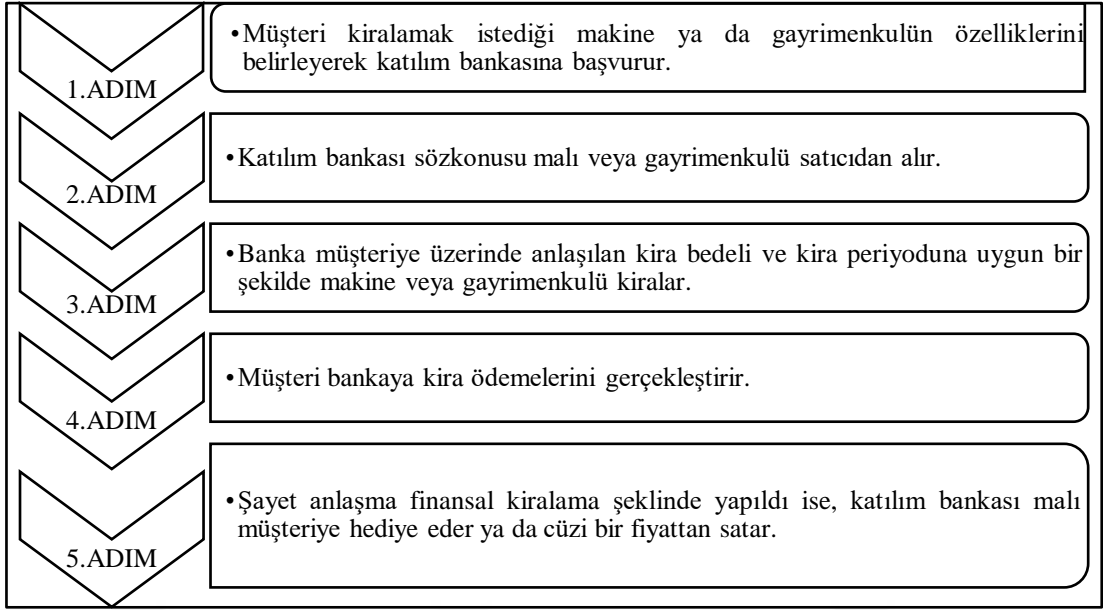
kuruluşa verilmektedir. Ayrıca bu süreçte varlık, Varlık Kiralama Şirketi tarafından kaynak kuruluşa kiralanmaktadır. Kaynak kuruluş varlığa ait kira ödemelerini düzenli olarak yapmakta ve yapılan ödemeler kira sertifikası sahiplerine gelir olarak aktarılmaktadır. Önceden belirlenen vade tamamlandığında, sözleşmede yer alan tutar ile varlık, Varlık Kiralama Şirket'inden kaynak kuruluşa tekrar devredilmektedir. Devredilen varlığın parası ise sonrasında sertifika sahiplerine dağıtılmaktadır.

1.5.5. İcâre

Kelime anlamı olarak kiralama anlamına gelen İcâre faaliyeti ile İslami bankalar müşterilerinin ihtiyacı olan bir makine ya da gayrimenkulü satın almakta ve daha sonra söz konusu malları müşterilerine kiralamaktadırlar. Bu kelime Türk Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslam Ansiklopedisi'nde, *“Daha çok dünyevî karşılıklar için kullanılan ücret ve uhrevî karşılıklar için kullanılan ecîr kelimeleriyle eş anlamlı olan icâre sözlükte “iş karşılığı verilen şey, amelin ivazı” olarak tanımlanmaktadır (Bardakoğlu, 2000).*

Bu yöntem aracılığı ile bir makine ya da gayrimenkulü satın alabilmek için yeterli kaynağı olmayan müşteriler, bu yolla söz konusu malları temin ederek finansman sıkıntılarını giderebilmektedirler. Aynı zamanda bu malı satın alan katılım bankası da ilgili işlem aracılığı ile gelir elde etmektedir (Yüksel, 2016, s. 181).

Günümüzde İslami bankalar kiralama işlemini geleneksel bankalardakine benzer olarak, finansal ve operasyonel kiralama olmak üzere iki şekilde yapabilmektedir. Bunlardan birincisi olan finansal kiralama işlemi, malın mülkiyetinin devri ile sonuçlanır ve mülkiyet kiralayana eline geçer. Belirlenen periyot sonunda katılım bankası malı ya müşteriye hediye eder ya da cüzi bir fiyattan satar (Orhan, 2020, s. 45). Finansal kiralama yönteminin işleyiş süreci aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 4. İcâre yönteminin işleyişi

Kaynak: Çürük (2015, s. 61).

İcâre yönteminin işleyişine yönelik olarak şöyle bir örnek verilebilir: İnşaat sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın bir inşaat projesinde kullanılmak üzere 2 milyon TL'lik bir vinç almak için kaynağa ihtiyaç duyduğunu varsayalım. Firma bu ihtiyacını katılım bankası kaynakları ile finanse etmeye karar vermiş olsun. Bu noktada ilgili firma katılım bankasına, vinci satan firmanın hazırladığı ön faturayı ibraz eder. Ardından banka ile taksit periyotları ve süresi üzerinde anlaşıldıktan sonra kiralama sözleşmesinin onayı için notere başvurulur. Noterin onayı ile banka müşteriye, üzerinde anlaşılan kira bedeli ve kira periyoduna uygun bir şekilde makine veya gayrimenkulü kiralar. Müşteri belirlenen kira periyotları ve taksit tutarlarını öder. Taksitleri bittiği zaman, şayet anlaşma finansal kiralama şeklinde yapıldı ise, katılım bankası malı müşteriye hediye eder ya da cüzi bir fiyattan satar.

Şayet kiralama operasyonel kiralama olarak gerçekleşmişse, finansal kiralamadan farklı olarak söz konusu makine veya gayrimenkul bankaya teslim edilir.

1.5.6. Kârz-ı hasen

“Karz” ve “Hasen” olarak iki farklı kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan bu sıfat tamlamasındaki “Karz”, Arapça’da ödünç verilen mal anlamına gelmektedir. “Hasen” kelimesi ise Arapça sözlüklerde; latif, güzel ve hoş kelimeleri ile açıklanmaktadır. İslam fıkında ise bu kelime, bir kimsenin nakit olan veya ölçülebilen bir varlığını Allah rızası için aynen geri almak kaydıyla herhangi bir menfaat beklemeden ihtiyacı olan kimselere ödünç vermesi anlamına gelmektedir (Canbaz ve Çonkar, 2020, s. 53).

Katılım bankacılığındaki bu uygulama, İslamiyet’in iyiliklerin her türlüünü teşvik etme öğretisi üzerinde temellenmektedir. İslam dini, inananlarından varlık sahibi olanların, her yıl mallarının bir kısmını ihtiyaç sahibi olanlara aktarmalarını veya şayet suç ya da kusur işlemişlerse yine muhtaçlara yardım etmelerini istemektedir. Bu noktada söz konusu yöntem, finansal yardıma muhtaç olanlara hiçbir menfaat veya karşılık beklemeden borç verilmesini kapsamaktadır. Yöntemde, verilen borç aynıyla geri alınmakta ve bu süreçte borcu veren tarafın enflasyon farkını talep etmesi faiz sayılmamaktadır (Aktepe, 2013, s. 19-20). Fakat bazı İslam bilginleri kârz-ı hasen işleminde enflasyon farkının alınmasını uygun görmemektedir. Çünkü onlara göre kârz-ı hasen uygulamasının asıl amacı Müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın artırılmasıdır. Bu durumda geri ödenme aşamasında alacaklının böyle bir talepte bulunması söz konusu uygulamanın ruhuna uygun düşmeyecektir. Fakat alacaklı ilgili enflasyon farkını almadığı durumda ise söz konusu fark bir tür tasadduk olarak sayılacaktır. Buna ek olarak sözü edilen alandaki düşünürler, her türlü borçta enflasyon farkının alınması durumunda, alınan meblağlar ile ödenmesi gereken borçlar arasında sürekli olarak fark oluşmasına bağlı olarak insanlarda faiz algısının oluşacağını düşünmektedirler. Onlara göre bu durum Müslümanların faize karşı duyarlılığının azalmasına neden olacaktır (Cavga, 2021, s. 27).

Kur'an'da Müslümanlara Kârz-ı Hasen verilmesi ve bu hareketin karşılığının Allah'tan beklenmesi tavsiye edilmektedir. Kârz-ı hasen çoğunlukla hibe ve sadaka ile karıştırılmaktadır. Hibe ve sadakada verilen varlığın ya da maddi değer geri alınması söz konusu değilken, Kârz-ı Hasen'de söz konusu varlık ya da değer sahibine geri dönmektedir. Buradan hareketle Kârz-ı Hasen faiz ile borçlanmanın zıddı olarak düşünülebilir. Kârz-ı Hasen'in herhangi bir menfaat beklemeksizin bir varlığın başkasına verilmesi ve sonrasında ise aynısı ile geri alınmasını içermesi, onun diğer İslami finansman araçlarından farklılık arz eden bir yönüdür. Kârz-ı Hasen'e Kur'an-ı Kerim'in beş suresinin altı ayetinde atıf yapılmakta olup, söz konusu ayetler aşağıda verilmiştir (Canbaz ve Çonkar, 2020, s. 54):

*“Kimdir Allah'a **güzel bir borç verecek** o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak ona döndürüleceksiniz”* (Bakara Suresi, 2/245).

*“..... (İsrailoğullarına ithafen) Allah'a **güzel bir borç verirseniz**, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım.”* (Maide Suresi, 5/12).

*“Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a **güzel bir borç verenler var ya**, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır”* (Hadid Suresi, 57/ 18).

*“Eğer siz Allah'a **güzel bir borç verirseniz** Allah onu size kat kat öder ve sizi bağışlar. ... “* (Tegabün Suresi, 64/ 17).

*“..., zekâtı verin, Allah'a **güzel bir borç verin**. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. ...”* (Müzzemil Süresi, 73/ 20).

Diğer taraftan, İslam peygamberi Hz. Muhammed de birçok hadisinde Kârz-ı Hasen'i teşvik etmiştir:

“Sadaka on misliyle, karz on sekiz misliyle mükâfatlandırılır”¹².

“İki defa borç vermek bir kere sadaka vermek gibidir”¹³.

Kârz-ı Hasen’le ilgili olarak önemli hususların şunlar olduğu söylenebilir (Aktepe, 2013, s. 19-20):

- I. Borcu veren kişi verdiği miktarı geri alma hakkına sahipken, borcu alan kişi de bu aldığı borcu geri vermekle mükelleftir.
- II. Kârz-ı Hasen’de borcu veren kişi istediği zaman verdiği borcu geri isteyebilir, aynı zamanda borç alan kişi de isterse aldığı borcu vadesinden önce ödeyebilir.
- III. Borç veren kişi alacaklıyı sıkıştırmamalıdır. Fakat borcu alan kişi de mümkün olan en kısa sürede borcunu geri vermeye çalışmalıdır.
- IV. Karz ancak misli mallarda gerçekleşir. Aynı zamanda, alınan borç borçlunun mülkiyetine geçmekte ve borçlu alacaklıdan izin almaksızın alınan borcu istediği gibi kullanabilmektedir.
- V. İslam dinine göre meşru sayılmayan işler için borç verilmemektedir.

Son olarak, Kârz-ı Hasen tarih boyunca birbiri ile yakın ilişkide olan bireylerin arasında yüksek güvene bağlı olarak uygulanmıştır. Söz konusu uygulamanın bu özelliği, kurumsal yapılarda Kârz-ı Hasen yönteminin yaygınlaştırılmasını ve uygulanmasını zorlaştıran bir nitelik olarak ön plana çıkmaktadır. Bu zorlukların, Kârz-ı Hasen finansman modelinin katılım bankalarınca; sözleşmeye veya vadeye bağlı olarak uygulanması, şeffaf, teminatlandırılmış ve kontrol altında tutulan bir sistemin kurulmasıyla aşılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, Kârz-ı Hasen

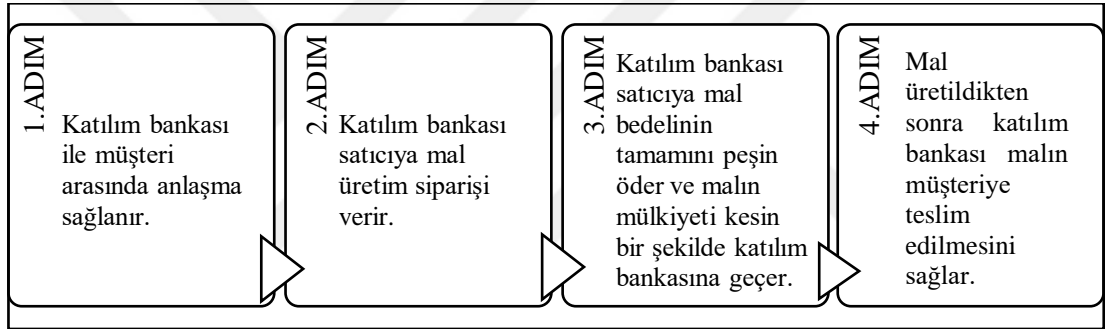
¹² (İbn Mâce, “Şadaķāt”, 19)

¹³ (İbn Mâce, “Şadaķāt”, 19)

finansman modelinin gelişmesindeki sorumluluğun büyük bölümünün devlete ve katılım bankalarına ait olduğu söylenebilir (Canbaz ve Çonkar, 2020, s. 54).

1.5.7. Selem

Selem, malın bedelinin peşin alındığı, fakat kendisinin daha sonra teslim edildiği bir finansman yöntemidir. Böylece, sözü edilen yöntem uyarınca malın bedeli peşin, fakat kendisi veresiye olmaktadır. Selem’de mal satıcıdan taksitler halinde alınır. Selem yöntemi en çok tarım ürünlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Fakat İslam dini açısından Selem uygulamasının meşruluğuna dair tartışmalar söz konusudur. Bu tartışmalara göre satıcı sahip olmadığı bir malı satmakta ve bunun bedelini peşin almaktadır (Terzi, 2013, s. 9). Selem yönteminin işleyişi aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Şekil 5. Selem yönteminin işleyişi

Kaynak: Özsoy (2012, s. 184- 185).

Örneğin, bir market zinciri sahibinin 10 ton domates almak istediği varsayalım. Öncelikle bu kişi katılım bankasına müşteri olarak gitmekte ve ilgili banka ile anlaşma yapmaktadır. Katılım bankası 10 ton domates için, bir domates üreticisi veya satıcısına sipariş vermekte ve malın bedelini bu üretici veya satıcıya peşin ödemektedir. Malın bedelini peşin alan domates üreticisi veya satıcısı malı üretmekte ve malı müşteriye teslim etmektedir. Daha sonra bankanın müşterisi ise sözleşmeye bağlı olarak malın bedelini katılım bankasına ödemektedir.

Selem uygulamasında banka ile satıcı arasında yapılan sözleşmede; malın cinsinin, miktarının, fiyatının, özelliklerinin ve teslim tarihi ve yerinin yer alması gerekir. Şayet anlaşmadaki şartlara uygun olarak bu işlem gerçekleştirilirse, gelecek tarihte

üretilecek olan mallara yönelik olarak finansmana duyulan ihtiyaç satıcı veya üretici açısından giderilmiş olur. Diğer taraftan, müşterinin de gelecek tarihte alabileceği bir malı şimdiden alması ve kullanması sağlanarak ihtiyacı giderilmiş olmaktadır (Özsoy, 2012, s. 185).

1.5.8. İstisnâ

Katılım bankaları için modern bir finansman aracı olarak kullanılan İstisnâ, kelime anlamı olarak, “*Bir kişinin ücret karşılığında nitelikleri önceden belirlenmiş bir eseri imal etmesi için yapılan sözleşme anlamına gelmektedir*”¹⁴. Bu sözleşmede Seleme benzer olarak; mal veya hizmetin gelecekte üretilmesi için parasının peşin ödenmesi konusunda bir zorunluluk bulunmamaktadır. Uygulamada, mal veya hizmetin bedeli peşin ödenebileceği gibi sonradan da ödenebilir. İlgili yöntem aracılığı ile katılım bankaları, müşterilerine mal veya hizmetleri gelecekte teslim edeceğini taahhüt ederek onların satışını yapmakta ve buradan fon sağlamaktadır. Bu yöntem aracılığı ile müşterilerden toplanılan fonlar, kısa süreli olarak başka alanlarda kullanılmaktadır. İstisnâ genel olarak tarım, sanayi ve inşaat sektörlerinde kullanılan bir fonlama yöntemidir (Yozgat, 2010, s. 41-42).

İstisnâ yöntemi Selem finansman yöntemine benzerlik gösteriyor olsa dahi aralarında belirli farklar mevcuttur. İki yöntem arasındaki farklar şu şekildedir (Çeker, 1990, s. 382-384):

- I. Selem belirli bir müddet dâhilinde yapılmaktadır. Söz konusu müddeti Selem sözleşmesinin tarafı olan kimseler kesin olarak bilmelidir. İstisnâda ise böyle bir koşul yoktur. Bazı İslam bilginleri İstisnâ’da böyle bir müddetin belirlenmesinin söz konusu sözleşmeyi Selem’e çevireceği görüşündedirler.

¹⁴ Türk Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istisna--akit>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020).

- II. İstisnâ sözleşmesi tek taraflı olarak feshedilebilirken, Selem sözleşmesi tek taraflı olarak feshedilemez.
- III. Selem'de malın bedeli peşin ödenir. Bu ödeme İslam bilginlerinin ortak görüşüyle şart olarak görülmüştür. Fakat İstisnâ'da böyle bir durum söz konusu değildir. İstisnâ'da para peşin veya sonradan ödenebilir.
- IV. Selem'de sözleşme malın üzerine kurulur. Borçlanan tarafın, bedeli ödeyen tarafa malı teslim etmekten başka bir sorumluluğu yoktur. Halbuki İstisnâ'da sözleşme hem iş hem de mal üzerinde olmaktadır. Burada üretici iş gücünü ve hammaddeyi birleştirerek yeni bir mal üretmekte ve bu malı satıcıya teslim etmektedir.
- V. Selem'de karşı bedel üzerinde bir muamele ve değişiklik yapılamaz. İstisnâ'da ise karşı bedel üzerinde bir değişiklik veya muamele yapılabilir.
- VI. Selem'de taraflardan birinin ölmesi sözleşmeyi iptal ederken, İstisnâ'da böyle bir durum söz konusu değildir.
- VII. Selem ve İstisnâ İslami olarak delillendirme açısından da farklılık arz eder.

1.6. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ İLE GELENEKSEL BANKACILIK SİSTEMİ ARASINDAKİ FARKLAR

Ülkeler günümüzde ekonomik hedeflerine etkin ve verimli bir şekilde ulaşabilme yolunda güvenli ve istikrarlı bir finansal sisteme ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçte finansal sistemin görevi, ekonomik kaynak ve fonların ihtiyaç duyulan yatırım alanlarına transfer edilmesinin sağlanmasıdır. Ülkemiz açısından bakıldığında söz konusu transfer işlemlerinin büyük bir bölümü geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı sistemi üzerinden sürdürülmektedir. Fakat söz konusu iki sistem her ne kadar aynı işlevi yerine getiriyormuş gibi görünse de işleyişi ve ilkeleri bakımından birbirinden farklılık arz etmektedir (Çelik ve Şahbalı, 2017, s. 107). Aşağıda geleneksel bankacılık sistemi ile katılım bankacılığı sistemi arasındaki farklar verilmiştir (Hazıroğlu, 2018, s. 276-278):

- I. Katılım bankalarının fon toplama şekli özel cari hesaplar ve katılma hesapları iken, geleneksel bankalar ticari hesaplar ve mevduat hesapları yardımıyla fon toplarlar.

- II. Genellikle katılım bankaları özel ve cari hesaplar aracılığı ile toplanan fonları, kâr/zarar ortaklığı çerçevesinde fon ihtiyacı olan müşterilerin ticari faaliyetlerine destek amacıyla kullanırken; geleneksel bankalar hem fon toplarken hem de bu fonlar ile piyasaya destek olurken faizi dikkate alırlar.
- III. Geleneksel bankacılık sisteminde vadeli mevduat hesaplarının genel olarak faize dayalı işlem yapmalarına bağlı olarak vade sonunda elde edecekleri getiri sabit iken, katılım bankalarında böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü katılım hesaplarında kâr/zarara ortaklık söz konusudur. Bu nedenle, vade tarihinden önce elde edilecek getiri belli değildir.
- IV. Katılım bankalarının işlemleri ortaklık ve alışveriş sözleşmesine dayanırken, geleneksel bankacılık sisteminde ise borç ve faiz sözleşmesi söz konusudur.
- V. Geleneksel bankacılık sisteminde paranın kendisi bir ürün olarak görünmekte ve bu paranın alım satımı yapılmaktadır. Diğer taraftan katılım bankacılığı sisteminde, fon toplarken tasarruf sahipleri ile kâr/zarar ortaklığına bağlı, kaynak kullanılırken ise vadeli satış, kâr/zarar ortaklığına ve finansal kiralama dayanan işlemler yapılmaktadır.
- VI. Geleneksel bankalar faiz karşılığında nakit kredi kullanırken, katılım bankalarında kullanılan kredinin kesinlikle ticari bir faaliyete konu olması gerekir.
- VII. Katılım bankalarında vadesinden önce krediyi geri çağırma söz konusu değilken, geleneksel bankacılık sisteminde krediyi vadesinden önce çağırma söz konusudur.
- VIII. Katılım bankaları gerçek alışveriş yapmasına bağlı olarak reel sektörün gelişimini desteklerken, geleneksel bankacılık sisteminde ise nakit para ticaret dışında her türlü tüketim için kullanılabilir.
- IX. Geleneksel bankacılık sisteminde bir işlemin yapılabilmesi için o işlemin yasal olarak meşru olması yeterlidir. Katılım bankalarında ise yapılan işlemlerin yasal meşruiyetinin yanında, faaliyet alanı ve üründe de İslami meşruiyet gereklidir.
- X. Katılım bankalarında toplanan fonlar faizsiz yöntemler aracılığı ile ticari faaliyetlerde değerlendirilirken, geleneksel bankacılık sisteminde ise bu fonlar hem ticari faaliyetlerde hem de faizli enstrümanlarda değerlendirilirler.

XI. Katılım bankaları fatura karşılığı veya gerçek alışverişe bağlı olarak işlem yaptığı için kayıtlı ekonomiyi desteklerken, mevduat bankalarında böyle bir işlem söz konusu değildir.

Her ne kadar katılım bankaları ile geleneksel bankalar finansal sistemde aynı görevi yerine getiriyor görünseler bile, yukarıda değinilen hususlar işlemlerin yapılış şekli veya işleyişi bakımından iki bankacılık sisteminin farklı olduğunu göstermektedir. Söz konusu farklılıklar içinde katılım bankalarını geleneksel bankalardan ayıran en belirgin hususun ise, fon toplama ve kullandırma sürecinde riski alacaklı ve borçlu arasında dağıtmaları ve alacaklılara sabit getiri vermemeleri olduğu ileri sürülebilir. Bu uygulama söz konusu alanda yatırım ortaklığı olarak isimlendirilmekte, kâr-zarar ortaklığı veya vadeli satışa dayanan ticari ilişki olarak kabul edilmektedir. Fakat geleneksel bankacılık sistemi tarafından sağlanan fonlarda taraflar arasında ticari bir ilişki ve ortaklık söz konusu olmamaktadır. Geleneksel bankacılık sisteminde fon temin eden kurumlar belirlenmiş bir süre ve oran üzerinden ilgili parayı satmakta ve bu noktada herhangi bir belirsizlik riskini üstlenmemektedirler. Bu nedenle, geleneksel bankacılık sisteminde riski üstlenen taraf yalnızca borç alan taraftır (Özulucan ve Deran; 2009, s. 98).

1.7. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Bu başlık altında hem dünyada hem de Türkiye’de Katılım Bankacılığı’nın tarihsel gelişimi ve mevcut durumu ele alınacaktır.

1.7.1. Dünyada Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Günümüzdeki katılım bankacılığının temel prensipleri, esas olarak milattan sonra 610 yılında Hz. Muhammed’e gelen vahiyle birlikte İslam’ın ilke ve kuralları üzerine bina edilmiştir. O dönemde, İslam’ın 7. yüzyılda yayıldığı Mekke ve Medine çevresi yerel ve uluslararası ticaretin yoğun olarak yapıldığı yerler arasındaydı. Söz konusu dönemde bölge insanları refahlarını bu ticaret faaliyetlerine borçluydular. Bölgede o dönemde faize dayalı olarak yapılan borç alışverişleri, bölge insanlarının gerek ticarete gerekse diğer işlemlerinde finansal sıkıntıları gidermede yararlandıkları

temel aktivitelerinden biriydi. Hem Mekke’de iş yapan tüccarlar hem de Medine’deki tarım çiftçileri faizle alınan borçlar üzerinden finansal ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Fakat İslam’ın ortaya çıkışı ile bu şehirlerin mali yapısı değişmiştir. Çünkü İslam’ın kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’in ayetleri insanların faizle borç vermesini, meşru olmayan malların tüketimini ve bazı ticaret yöntemlerini yasaklıyordu. İslam’ın ortaya çıkardığı bu yeni yapı çerçevesinde, İslami finansın veya bir diğer ismiyle Katılım Bankacılığı’nın temelleri atılmış oldu. Bu finans sistemine ilk örnek olarak, Hz. Muhammed döneminde ihtiyaç sahibi Müslümanların yararına kurulmuş Beytül-Mal gösterilebilir. Yine bu dönemde Medine Cami Hz. Muhammed tarafından hazine olarak kullanılmaktaydı. Ancak, ikinci Halife Ömer ayrı bir Beytül-Mal kurmuş ve bunu işletmiştir. Bu dönemde; zekât, arazi vergisi, cizye vergisi, gümrük vergileri, bağışlar, sahipsiz mülkler ve meşru mirasçılar olmayan ölen kişilerin mülkleri, Beytül-Mal’in başlıca gelir kaynakları arasındaydı. İslam’ın gelmesi ve Hz. Muhammed’in uygulamaları ile ilk olarak Mekke ve Medine’de kurulan yapının temel ilkeleri zamanla bütün dünyaya yayıldı. O tarihten sonra gerek Osmanlı ve gerekse bütün diğer İslam medeniyetleri bu esaslar üzerine inşa edilen İslami finansman yöntemlerini kullanmışlardır (Ali ve Falahi, 2014, s. 30-31).

19. yüzyıla gelindiğinde dünyada endüstri devrimi ile birlikte faize dayalı bankacılık sistemi muazzam derecede yaygınlaşmıştır. Bu nedenle Müslüman düşünüler, faizli olan bu sistemin gelişmesini ciddiye almışlar ve Müslümanlar için Kur’an’ın ilkelerine ve normlarına uygun olan bir finansal sistem arayışı içine girmişlerdir. Bu süreçte faize karşı ilk tepkiler 1903’te Mısır’da gerçekleşmiştir. 1903’te Mısır’daki İslam bilginleri tarafından postane tasarruf fonlarının faiz ödemeleri resmi olarak yasa dışı ilan edilmiştir. Bu durumu, Barclays Bank tarafından Süveyş Kanalı’nın inşası için toplanan faize dayalı fonlara karşı hareket izlemiştir (Ali ve Falahi, 2014, s. 30-31).

Finansal bir aktör olarak dünyada faizsiz bankacılık ilk defa Mısır Arap Cumhuriyeti’nde 1963 yılında “Mith Ghamr” adı ile kurulmuştur. Bu banka devlet başkanı Cemal Abdülnasır’ın döneminde, o günlerde yaşanan bütün bankaların devletleştirilme süreçlerine bir alternatif yol olarak ortaya çıkmıştır. Kurulan

modelde, Mısır köylülerinin (Fellah) tarımsal üretim sırasında ve üretim sonrasındaki ticari süreçlerde karşılaştığı finansman problemlerinin karşılanması amaçlanmıştır. Yöntem olarak risk sermayesi ve para vakfının özgün bir karışımı olarak görülebilecek bu modelde; bankacılık, ticari ortaklık, tekâfül, takas, icar ve faktoring ve diğer alt finansman yöntemleri bir araya getirilmekte ve aynı çatı altında sürdürülmektedir (Sümer ve Onan, 2015, s. 298).

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde faizsiz bankacılık sistemine yönelik ilgi artmıştır. Birçok İslam ülkesinde geleneksel bankalar ile birlikte faizsiz bankalar da finans sistemi içinde payını arttırmıştır. Bu yıllar içerisinde birçok faizsiz banka faaliyete geçmiştir. Bunlara örnek olarak; Mısır'da 1971 yılında kurulan Nasr Sosyal Bankası, Cidde'de 1975 yılında kurulan İslami Kalkınma Bankası, 1975'de Dubai'de kurulan Dubai İslam Bankası, 1977 yılında faaliyete geçen Kuveyt Finans Kurumu ve son olarak 1981 yılında faaliyetine başlayan Daru'l Mali El-İslam'i verilebilir (Çelik ve Doğan, 2017, s. 23).

1970'li yıllarda ilk tecrübelerini kazanan ve faizsiz finansın değinilen öncüleri ile gelişen bu sistem, 1980'li yıllarda emeklemeye başlamıştır. 1979 yılında Pakistan'da Ziya-ül Hak tarafından faizsiz finansın kurulmasına ilişkin bir bildiri yayımlanmış ve sistem 1983 yılında faizsiz finansa geçiş yapmıştır. Söz konusu dönemde Malezya gibi bazı bölge ülkelerinde yöneticilerin destekleri ile bazı faizsiz banka ve finans kurumları kurulmuştur. Bu kurumlar Doğu Asya'nın kültür ve teknoloji potansiyelinin kullanılmasına imkân sağlayarak, bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında önemli bir role sahip olmuştur (Canbaz, 2018, s. 200). Ayrıca, 1980'lerde dünya genelinde yaygınlaşan küreselleşme dalgası ve ülkeler tarafından uygulanan liberalleşme politikaları, yalnızca geleneksel finansal sistemin ivmeli olarak gelişmesini sağlamakla kalmamış, aynı şekilde faizsiz finans sisteminin de büyümesine imkân sağlamıştır. Mevcut olarak kullanılan faizsiz finans enstrümanlarının birçoğunun temeli bu dönemde ortaya atılmıştır (Dikkaya ve Kutval, 2014, s. 37).

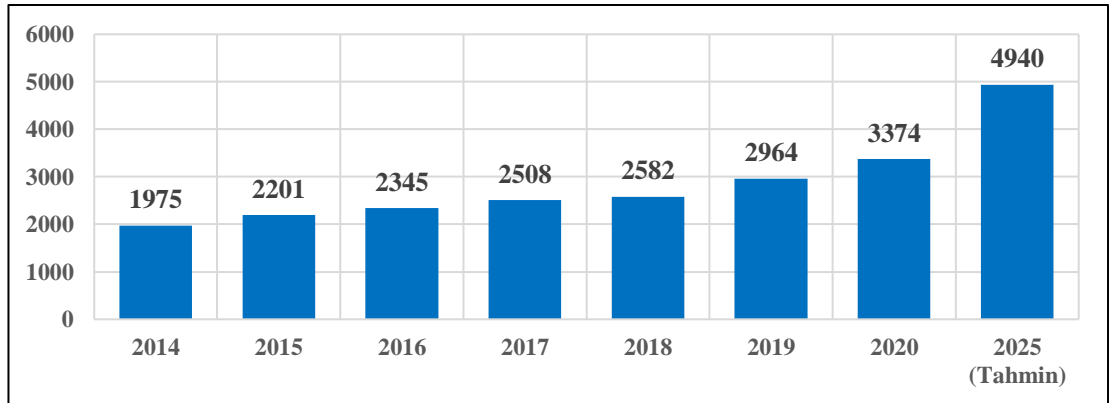
1990'lı yıllarda Katılım Bankacılığı sistemi hızla gelişerek alternatif bir sistem olarak kendini ortaya koymuştur. Bu durum 2000'li yıllarda da kendini göstermiş,

adı geçen sistem dünyanın her tarafından kabul gören bir sistem haline gelmiştir. Fakat 1980'den sonra yaşanan küreselleşme dalgası ile birlikte finansal krizlerin ülkeler arasındaki geçişkenliği artmış, bu nedenle, ilgili sistem birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmış ve bu sıkıntıları atlatmayı başarmıştır. Örneğin, 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2020 Covid-19 Pandemi dönemi söz konusu sistemin sınavını başarı ile verdiği dönemlerdir. Bu krizlerde katılım bankalarının durumlarına ilişkin açıklamalar ileride yer alan başlıklarda ele alınacaktır (Canbaz, 2018, s. 200).

1.7.1.1. Mevcut Durumu

İslami finans sektörü ve onun alt dalı olan katılım bankacılığı sektörü son dönemde sergilediği yüksek hızlı gelişme ve büyüme ile birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sistemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Buna paralel olarak birçok kurum, raporları aracılığı ile katılım bankacılığı sektörünü ve piyasasını mercek altına almış ve değerlendirmiştir. Bu başlık altında da söz konusu öneme binaen İslami finans sektörüne ve onun alt dalı olan katılım bankacılığı sektörüne yönelik olarak varlık, mevduat ve kredi büyüklükleri verilerini içeren tablo ile şekillere ve bunlara ilişkin yorumlara yer verilmektedir.

Şekil 6'da 2014 -2020 dönemini kapsayan yıllık İslami finans endüstrisi varlıklarının gelişimi gösterilmektedir.

Şekil 6. Küresel İslami finans varlıklarının yıllar itibarıyla gelişimi (milyar dolar)

Kaynak: IFDR (2021, s. 24).

Şekil 6 incelendiğinde, İslami finans sektörünün varlık büyüklüğünün yıllar itibarıyla artış gösterdiği göze çarpmaktadır. 2014 yılı için yaklaşık 1,9 trilyon dolar olan İslami finans endüstrisi varlıkları, 2020 yılına gelindiğinde %58 artış göstererek 3,3 trilyon dolara ulaşmıştır. Söz konusu rakamın 2025 yılı itibarıyla yaklaşık 4,9 trilyon dolar olması beklenmektedir.

İslami finans endüstrisi varlıkları; İslami bankacılık, Sukûk, İslami Fonlar, Tekâful ve diğer İslami Finansal Kurumlar (IFIs) olmak üzere beş temel kategoride incelenebilir. Aşağıdaki Tablo 1’de söz konusu kategorilere ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Küresel İslami finans endüstrisi varlıkları (2020)

İslami Finans Endüstrisi Varlıkları	Toplam Varlıklar (Milyar Dolar)	Payı (%)	Kurum ve Araç Sayısı
İslami Bankacılık	2.349	%69,6	527
Sukûk	631	%18,7	3.805
Tekafül	62	%1,8	323
İslami Fonlar	178	%5,3	745
Diğer IFIs	154	%4,6	1.698
Toplam	3.374	%100	-

Kaynak: IFDR (2021, s. 26).

Tablo 1’den de takip edilebileceği gibi, küresel finans endüstrisi varlıkları içinde en yüksek paya sahip sektör yaklaşık 2,3 trilyon dolar ile İslami bankacılık endüstrisidir. Bu rakam ile İslami bankacılık sektörü toplam finans endüstrisi varlıklarının yaklaşık %70’ini oluşturmaktadır. Diğer taraftan, aynı yıl için İslami bankacılık sektörünün küresel bankacılık sektörü içerisindeki payı %6’nın üzerindedir.¹⁵

Küresel İslami finans endüstrisi varlıkları içinde İslami bankacılık sisteminden sonra en yüksek paya sahip varlık türü Sukûk’tur. Söz konusu endüstri yaklaşık 631 milyar

¹⁵ <https://www.aa.com.tr/en/economy/islamic-finance-assets-may-reach-34t-in-2024-expert/1904865>, (Erişim Tarihi: 02.01.2022 2020).

dolar ile toplam küresel İslami finans endüstrisi varlıklarının %19'unu oluşturmaktadır. Adı geçen sektörü büyüklük sırasıyla, yaklaşık %5 ile İslami Fonlar ve Diğer IFIs'ler ve son olarak da yaklaşık %2 ile tekafül varlıkları takip etmektedir.

Tablo 2'de, İslami finans sektöründe 2020 yılı için İslami banka, İslami bankacılık penceresi, şube ve çalışan sayılarına ilişkin istatistiklere yer verilmiştir.

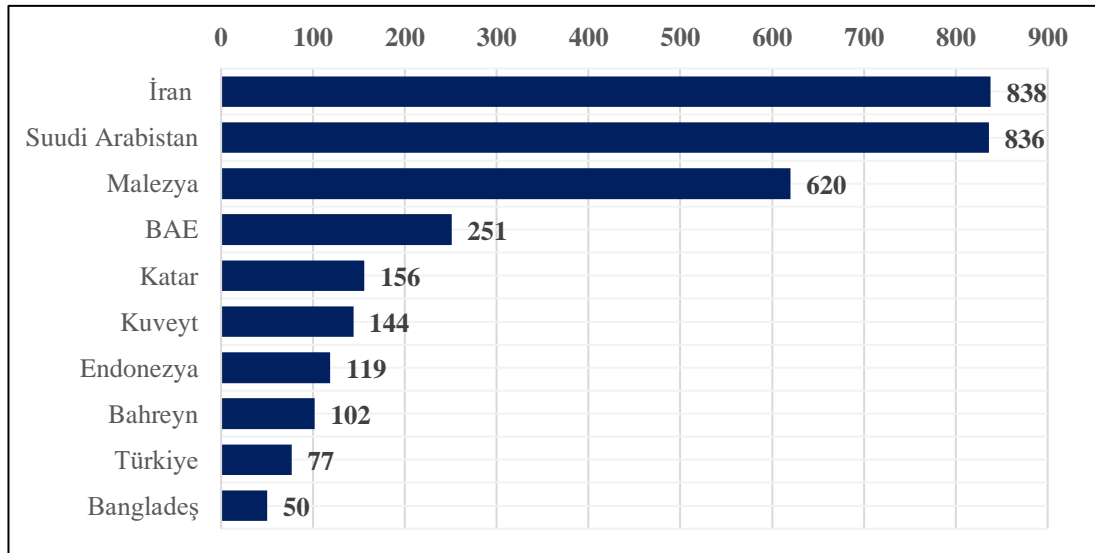
Tablo 2. Küresel İslami bankacılık sektörü ile ilgili temel göstergeler (2020)

Göstergeler	Kişi
İslami banka sayısı	181
İslami bankacılık penceresi sayısı	233
İslami bankalardaki şube sayısı	14.225
İslami bankalarda çalışan sayısı	311.918

Kaynak: IFSB, Seçilmiş Toplu Göstergeler (2022), https://www.ifsb.org/psifi_05.php, (Erişim Tarihi: 08.08.2022).

Tablo 2'ye göre, 2020 yılında dünyada İslami banka sayısı 181 olup, ilgili alandaki pencere sayısı 233'tür. Söz konusu sektörde 2020 yılı itibarıyla 14.225 şube mevcutken, bu şubelerde çalışan personel sayısı da yaklaşık 312 bin civarındadır.

Şekil 7'de 2020 yılı itibarıyla İslami finans varlıkları açısından en yüksek büyüklüğe sahip 10 ülke sıralanarak verilmiştir.

Şekil 7. İslami finans varlıkları açısından en yüksek büyüklüğe sahip 10 ülke (2020, milyar dolar)

Kaynak: IFDR (2021, s. 24).

2020 yılı itibarıyla en yüksek varlık büyüklüğüne sahip ülke 838 milyar dolar ile İran'dır. İran'da geleneksel bankacılık sistemi bulunmamakta olup, ilgili sektörün tamamı İslami öğretilere uygun olarak 1980 Devrim Şurası ile millileştirilmiştir (Karamelikli, 2017, s. 32). İran'ı 836 milyar dolar ile Suudi Arabistan, 620 milyar dolar ile Malezya ve 251 milyar dolar ile BAE takip etmektedir. Türkiye aynı yılda İslami finans varlık büyüklüğü açısından 77 milyar dolar ile dünyada 9. sıradadır. Tablo 1'deki 3.374 milyar dolar toplam varlık büyüklüğü dikkate alındığında; İran, Suudi Arabistan ve Malezya'nın toplam sektörün yaklaşık %67'sini oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin payı ise söz konusu sektörde %2,28'dir $(=(77/3374)*100)$.

Bölgelere göre küresel İslami finans varlıklarının payları Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Bölgelere göre İslami finans varlıkları (2020)

Bölgeler	İslami Finans Varlıkları (Milyar Dolar)	Bölgelerin Payları (%)
Körfez İşbirliği Konseyi	1499	44,44
Diğer MENA	902	26,74
Güneydoğu Asya	754	22,35
Avrupa	119	3,53
Güney Asya	87	2,58
Sahra Altı Afrika	8	0,24
Amerika	3	0,09
Diğer Asya	1	0,03
Toplam	3373	100

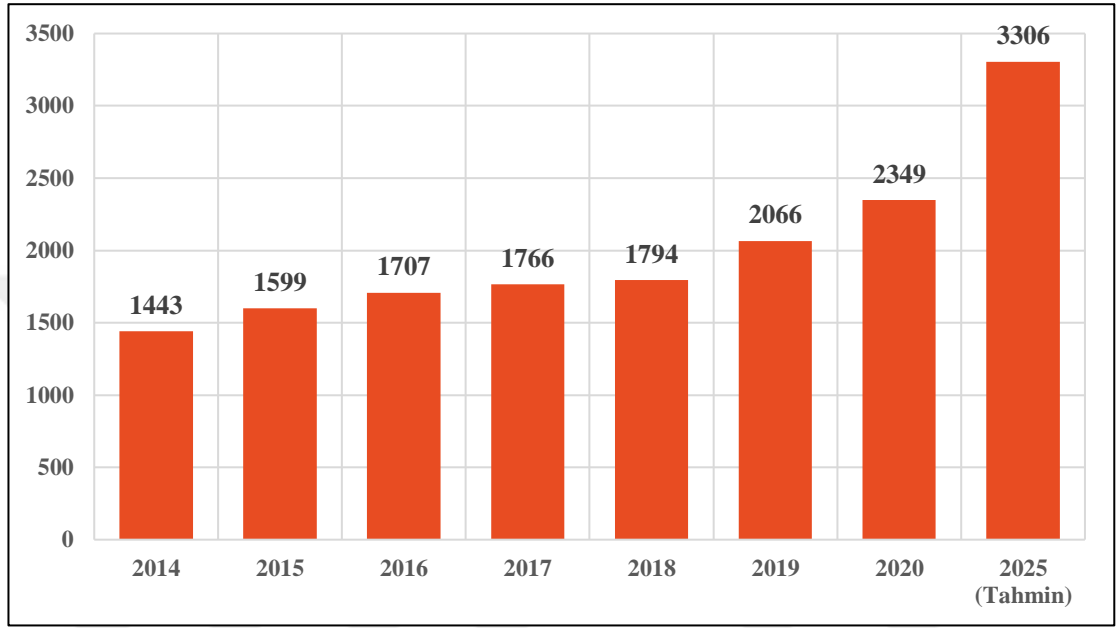
Kaynak: IFDR (2021, s. 24).

Not: Bölgelerin kapsadığı ülkeler Ek 1'de verilmiştir.

Tablo 3'e göre, bölge düzeyinde en yüksek paya sahip ülke grubu yaklaşık 1,45 trilyon dolar İslami finans varlığı ve %44 pay ile Körfez İşbirliği Konseyi'ne dâhil olan ülkelerdir. Söz konusu ülkeler; Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Sonrasında en yüksek İslami finans varlığı payına sahip bölge ise, Körfez İşbirliği Teşkilatı dışındaki Diğer MENA ülkeleridir. Diğer MENA ülkeleri toplamda yaklaşık 902 milyar dolar İslami finans varlığı ile toplam sektörün %26,74'ünü oluşturmaktadır. Diğer MENA ülkelerini

takiben en yüksek paya sahip bölgeler sırasıyla; %22,35 ile Güneydoğu Asya, %3,53 ile Avrupa, %2,58 ile Güney Asya, %0,24 ile Sahra altı Afrika, %0,09 ile Amerika ve %0,03 ile Diğer Asya ülke grubudur.

Şekil 8’de dünyada katılım bankacılığı (İslami bankacılık) sektörünün varlıklarının 2014-2020 yılları arasındaki gelişimine yer verilmiştir.

Şekil 8. Dünyada katılım bankacılığı (İslami bankacılık) varlıklarının gelişimi (milyar dolar)
Kaynak: IFDR (2021, s. 27).

Şekil 8’den takip edilebileceği gibi, dünya katılım bankacılığı sektörünün varlıklarının giderek yükseldiği görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla 1,4 trilyon dolar olan varlıklar 2020 yılı itibarıyla 2,3 trilyon dolara yükselmiştir. 2020’de toplam dünya bankacılık sektörü varlıklarının yaklaşık 180,4¹⁶ trilyon dolar olduğu dikkate alındığında, katılım bankacılığı sisteminin payının yaklaşık %1,30’a (=2,4/180,4) tekabül ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. IFDR (2021) raporu ilgili sektörün 2025 yılı itibarıyla 3,306 trilyon dolara ulaşacağını tahmin etmektedir.

¹⁶ <https://www.statista.com/statistics/421215/banks-assets-globally/>, Erişim Tarihi: 04.05.2022.

Tablo 4’te katılım bankacılığı (İslami bankacılık) varlıklarının bölgelere göre payları yer almaktadır.

Tablo 4. Katılım bankacılığı (İslami bankacılık) sektörü varlıklarının bölgelere göre payları

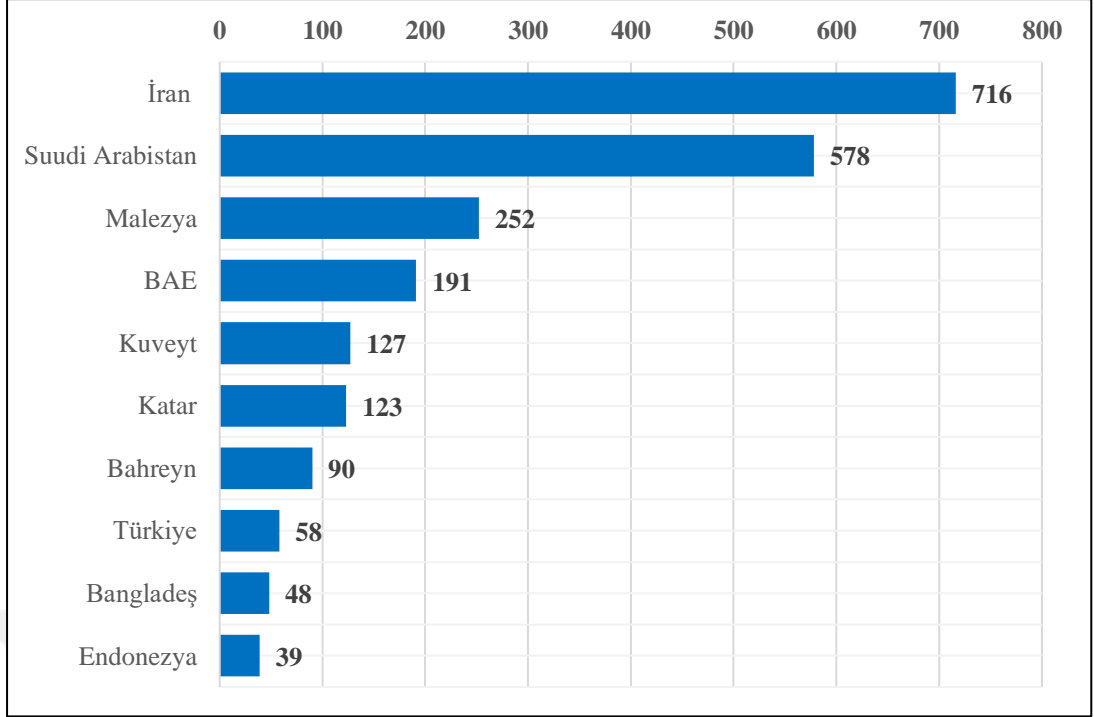
Bölgeler	Katılım Bankacılığı Varlıkları (Milyar Dolar)	Bölgelerin Payları (%)
Körfez İşbirliği Konseyi	1122	47,77
Diğer MENA	777	33,08
Güneydoğu Asya	301	12,82
Güney Asya	78	3,32
Avrupa	67	2,85
Sahra Altı Afrika	3	0,13
Amerika	0,4	0,02
Diğer Asya	0,2	0,01
Toplam	2348,6	100

Kaynak: IFDR (2021, s. 27)

Not: Bölgelerin kapsadığı ülkeler Ek 1’de verilmiştir.

İslami finans varlıklarına benzer şekilde, Tablo 4’ten de izlenebileceği gibi, en yüksek İslami bankacılık sektörü varlık payına yaklaşık 1,1 trilyon dolar ile Körfez İşbirliği Konseyi sahiptir. Söz konusu bölgenin toplam endüstri içerisindeki varlık payı yaklaşık %47,77’dir. Körfez İşbirliği Konseyi’ni %33,08 ile Diğer MENA ülkeleri takip etmektedir. Sonrasında en yüksek paya sahip ülke grupları sırasıyla; %12,82 ile Güneydoğu Asya, %3,32 ile Güney Asya, %2,85 ile Avrupa, %0,13 ile Sahra Altı Afrika, %0,02 ile Amerika ve %0,01 ile Diğer Asya ülkeleri grubudur.

Katılım bankacılığı (İslami bankacılık) sistemi varlıkları açısından en yüksek büyüklüğe sahip 10 ülkenin 2020 yılı itibarıyla verileri ise Şekil 9’da görülmektedir.

Şekil 9. Katılım bankacılığı (İslami bankacılık) varlık büyüklüğü açısından en yüksek paya sahip 10 ülke (milyar dolar)

Kaynak: IFDR (2021, s. 28).

Şekil 9'dan yola çıkarak katılım bankacılığı varlık büyüklüğü açısından en yüksek miktara sahip olan ülkenin 716 milyar dolar ile İran olduğu görülmektedir. İran bu değer ile 2020 yılı toplam bankacılık sektörü varlıkları içerisinde yaklaşık %30'luk ($= (716/2349) * 100$) paya sahiptir. İran'ı 578 milyar dolar ile Suudi Arabistan ve 252 milyar dolar ile Malezya takip etmektedir. Söz konusu yıl için Türkiye'nin katılım bankacılığı varlıkları toplamı yaklaşık 58 milyar dolardır. Bu rakam ile Türkiye katılım bankacılığı sektörü varlık büyüklüğü açısından toplam dünya katılım bankacılığı sektörü içinde yaklaşık %2,46'lık paya sahiptir.

1.7.2. Türkiye'de Katılım Bankacılığı

Türkiye'de katılım bankacılığı ülkemizin serbest piyasa sistemine geçtiği, dünyada ise neoliberal politikaların revaçta olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu noktada, büyüme stratejilerini takiben söz konusu bankacılık Türkiye'de, özellikle geleneksel bankacılık faaliyetlerinden kaçınan vatandaşların ellerinde tuttukları fonları ekonomiye kazandırmak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Sistem 1983 yılında

Bakanlar Kurulu kararı ile “Özel Finans Kurumları” adını almış ve kurumsallaşma sürecine girmiştir (Sarıdoğan, 2020, s. 151).

Türkiye’de faizsiz bankaların ilk uygulaması, faiz duyarlılığı nedeniyle geleneksel bankalardan uzak durmayı tercih eden müşterilere kapılarını açan ve 1985 yılında kurulan Albaraka Türk’tür. Aynı yıl Faysal bu sektöre girmiştir. O bankanın ardından ise Kuveyt Türk Katılım Bankası 1989 yılında ve İhlas Finans Kurumu 1995 yılında ilgili sektördeki yerini almıştır. Daha sonra Faysal Finans, Family Finans'a dönüşmüş ve 1991 yılında sektöre giren Anadolu Finans, Family Finans ile birleşerek 2005 yılında Türkiye Finans’ı oluşturmuştur (Yücel ve Köseoğlu, 2020, s. 158-159). . Fakat İhlas Finans Kurumu Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan mali kriz nedeniyle iflas etmiş ve kapatılmıştır (Uluyol, 2019, s. 81).

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na göre katılım bankalarının “Özel Finans Kurumu” yerine “Katılım Bankası” ismini kazanarak banka statüsünü almasıyla, 2005 yılı Türkiye’de İslami bankacılık için bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme ile birlikte katılım bankaları mevduat bankaları tarafından sahip olunan tüm güvence ve avantajları elde etmişlerdir (Canbaz, 2022, s. 40-41).

Söz konusu ismin fikir babası Temel Hazıroğlu’dur. Hazıroğlu’na göre, “Özel Finans Kurumu” tabiri ilgili bankacılık sisteminin yaptığı faaliyetleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Yurt dışı ilişkiler açısından da bu terim ilgili kurumların banka olarak algılanmamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle Hazıroğlu, Albaraka Türk Katılım Bankası’nda yaptığı istişareler neticesinde “Özel Finans Kurumu” yerine “Katılım Bankası” ismini önermiştir¹⁷.

Bankacılık sektöründe, katılım bankalarının ilgili mevzuata tabi olması ile birlikte önemli ölçüde genişleme ve aynı zamanda derinleşme sağlanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında bankacılık sektörü ülke yönetimine ilişkin politikalarda önemli bir yere

¹⁷ Katılım Bankacılığı Tarihçesi, <https://www.tkbb.org.tr/duzenlemeler-detay/temel-haziroglu---katilim-bankaciligi-tarihcesi---yaz-2006---bereket-dergisi> (Erişim Tarihi: 22.06.2022).

sahip olmuş, söz konusu sektörün geliştirilmesine yönelik politika ve çabalardan katılım bankacılığı sektörü de olumlu yönde etkilenmiştir. Bu bağlamda, devlet yönetimi İstanbul'u finans merkezine dönüştürme projelerini ortaya koymuş, 300 milyon TL sermaye ile 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası A.Ş. kurularak İslami bankacılık sektörüne kamu desteği aktarılmıştır. 29 Mayıs 2015 tarihinde faaliyetine başlayan banka, devlet tarafından kurulan ilk İslami bankacılık girişimi olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Sonraki süreçte İslami bankacılıkta ikinci kamu girişimi olan Vakıf Katılım Bankası A.Ş. 805 Milyon TL sermaye ile kurulmuştur (Canbaz, 2022, s. 40-41).

2016 yılına gelindiğinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), ortaya çıkan darbe girişimi sonrasında terör faaliyetlerine destek verdiği gerekçesiyle Bank Asya'nın faaliyet iznini kaldırmıştır. 2018'de TKBB bünyesinde "Merkezi Danışma Kurulu" oluşturulmuştur. 2019 yılında 1 milyar TL sermaye ile Türkiye Emlak Katılım Bankası üçüncü kamu bankası olarak sisteme dâhil olmuştur. Son olarak 2021 yılında kamuda İslami bankacılığın geliştirilmesine yönelik çabalar görülmüştür. Bu amaçla, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi çatısı altında "Katılım Finans Dairesi Başkanlığı", TCMB çatısı altında ise "Katılım Bankacılığı Müdürlüğü" kurulmuştur (Canbaz, 2022, s. 40-41).

Tarihi süreçlerdeki gelişimi dikkate alındığında, katılım bankalarının Türkiye ekonomisine sağladığı katkılar maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aras ve Öztürk, 2011, s. 172-173):

- ✓ **Ekonomik büyümeye olan katkısı:** Katılım bankaları, kullandığı fonlar ve esnek fon toplama yöntemleri aracılığı ile cari faiz oranlarını aşağıya düşürücü bir fonksiyon yüklenmektedir. Böylece, söz konusu sistem yatırımların artmasına neden olarak milli gelirin yükselmesine katkıda bulunmuştur.
- ✓ **Kaynakların etkin kullanımını sağlaması:** Katılım bankaları kullandıkları fonları proje bazlı olarak sağladıkları için, bir projeye dayanmayan fon taleplerinin geri çevrilmesine neden olmuş, böylece mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca, spekülatif

alanlara fonlarını kaydırmadığından, kullanılan fonların geri ödenmeme riskini azaltmıştır.

- ✓ **Âtıl fonların ekonomiye kazandırılması:** Katılım bankaları aracılığı ile geleneksel bankacılık faaliyetlerinde paralarını değerlendirmek istemeyen kimselerin yastık altı tasarruflarının bir bölümü ekonomiye kazandırılmıştır.
- ✓ **Sektöre yeni finansman yöntemleri ve müşteriler sağlaması:** Katılım bankaları faizsiz bankacılık prensipleri dâhilinde yeni finansman metotlarını piyasaya tanıtmış, daha önce faiz hassasiyetleri sebebi ile sektöre dâhil olmayan kullanıcıları sektöre müşteriler olarak kazandırmıştır.

1.7.2.1. Mevcut Durumu ve Bankacılık Sektöründeki Yeri

Katılım bankacılığını oluşturan ve bu sektörde faaliyet gösteren kurumların tanımlayıcı temel göstergelerinin analiz edilmesi ilgili sektörün gidişatının değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, bu başlık altında katılım bankacılığı sektörüne yönelik olarak; varlık/aktif, toplanan fon ve kredi büyüklüklerine ilişkin istatistiklere yer verilmektedir.

Tablo 5'te Türkiye'de hâlihazırda faaliyet gösteren altı katılım bankasının şube ve personel sayıları verilmiştir.

Tablo 5. Katılım bankaları, kuruluş tarihleri, şube sayıları ve personel bilgileri (2021)

Banka Adı	Kuruluş Tarihi/Yer ²	Şube Sayısı ¹	Personel Sayısı ²
Albaraka Türk Katılım Bankası	5 Kasım 1984 / İstanbul	230	3.316
Emlak Katılım Bankası	25 Şubat 2019 / İstanbul	70	814
Kuveyt Türk Katılım Bankası	28 Şubat 1989 / İstanbul	441	6.071
Türkiye Finans Katılım Bankası	28 Aralık 2005 / İstanbul	316	3.731
Vakıf Katılım Bankası	25 Haziran 2015/ İstanbul	125	642
Ziraat Katılım Bankası	29 Mayıs 2015 / İstanbul	113	1.261
Toplam		1.295	18.130

Kaynak: ¹ TKBB, <https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri> (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

² TKBB, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/denetim-raporlari> (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Katılım bankalarının; kuruluş tarihlerini, şube sayılarını ve personel bilgilerini 2021 yılı için gösteren Tablo 5'ten takip edilebileceği gibi, Türkiye'deki katılım bankalarında en yüksek şube sayısına sahip banka 441 şube ile Kuveyt Türk Katılım Bankası'dır. Bu bankanın personel sayısı 6071'dir. İlgili bankayı 316 şube ile Türkiye Finans Katılım Bankası takip etmektedir. Toplam sektör olarak bakıldığında, Türkiye'de katılım bankalarının şubelerinin toplam sayısının 1295 ve personel sayısının ise 18130 olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 6'da 2005-2021 dönemi için yıllık olarak; toplam bankacılık sektörü, mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankalarının toplam varlıkları TL olarak verilmiştir.

Tablo 6. Bankacılık sektörü toplam varlıklar (milyar TL)

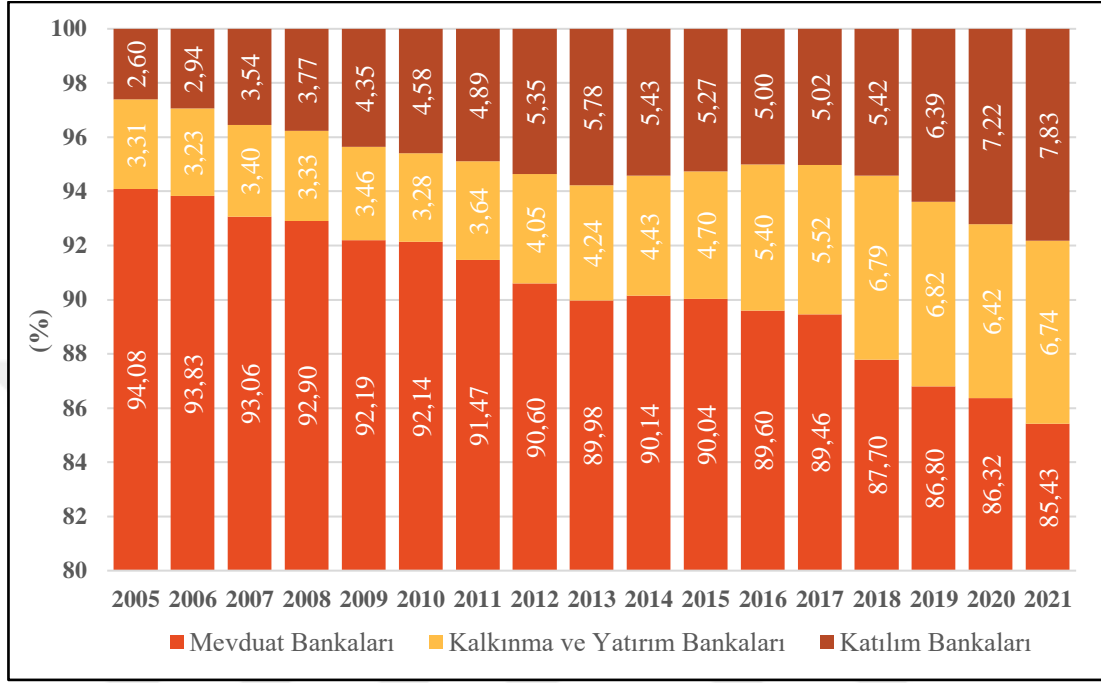
Tarih	Toplam Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Katılım Bankaları
2005	381,9	359,3	12,7	9,9
2006	465,0	436,3	15,0	13,7
2007	543,4	505,7	18,5	19,2
2008	679,5	631,3	22,6	25,6
2009	775,1	714,6	26,8	33,7
2010	943,2	869,0	30,9	43,2
2011	1.145,9	1.048,2	41,7	56,0
2012	1.307,0	1.184,1	52,9	70,0
2013	1.658,2	1.492,0	70,3	95,9
2014	1.914,4	1.725,7	84,8	103,9
2015	2.273,6	2.047,1	106,8	119,7
2016	2.656,1	2.380,0	143,4	132,8
2017	3.177,1	2.842,2	175,5	159,4
2018	3.799,5	3.335,8	257,8	205,9
2019	4.447,4	3.860,3	303,2	284,0
2020	6.057,1	5.231,2	388,6	437,2
2021	9.149,0	7.816,0	617,0	716,1

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Tablo 6'ya göre, Türkiye'de 2005 yılında toplam bankacılık sektörünün 381,9 milyar TL olan varlık toplamı, 2021 yılı itibarıyla yaklaşık 24 kat artmıştır. Bu değişim mevduat bankaları için yaklaşık 20 kat, kalkınma ve yatırım bankaları için yaklaşık 48 kat ve katılım bankaları için ise yaklaşık 72 kat olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılı için 9,9 milyar TL aktif toplamı olan katılım bankalarının varlıkları 2021 yılı itibarıyla 716,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Veriler toplam bankacılık sektörünün ve alt

türlerinin ilgili dönem içinde sürekli olarak büyüme trendinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 10'da Türkiye için 2005-2021 dönemi kapsamında bankacılık türlerinin sektör içerisindeki paylarının gelişimi yıllar itibarıyla verilmiştir.

Şekil 10. Mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankaları varlıklarının toplam sektör içerisindeki oranları (%)

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Şekil 10'dan izlenebileceği gibi, 2005 yılı itibarıyla; mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankalarının payları sırasıyla; %94,08, %3,31 ve %2,60'tır. Sektörde ilgili dönem içerisinde en yüksek paya mevduat bankaları sahiptir. Fakat bu bankacılık türünün sektör içerisindeki payı ilgili dönemde giderek azalarak 2021 yılında %85,4'e düşmüştür. Diğer taraftan, kalkınma ve yatırım ve katılım bankalarının payları söz konusu dönem boyunca artmış ve sırasıyla %6,74'e ve %7,83'e ulaşmıştır.

Tablo 7'de katılım bankacılığı sektörü içinde altı katılım bankasının TL ve Yabancı Para (YP) cinsinden varlık toplamalarına yer verilmiştir.

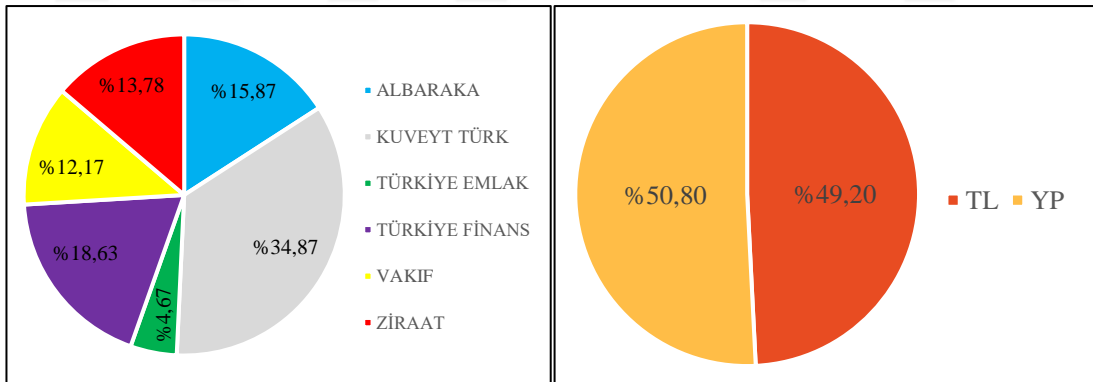
Tablo 7. Katılım bankalarının toplam varlıkları (Aralık 2020, milyar TL)

Bankalar	TL	YP	Toplam
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI	30,67	38,65	69,32
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI	73,48	78,81	152,29
TÜRKİYE EMLAK KATILIM BANKASI	11,96	8,43	20,39
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI	39,21	42,16	81,37
VAKIF KATILIM BANKASI	24,17	28,99	53,16
ZİRAAT KATILIM BBANKASI	35,39	24,80	60,19
Sektör Toplamı	214,87	221,84	436,71

Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Katılım bankacılığı sektöründe altı katılım bankasının varlıklarını gösteren yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi, 2021 yılı itibarıyla Kuveyt Türk Katılım Bankası 73,48 milyar TL ve 78,81 milyar TL karşılığı YP olmak üzere toplam 152,29 milyar TL varlığa sahiptir. Söz konusu sektörde en düşük varlığa sahip katılım bankası ise 11,96 milyar TL ve 8,43 milyar TL karşılığı YP olmak üzere toplam 20,39 milyar TL ile Türkiye Emlak Katılım Bankası'dır.

2020 yılı için ilgili bankaların toplam sektör içerisindeki payları ve TL ile YP oranlarına ilişkin bilgiler Şekil 11'de yer almaktadır.

Şekil 11. Katılım bankalarının varlıklarının katılım bankacılığı sektörü içerisindeki payları ile TL ve YP varlık oranları (Aralık 2020)

Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Katılım bankacılığı sektöründe altı katılım bankasının varlıklarını gösteren yukarıdaki pasta grafikten izlenebileceği gibi, Kuveyt Türk Katılım Bankası toplam varlık açısından %34,87 ile sektörde en yüksek paya sahip bankadır. Bu bankayı %18,63 ile Türkiye Finans Katılım Bankası, %15,87 ile Albaraka Türk Katılım

Bankası, %13,78 ile Ziraat Katılım Bankası, %12,17 ile Vakıf Katılım Bankası ve %4,76 ile Türkiye Emlak Katılım Bankası takip etmektedir. Sektördeki varlıkların %50,80'i YP cinsinden iken, %49,20'si TL cinsindedir.

1.7.2.2. Katılım Bankacılığı Tarafından Toplanan Fonlar

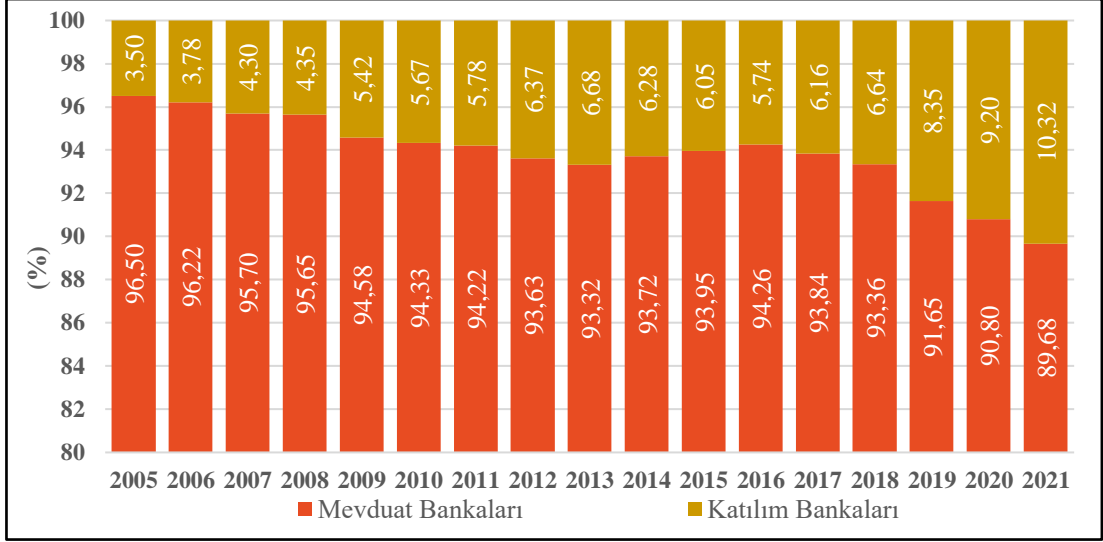
Tablo 8'de 2005-2021 dönemi itibarıyla toplam bankacılık sektörü ve türleri tarafından toplanan mevduat veya fonlara ilişkin veriler yıllık olarak sunulmuştur.

Tablo 8. Bankacılık sektörü tarafından toplanan mevduatlar/fonlar (milyar TL)

Tarih	Toplam Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları
2005	241,9	233,4	8,5
2006	296,7	285,5	11,2
2007	343,6	328,9	14,8
2008	434,2	415,3	18,9
2009	490,5	463,9	26,6
2010	589,3	555,9	33,4
2011	685,9	646,3	39,7
2012	767,9	719,0	48,9
2013	942,4	879,4	62,9
2014	1.058,5	992,1	66,5
2015	1.245,8	1.170,5	75,4
2016	1.472,3	1.387,8	84,5
2017	1.734,2	1.627,3	106,9
2018	2.091,9	1.953,0	139,0
2019	2.620,1	2.401,3	218,8
2020	3.562,4	3.234,9	327,6
2021	5.463,2	4.899,2	564,0

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Tablo 8'e göre, söz konusu dönem kapsamında tüm bankacılık sektörü tarafından sağlanan fonlar 241,9 milyar TL'den 5463,2 milyar TL'ye yükselerek yaklaşık 22 kat artmıştır. Kalkınma ve Yatırım bankaları mevduat toplamadığı için verilerine yer verilmemiştir. Katılım bankaları tarafından toplanan mevduat miktarı ise söz konusu dönem içerisinde 8,5 milyar TL'den 564 milyar TL'ye yükselerek yaklaşık 66 kat artmıştır. Şekil 12'de toplanan mevduat ve fonların bankacılık türü içerisindeki dağılımı yer almaktadır.

Şekil 12. Toplanan fonların bankacılık türlerine göre payları

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Şekilden takip edilebileceği gibi, 2005 yılı itibarıyla mevduat ve katılım bankalarının topladığı mevduat ve fonların toplam bankacılık sektörü içerisindeki payları sırasıyla yaklaşık %96,50 ve %3,50'dir. Söz konusu dönem içerisinde katılım bankacılığı mevduatlarının payının artarak dönem sonunda %10,32'ye yükseldiği görülmektedir. İlgili dönem içerisinde ise mevduat bankalarının topladığı fonların payı %89,68'e düşmüştür. Tablo 9'da katılım bankaları tarafından toplanan fonların bankalara göre TL, YP ve toplam şeklinde miktarlarına yer verilmektedir.

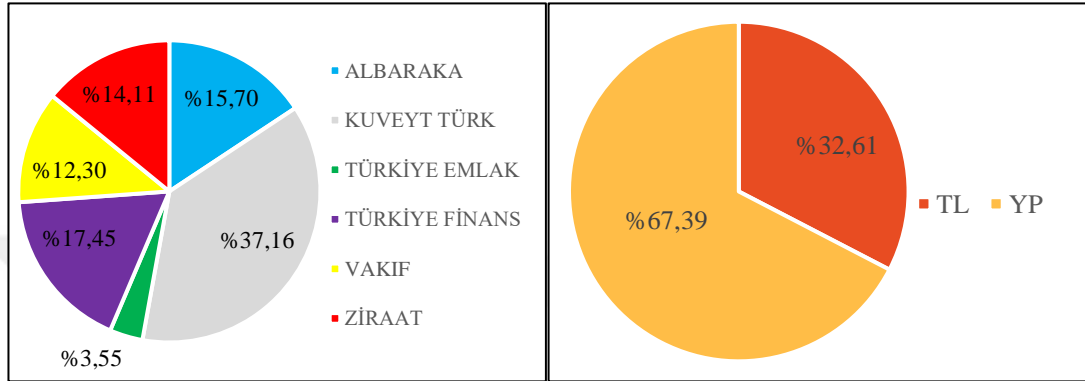
Tablo 9. Katılım bankaları tarafından toplanan fonlar (2021, milyar TL)

Bankalar	TL	YP	Toplam
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI	15,47	36,15	51,61
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI	33,50	88,67	122,17
TÜRKİYE EMLAK KATILIM BANKASI	5,33	6,34	11,68
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI	15,49	41,91	57,39
VAKIF KATILIM BANKASI	12,55	27,02	39,57
ZİRAAT KATILIM BANKASI	24,90	21,48	46,39
Sektör Toplamı	107,23	221,57	328,81

Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Tablo 9'dan takip edilebileceği gibi, 2021 yılı itibarıyla en yüksek fon toplayan banka Kuveyt Türk Katılım Bankası'dır. Bu bankanın topladığı fon miktarı 33,50 milyar TL ve 88,87 milyar TL karşılığı YP olmak üzere toplam 122,17 milyar

TL'dir. Bu bankayı sırasıyla; 57,39 milyar TL ile Türkiye Finans Katılım Bankası, 51,61 milyar TL ile Albaraka Türk Katılım Bankası, 46,39 milyar TL ile Ziraat Katılım Bankası, 39,57 milyar TL ile Vakıf Katılım Bankası ve 11,68 milyar TL ile Türkiye Emlak Katılım Bankası takip etmektedir. Şekil 13'te katılım bankacılığı sektörü tarafından toplanan fonlarda bankaların payları ve TL ve YP oranları yer almaktadır.

Şekil 13. Bankalara göre toplanan fonların payları ile TL ve YP fonların oranları
Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Bankalara göre toplanan fonların payları incelendiğinde sektör içinde en yüksek paya sahip bankanın %37,16 ile Kuveyt Türk Katılım Bankası olduğu görülmektedir. Ondan sonra en yüksek paya sahip iki banka ise %17,45 ile Türkiye Finans ve %15,70 ile Albaraka Türk Katılım Bankası'dır. Yine sektörde toplanan fonların %32,61'i TL iken, %67,39'u YP'dir.

1.7.2.3. Katılım Bankacılığı Tarafından Kullanılan Fonlar

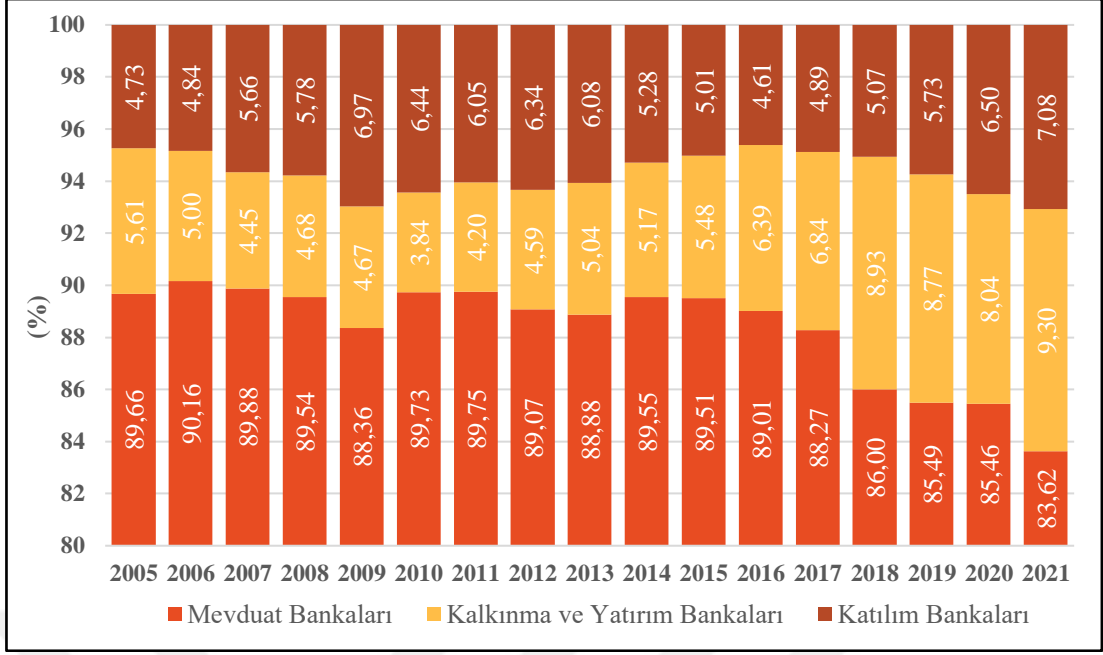
Parasal aktarım mekanizmasının banka kredileri kanalı bankaların kullandığı fonlar üzerinden çalışmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bankaların kullandığı kredilerin/fonların büyüklüklerinin incelenmesi ilgili konunun anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Tablo 10'da 2005-2021 dönemi kapsamında tüm bankacılık sektörünün ve alt türlerinin kullandığı kredilere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 10. Bankacılık sektörü tarafından kullanılan kredi/fonlar (milyar TL)

Tarih	Toplam Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Katılım Bankaları
2005	136,5	122,4	7,7	6,5
2006	190,9	172,1	9,5	9,2
2007	244,2	219,5	10,9	13,8
2008	302,0	270,4	14,1	17,4
2009	338,9	299,4	15,8	23,6
2010	482,8	433,2	18,5	31,1
2011	639,0	573,5	26,9	38,7
2012	761,4	678,2	34,9	48,3
2013	1.017,6	904,5	51,3	61,8
2014	1.212,4	1.085,8	62,6	64,0
2015	1.452,9	1.300,4	79,6	72,8
2016	1.689,7	1.503,9	107,9	77,9
2017	2.049,7	1.809,4	140,2	100,2
2018	2.316,7	1.992,5	206,8	117,4
2019	2.577,4	2.203,5	226,2	147,8
2020	3.468,8	2.964,4	279,0	225,3
2021	4.708,6	3.937,5	437,7	333,4

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde 2005 yılı itibarıyla; tüm bankacılık sektörü, mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankaları kredilerinin sırasıyla; 136,5 milyar TL, 122,4 milyar TL, 7,7 milyar TL ve 6,5 milyar TL olduğu göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, 2021 yılına gelindiğinde tüm bankacılık sektörü kredilerinin yaklaşık 34 kat artarak 4708,6 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Söz konusu dönem içerisinde; mevduat, kalkınma ve yatırım ve katılım bankaları kredileri sırasıyla; yaklaşık 32, 57 ve 51 kat artmıştır. Şekil 14'te 2005-2021 dönemi kapsamında yıllık olarak bankacılık türlerine ilişkin kredi büyüklüklerinin toplam sektör içerisindeki payları verilmiştir.

Şekil 14. Bankacılık türlerinin toplam kredi/fon hacmi içerisindeki payları

Kaynak: EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

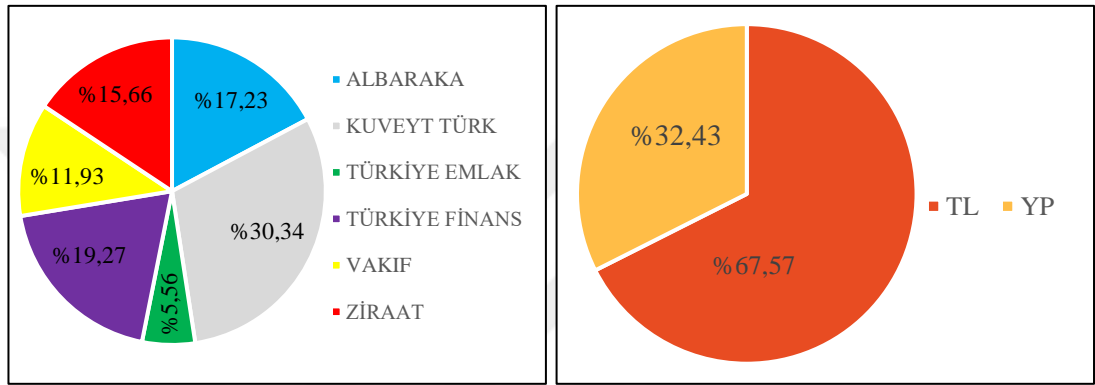
Bankacılık türleri tarafından kullanılan kredilerin 2005-2021 dönemi yıllık paylarını gösteren Şekil 14'ten izlenebileceği gibi, ilgili dönem içerisinde mevduat bankalarının kullandığı kredilerin payının %89,66'dan %83,62'ye düştüğü görülmektedir. Fakat söz konusu dönemde hem kalkınma ve yatırım bankalarının hem de katılım bankalarının toplam sektör içerisindeki payının arttığı dikkat çekmektedir. 2021 yılı itibarıyla kalkınma ve yatırım bankalarının verdiği fonların payları sırasıyla %9,30'a ve %7,08'e yükselmiştir. Tablo 11'de katılım bankacılığı sektöründeki katılım bankaları tarafından verilen fon miktarları; toplam, TL ve YP olarak verilmiştir.

Tablo 11. Katılım bankaları tarafından kullanılan fonlar (milyar TL)

Bankalar	TL	YP	Toplam
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI	23,25	18,80	42,06
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI	52,23	21,81	74,04
TÜRKİYE EMLAK KATILIM BANKASI	10,15	3,42	13,57
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI	32,94	14,10	47,03
VAKIF KATILIM BANKASI	18,77	10,34	29,11
ZİRAAT KATILIM BANKASI	27,55	10,67	38,22
Sektör Toplamı	164,89	79,15	244,03

Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Sektördeki bankaların kullandığı fon miktarlarını sunan Tablo 11'e göre, 2021 yılı itibarıyla en yüksek fon kullandıran banka Kuveyt Türk Katılım Bankası'dır. Bankanın ilgili yılda kullandığı fon miktarı 52,23 milyar TL ve 21,81 milyar TL karşılığı YP olmak üzere 74,04 milyar TL'dir. Diğer taraftan, en yüksek fon miktarına sahip ikinci ve üçüncü banka ise 47,03 milyar TL ile Türkiye Finans Katılım Bankası ve 42,06 milyar TL ile Albaraka Türk Katılım Bankası'dır. Şekil 15'te katılım bankaları tarafından kullanılan kredilerin sektör içerisindeki payları ve ilgili sektörün kredilerinin TL ve YP cinsinden oranları yer almaktadır.

Şekil 15. Bankaların toplam fon hacmi içerisindeki payları ile TL ve YP tutarları

Kaynak: TKBB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 01.03.2022).

Sektördeki bankaların fon hacmi içerisindeki paylarını veren Şekil 15 incelendiğinde, en yüksek fon payına sahip bankanın %30,34 ile Kuveyt Türk Katılım Bankası olduğu göze çarpmaktadır. Bu bankayı sırasıyla takip eden iki banka, %19,27 ile Türkiye Finans Katılım Bankası ve %17,23 ile Albaraka Türk Katılım bankasıdır. Sektörde kullanılan fonların yaklaşık %67,57'si TL cinsinden iken, %32,43'ü yabancı para cinsindedir.

1.8. EKONOMİK KRİZLERDE İSLAMİ FİNANS VE KATILIM BANKALARI

1980'lerden sonra dünyada yaşanan küreselleşme dalgası ile birlikte ülkeler gerek reel ekonomik faaliyetler gerekse finansal faaliyetler üzerinden yoğun olarak birbirlerine bağlanmıştır. Bu durum her ne kadar dünyada mal ve hizmet hareketinin

artmasına, sermayenin kolay dolaşımına ve kaynakların etkin kullanımına yol açmış olsa da diğer taraftan ekonomilerin kırılganlıkları noktasında bazı sorunlara yol açmıştır. Küreselleşme ve ekonomilerin entegrasyonu ile birlikte ülkelerin kendi içinde yaşadıkları krizler yerel bir olgu olmaktan çıkıp, bir diğer deyişle yalnızca içinde bulunduğu ekonomiyi ve toplumları etkilemenin ötesinde, uluslararası planda bütün dünyayı etkileyen unsurlar haline gelmişlerdir. Birçok örnekte ulusal krizler finansal sistem üzerinden başlamış, daha sonra reel ekonomik faaliyetler noktasında etkisini göstermiş ve sonrasında diğer ülkelere, ülkeler arasındaki hem ticari hem de finansal faaliyetler vasıtasıyla sıçramıştır.

Ekonomik krizlerin finansal sistem üzerinden öncelikli olarak başlamasının nedeni geleneksel finansal sistemin yapısındaki kırılganlıklar üzerinden açıklanabilir. Geleneksel finansal sistemin; yeterince şeffaf bir yapıya sahip olmaması, düzenleme eksikliği veya yetersizliği ve yüksek kaldıraçlı işlemlere izin vermesi gibi faktörler sözü edilen sistemin temel problemleri arasında görülmektedir. Geleneksel finansal sistemin bu zafiyetlerine ek olarak; uzun bir süredir küresel ölçekte ülkeler tarafından uygulanan yüksek düzeyde genişletici para politikalarının, finansal mühendislik ile birlikte ortaya çıkmış yüksek derece türev ürün ve araçların bu sürece eşlik etmesinin, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte finansal sistemde üstlenilen risklerin iyi yönetilememesinin değinilen krizlerin ortaya çıkmasında temel etkenler olduğu düşünülmektedir (Yazıcı, 2016, s. 60).

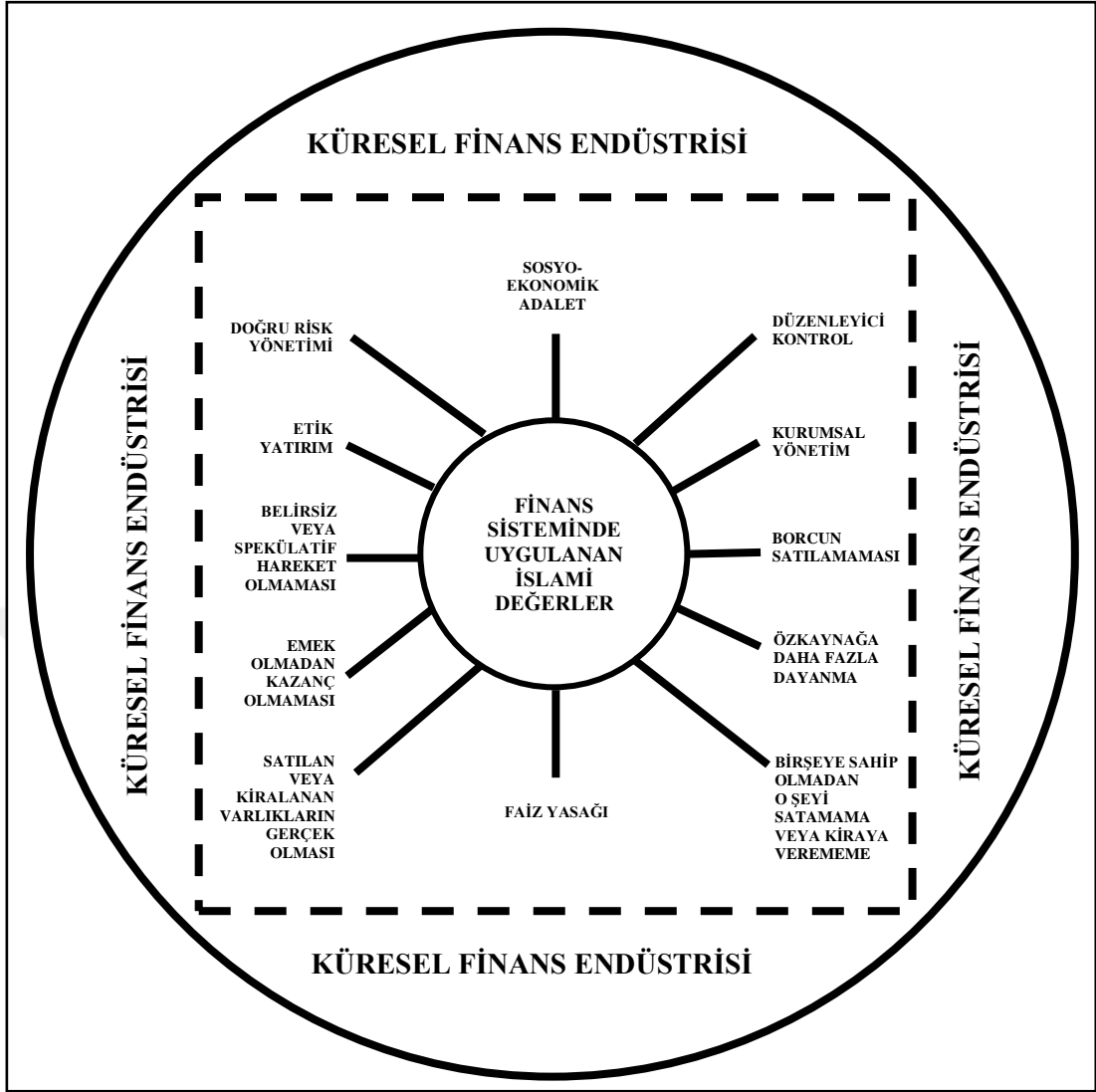
Küresel planda genel kabul gören geleneksel finansal sistemin bu zafiyetlerinden yola çıkarak İslam bilginleri, İslami Finans sisteminin mevcut yapıya bir alternatif olarak ortaya konulabileceğini, İslam hukukuna uygun kendi yapı ve ilkeleri ile birlikte İslami finans sisteminin geleneksel sisteme kıyasla krizlere karşı daha dayanıklı olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Kayed ve Hassan; 2011, s. 556).

Her ne kadar İslami finans sistemi için “alternatif bir sistem” tabiri literatürde çokça kullanılıyor olsa bile, ilgili sistem gerek teorik altyapısı ve felsefesi gerekse uygulamaları açısından nevi şahsına münhasır özelliklere sahiptir. Örneğin, geleneksel finans sisteminde herhangi bir finansal işlemin yapılabilmesi için o işlemin yasalara uygun olması yeterli olmaktadır. Fakat İslami finans sisteminde bu

uygunluk sadece gerek koşul olarak düşünülebilir. Değınilen uygulamanın yeter koşulu ise sözü edilen işlemin Kur'an'ı Kerim ve Sünnetten çıkarılan; faizin yasak oluşu, garar'ın yasak oluşu, riskin paylaşılması, kumarın yasak oluşu, İslam dinince yasaklanan bir mal ve hizmetin alınmaması ve satılmaması veya bu amaca hizmet edilmemesi, paradan para kazanmama ilkesi gibi kurallara uyumluluğudur. Ayrıca, birçok İslam bilgini finans sisteminin ötesinde bütün ekonomi ile ilgili konularda, felsefi tabanda ve varoluşsal açıdan kapitalizm ve sosyalizm gibi sistemleri temel ideolojik dayanakları itibarıyla birbirlerinin benzeri veya ikâmesi olarak görürken, İslam dininin hayatın her yanını kuşatan bakış açısını dikkate alarak, sözü edilen ekonomik sistemin bir alternatiften çok kendine has özellikleri olan bir yapısı olduğunu vurgulamak gerekir.

İslam dininin kendine has unsurlarını referans noktası olarak alan İslami finans sistemi, aşağıdaki şekilde verilen ilkeleri itibarıyla geleneksel finansal yapılara göre krizlere karşı daha dayanıklıdır.

Şekil 16'dan takip edilebileceği gibi, İslami finans sistemi; doğru risk yönetimine sahip olması, İslami değerlere uygun etik yatırımlara izin vermesi, garar ilkesine bağlı olarak belirsiz ve spekülâtif hareketlerden uzak durması, emek olmadan kazancı meşru görmemesi veya bir başka deyişle, risk almadan kazanmaya izin vermemesi, satılan veya kiralanan varlıkların gerçek varlıklar olması, faiz yasağı olması, ekonomik alışverişin ve iktisadi yatırımların sosyo-ekonomik adalete yaslanması ve bu amaca hizmet etmesi, İslam hukukuna uygun düzenleyici kontroller uygulaması, kurumsal yönetim ilkelerine bağlı olması, sermayesinin borçtan çok öz kaynağa daha fazla dayalı olması ve temel İslami ilkeye uygun olarak kişinin bir mala sahip olmadan onu alıp satamaması gibi ilkelere bağlı olarak geleneksel bankacılık sistemine göre daha az risk içermekte, böylece finansal krizlere karşı daha dayanıklı olmaktadır (Kayed ve Hassan; 2011, s. 558-559).

Şekil 16. İslami finansal sistemin potansiyel olarak finansal krizlere karşı korunma yeteneğine sahip olma ilkeleri

Kaynak: Kayed ve Hassan (2011: 559).

Aşağıdaki iki alt başlıkta 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2020 Covid-19 Pandemi krizlerinde katılım bankacılığı sisteminin durumu ve performansı kısaca ele alınacaktır.

1.8.1.1. 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nde Katılım Bankacılığı Sistemi

2008 yılında ABD başta olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik kriz, birçok iş ve yatırımcı çevreleri ve akademik çevreler arasında dünyanın en uzun ve en derin ekonomik durgunluğu olarak kabul edilmektedir. Kriz

o dönemde 620 milyar dolar varlığa ve 158 yıllık geçmişe sahip Lehman Brothers'ın iflasını ilan etmesiyle başlamış, sonrasında ise yayılarak küresel anlamda tüm dünyayı etkileyen bir yapıya kavuşmuştur (Akın, 2019, s. 64). ABD ve AB başta olmak üzere bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri etkileyen bu krizin en önemli sebeplerinin; finansal serbestleşmeye bağlı olarak yaşanan finansal kurumların yozlaşması, kuralların yetersizliği, denetim eksikliği, türev ürünlerde aşırı şişmeye bağlı olarak yaşanan balonlar ve spekülasyon işlemler olduğu düşünülmektedir (Canbaz, 2018, s. 200; Akın, 2019, s. 64-65).

Küresel krizin yaşandığı 2008 yılında dünya çapında birçok banka ve finans kuruluşu batmış, birçoğu da satın alınarak veya sermaye aktarımı yardımıyla kurtarılmıştır. ABD'de Lehman Brothers 15 Eylül 2008'de iflasını açıklamıştır. Freddie Mac ve Fannie Mae finansal kuruluşları 200 milyar dolara yakın maliyet ile ABD tarafından uluslaştırılmıştır. Amerikan Uluslararası Grubu (American International Group – AIG) yine aynı yıl 87 milyar dolar ile uluslaştırılmıştır. Yine ABD'de Bear Stearns Amerika Merkez Bankası'nın sübvansiyonu sonrasında 29 milyar dolara ticari bir banka tarafından satın alınmıştır. İlgili dönemde ABD'de sermaye desteği alan bir diğer kuruluş olan Citigroup ise kriz döneminde 40 milyar dolar sermaye desteği almıştır. İngiltere'de aynı dönemde Northern Rock 88 milyar sterlin bedelle uluslaştırılmıştır. Yine İngiltere'de; HBOS, Royal Bank of Scotland, Lloyds TSB ve Barclays kuruluşları toplam 60,5 milyar dolara iflastan kurtarılmıştır. İsviçre'de de krizin etkisi benzer olmuştur. Kriz döneminde İsviçre'de UBS 59,2 milyar dolar ile iflastan kurtarılmıştır. Almanya'da Hypo Gayrimenkul 71 milyar dolara krizin kışkırtıcılarından çıkarılırken, İrlanda'da Anglo Irish Bankası 7,68 milyar dolara uluslaştırılmıştır (Erdönmez, 2009, s. 87). Dünyanın en büyük finans kuruluşlarına yönelik bu müdahaleler 2008 Küresel krizinden geleneksel finans sisteminin ciddi zarar gördüğüne işaret etmektedir. Bu dönemde faizsiz finansal sistem adı geçen ekonomik krize karşı gösterdiği dayanıklılık ile başarılı bir performans sergilemiştir.

Bu süreçte 1600'lü yıllardan itibaren ticarete ahlâki ve etik değerlerden uzaklaşan, yüksek hırsla hareket eden para piyasası aktörleri ve kurumlar büyük eleştirilere maruz kalmıştır (Canbaz, 2018, s. 200) .

Küresel kriz Türkiye’de bankacılık sektöründe kısmi olarak etkili olmasına rağmen, katılım bankaları faaliyetlerini kriz süresince sağlıklı bir şekilde yürütmüşlerdir. Kriz döneminde ilgili bankacılık sektörüne yönelik olarak herhangi bir kamu desteği veya kurtarma paketine ihtiyaç duyulmamıştır (Akın, 2019, s. 64-65). Söz konusu sistemin kurumlarının ve ürünlerinin krizin yıkıcı etkilerinden daha az etkilenmelerine neden olan ve ilgili sektöre disiplin ve istikrar getiren ilkelerin şunlar olduğu söylenebilir:

- ✓ Türev işlemlerden uzak durması,
- ✓ Kısa dönem içeren satışlara sınırlama getirmesi,
- ✓ Kredi veren kurum ve kuruluşların kredi riskini daha doğru bir şekilde değerlendirmeye yönlendirmesi,
- ✓ Verilen borç miktarını kısıtlayarak, söz konusu borçların reel ekonomik büyüklüğü yüksek miktarlarda aşmasını engellemesi (Akın, 2019, s. 64-65).

1.8.1.2. 2020 Covid-19 Pandemi Sürecinde Katılım Bankaları

2020 yılı tüm dünya için Covid-19 pandemisi nedeniyle ekonomik açıdan zor bir dönem olmuştur. Söz konusu kriz tüm dünya ekonomisinde %3,5 oranında daralmaya sebep olmuş, bu nedenle birçok ülke pandemiye yönelik olarak gerek mali gerekse para politikası uygulamaları aracılığı ile tedbirler alarak krizin etkilerini hafifletmeye çalışmıştır (TKBB, 2021, s. 32). Virüsün yayılmasını engellemeye çalışan devletler sınırlarını kapatarak tecrit politikaları uygularken, ülkeler arasındaki tedarik zincirleri adına problem oluşturabilecek büyük potansiyel riskler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde birçok sosyal ve ekonomik faaliyet çevrimiçi ortamlara taşınmış finansal kurumlar operasyonel riskler ile karşı karşıya kalmışlardır (IFDR, 2021, s. 25). Sunulan reçeteler ile birlikte birçok ülkede ilk şok atlatılmış ve vaka sayılarının düşmesi ile birlikte yaz aylarına doğru normalleşme adımlarının atılması, küresel olarak ekonomik aktivitenin biraz olsun toparlanmasını sağlamıştır (TKBB, 2020b, s. 38).

2020 yılı için faizsiz finans sektörüne Covid-19’un etkisini ele alan raporlar pandemi döneminin ilgili sektöre olumsuz yansımadığını göstermektedir (TKBB, 2020b, s. 69). IFDR (2021) raporuna göre, İslami finans sektörü 2019 yılındaki %15

büyümesine kıyasla %14 ile daha yavaş bir şekilde büyümüş olsa da 2020'nin sonunda 3,4 trilyon dolara ulaşarak, üst üste iki yıl için çift haneli bir büyüme sergilemiştir. İslami finans varlıklarındaki en büyük artışlar; Afganistan, Avustralya, Mısır, Etiyopya, Fas ve Tacikistan'da olmuştur. Bu nedenle, söz konusu sektörün ilgili ülkelerde büyümenin motoru olduğu düşünülmektedir (IFDR, 2021, s. 25).

Türkiye açısından incelendiğinde ise, İslami finans sektörünün tamamı güçlü hükümet desteği ile 2020'de %21 büyümüştür. Şubat 2021'de ilgili sektöre yönelik stratejiler geliştirmek ve özel sektör ve üniversiteler gibi diğer kuruluşlarla ortaklıklar yoluyla sektörle ilgili farkındalığı artırmak için Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi bünyesinde İslami finans için özel bir bölüm kurulmuştur (IFDR, 2021, s. 26).

Katılım bankacılığı sektörüne gelindiğinde ise, 6 katılım bankasının aktif büyüklüğü 2020 yılında bir önceki yıla göre %53,7 artışla 437,1 milyar TL'ye ulaşmıştır (TKBB, 2020b, s. 68). Bu büyümenin arkasında, sektöre öncülük eden bankaların ortaya koyduğu ürün, hizmet ve projelerin müşterilerin bankaya gitmeden kolayca işlemlerini yapabilmelerini sağlamalarının olduğu ileri sürülmektedir. Ülkemizde adı geçen bankacılık sektörünü temsil eden 6 katılım bankasının; mobil, telefon, internet ve telefon bankacılıkları, yerinde olacak şekilde finansman, kurye hizmetleri, QR kodu aracılığı ile para çekilmesi ve yatırılması gibi hizmetleri bulunmaktadır. Söz konusu dönemde katılım bankacılığı sektöründe en önemli yeniliğin 1 Mayıs 2021 tarihinde uygulamaya başlanan görüntülü görüşme aracılığı ile müşterilik olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu dönemde katılım bankaları, aynı dönemde hem çiftçilere hem de sağlık çalışanlarına yönelik kampanyalar yapmışlardır. Yine salgın sürecinde ilgili bankalar şubelerde gerek çalışanların gerekse müşterilerinin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak tedbirler almışlardır (TKBB, 2020b, s. 69).

2021 yılının ilk çeyreğine gelindiğinde, ABD ve Japonya büyük ölçekli mali destek programları açıklamış, AB ise ilgili krizin ekonomik ve sosyal etkilerini azaltmak amacıyla çevreye ve dijitalleşmeye odaklanan yeni nesil AB fonlarının dağıtımına karar vermiştir. Diğer taraftan, söz konusu ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkeler, krizin etkilerini hafifletebilmek için sınırlı destek programları açıklamıştır (TKBB, 2021, s. 32). 2021 yılında küresel olarak ekonomik toparlanmaya en çok katkı

sağlayan faktörlerden başlıcasının aşılama programlarının küresel düzeyde yaygınlaşması olduğu söylenebilir. Ülkeden ülkeye ilgili yılda aşıya erişim farklılık gösterse bile, dünya geneli için ortalama olarak aşılama hızı 2021'in ikinci dönemi itibarıyla artmıştır. Aynı dönemde, dünya genelinde uluslararası ticarete ve sanayi sektöründe hızlı bir toparlanma yaşanmış, fakat devam eden kısıtlayıcı önlemler neticesinde hizmet sektöründe istenilen iyileşme gerçekleşmemiştir. 2022 yılının ikinci yarısında başta tedarik zincirinde yaşanan sıkıntılar olmak üzere, delta varyantının yayılması ve Çin'in konut sektörüne yönelik endişeler ve uygulanan kısıtlayıcı tedbirler ile birlikte küresel ekonomide toparlanma süreci yavaşlamıştır. Bunlara ek olarak, emtia fiyatlarında meydana gelen yükselişler ile arz ve talep dengesizliğine bağlı olarak ortaya çıkan enflasyonist baskı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde merkez bankalarının parasal sıkılaşmaya gitmesine neden olmuştur (TKBB, 2021, s. 32). Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen katılım bankacılığı sektörünün söz konusu yıldaki; toplam, aktif, mevduat, kredi büyüklüğü ve sektör payları önemli ölçüde artış kaydetmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının toplam aktif büyüklüğü 2021 yılı için bir önceki yıla kıyasla %64,1 artarak 717,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankalarının ilgili dönemde net kârı ise %47,1 artarak 5,5 milyar TL olmuştur (TKBB, 2021, s. 64-65).

2. BÖLÜM

PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI VE İŞLEYİŞİ

Bu bölümde parasal aktarım mekanizmasının; tanımı, önemi ve işleyişine yönelik teorik yaklaşımlar ile parasal aktarım mekanizmasını etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

2.1. PARA POLİTİKASI VE PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI

Merkez bankaları açısından ekonomik problemlerin çözümüne yönelik olarak, para politikası uygulamalarında etkin politika araçlarını seçebilmeleri ve söz konusu araçların hedefler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve nihayetinde ilgili hedeflere ulaşabilmeleri son derece önemlidir (TCMB, 2013, s. 2).

Para politikası kavram olarak, merkez bankalarının amaçlarına ulaşabilmeleri için uyguladıkları kural ve hareketleri ifade etmektedir. Birçok ülke açısından para politikasının temel amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Buna rağmen birçok merkez bankasının yetki alanı; tam istihdamın sürdürülmesi, yurt içi finansal istikrarın temin edilmesi ve dış ödemeler dengesinin sağlanması gibi konuları da kapsamaktadır. Sözü edilen diğer politik amaçlara kıyasla fiyat istikrarı amacının öncelenmesi, genel olarak birçok ülkedeki politik ve siyasi hedefler ile fiyat istikrarı hedefinin uyumuna veya çatışmamasına bağlı olma eğilimindedir. Yine birçok ülkede bu durumun garanti altına alınmasını sağlamak amacıyla merkez bankalarına yasalar ile bu yetkiler verilmiştir (Loayza ve Hebbel, 2002, s. 1). Türkiye Cumhuriyeti açısından bu durum, 14.01.1970 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 25/4/2001 tarihli ve 4651 sayılı Kanun ile değiştirilen şekli ile 4. Maddesi'nde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası

araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.”¹⁸

Değınilen para politikası araçlarının hedeflerine ulaşmasında, sözü edilen araçların arz ve talep üzerindeki etkilerinin değeriendirilmesi önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalarda, para politikalarının toplam arz üzerindeki etkilerinin toplam talebe kıyasla daha düşük olduğu görölmektedir. Bu nedenle, uygulanan politikaların asıl etkisinin daha çok toplam talep üzerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Burada seçilen politikaların etkileri incelendiğinde, sözü edilen politikaların etkisinin daha çok uzun vadede fiyatlar genel düzeyi üzerinde, kısa vadede ise talep ve çıktı açığı üzerinde olduğu görölmektedir. Bu nedenle, 1980’lerde merkez bankaları para politikalarının etkilerinin net olarak ortaya konulması açısından parasal aktarım mekanizması kanallarını incelemeye odaklanmışlar ve parasal aktarım mekanizması kanallarını analizlerine dâhil etmeye başlamışlardır (TCMB, 2013, s. 2).

Parasal aktarım mekanizması ile para politikası kararlarında yapılan değışikliklerin ekonomideki toplam fiyatları ve üretimi etkileme süreci kastedilmektedir. Bu noktada para politikasında yapılan değışiklikler parasal aktarım mekanizması sürecinde öncelikli olarak nominal para stoku ve kısa vadeli faiz oranlarını etkilemektedir. Genel olarak merkez bankaları uygulamada bu iki araçtan daha çok kısa vadeli faiz oranlarından yararlanmaktadırlar. Merkez bankaları ilgili araçları kullanarak çeşitli kanallar aracılığı ile üretim ve milli gelir üzerinde etki oluşturmaktadırlar. Sözü edilen kanallar şu şekildedir (Halaç, 2015, s. 103):

- ✓ Faiz kanalı,
- ✓ Banka kredileri kanalı,

¹⁸TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Mevzuat/TCMB+Kanunu/> (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

- ✓ Döviz kuru kanalı,
- ✓ Varlık fiyatları kanalı,
- ✓ Beklenti kanalı.

Bu kanalların işleyişi ve söz konusu para politikası uygulamalarının ekonomiyi gecikmeli olarak etkileme süreci ekonomilerin yapılarına, açıklıklarına göre değişebilmekte iken, zamana bağlı olarak da farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca, kanallar işleyiş açısından tamamen birbirinden bağımsız değildirler. Örnek vermek gerekirse, bir ülkede faiz oranlarında meydana gelen yükselme ekonomideki aktif olan varlık fiyatlarını etkileyerek varlık fiyatları kanalının çalışmasını sağlarken, bir taraftan da ilgili yükseliş ulusal paranın değerlendirilmesi ile birlikte döviz kuru kanalının çalışmasına neden olabilir. Söz konusu yapı, mekanizmasındaki belirsizlikler itibarıyla iktisatçılar tarafından kara kutu olarak adlandırılmış ve üzerinde çalışmalar yapılmasına neden olmuştur (İnan, 2001, s. 4; Cengiz, 2009, s. 226). Parasal aktarım mekanizmasının belirsizlikleri ve bu mekanizmanın aktarım sürecindeki bilginin sınırlılığının nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Parasız, 2011, s. 241):

- I. Aktarım sürecini hesaplayabilmek için kurulan modeller konusunda belirsizlik mevcuttur. Söz konusu alanda çalışan ekonomistler arasında hangi ekonometrik teknik ve modellerin kullanılması gerektiğine ilişkin bir uzlaşma mevcut değildir.
- II. Para politikasında yapılan değişikliklerin reel ekonomiye aktarılması sürecinde zamansal, uzun ve değişken gecikmeler bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Milton Friedman ve Anna Schwartz 1963'te yayınladıkları ABD için yapılan çalışmalarında şu hususlara değinmişlerdir: Birincisi, para politikası uygulayıcıları kısıtlayıcı bir politika izlediklerinde 6-24 aylık gecikme ile bu politika reel piyasalar üzerinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan, genişletici para politikası uygulamalarında 4-22 aylık dalgalanma aralığı meydana gelmekte ve politika 18 aylık bir gecikme ile etkili

olmaktadır. Ancak, bu süreç ve zamanlar Avrupa Merkez Bankası tarafından uygulamaya konulan para politikası değişikliklerinde farklılık arz etmektedir. Örneğin, adı geçen merkez bankasının kısa vadeli faiz oranlarında yaptığı beklenmedik 0,25 baz puanlık bir artışın, ancak iki çeyrek sonunda GSYİH üzerinde daralmaya neden olarak etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu süreçte fiyatların daha yavaş hareket ettiği görülmüş ve altı çeyrek sonra sıfırın altına düştüğü kaydedilmiştir.

2.1. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR: KEYNESYEN VE MONETARİST KANITLAR

Literatürde parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ile ilgili Keynesyen ve Monetarist perspektif olmak üzere iki tip yaklaşımın olduğu görülmektedir. Söz konusu iki yaklaşım arasındaki farkın belirlenmesinde ekonomi ve diğer disiplinlerde kullanılan iki tür kanıt tipinin anlaşılması önem arz etmektedir. Bunlar yapısal ve indirgemeci kanıtlardır. Yapısal kanıtlar, ekonomi alanında bir iktisadi değişkenin diğer değişkeni etkileyip etkilemediğini, söz konusu değişkenin diğerini etkileyeceği kanalı bir model kullanarak veriler yardımıyla açıklamaktadır. Fakat indirgemeci kanıtlar ise, basit bir şekilde doğrudan bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyerek açıklamaya çalışmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse, kahve içmenin kalp rahatsızlığına neden olup olmadığı araştırılmak istensin. Yapısal modelin kanıtı, söz konusu kahvenin vücutta nasıl metabolize olduğunu, kalbin işleyişini nasıl etkilediğini ve söz konusu etkilerin kalp krizine nasıl yol açtığını açıklamakta ve ortaya koymaktadır. Fakat indirgenmiş kanıtlar ise, doğrudan doğruya kahve içenlerin içmeyenlere göre kalp krizi geçirme sıklıklarını ölçmekte ve araştırmaktadır. Bu noktada Keynesyen görüş yapısal kanıt biçimini benimsemekte iken, monetarist yaklaşım ise indirgemeci kanıt biçimini kullanmaktadır (Parasız 2007, s. 331).

Keynesyen görüş para arzında meydana gelen değişikliklerin reel ekonomi üzerindeki etkisini faiz üzerinden kurmakta ve faizi aktarım değişkeni olarak düşünerek; faizlerin yatırım harcamalarını, yatırım harcamalarındaki değişimin de üretim miktarını etkilediğini ve nihayetinde GSYİH'nın değiştiğini ileri sürmektedir. Böylece yaklaşım, söz konusu mekanizmayı ve her adımını detaylı bir şekilde ele almakta ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu noktada Keynesyen yaklaşıma göre, faizlerin yatırımları ne ölçüde etkileyebildiği söz konusu kanalın işleyiş gücünün anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu modele göre, mekanizmanın işlerliği para talebinin faiz esnekliği ile yatırımların faiz esnekliğine bağlı olarak değişmektedir. Keynesyen görüşte mekanizma, IS-LM modeli çerçevesinde ele alınmakta ve sonrasında ise Tobin'in ortaya koyduğu makroekonomik portföy teorisi ile açıklanmaktadır. (Parasız, 2007, s. 331; Cengiz, 2008, s. 115-116).

Diğer taraftan Monetarist yaklaşım, para arzında meydana gelen değişimlerin toplam harcamaları etkileme süreci için özel bir yol tanımlamamaktadır. Monetaristlere göre bir ekonomide gelir üzerinde meydana gelen değişiklikler sıkı sıkıya para arzında meydana gelen değişikliğe bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu kapsamda söz konusu ekol, para arzının gelir üzerindeki etkisini ekonomiyi kara bir kutu gibi düşünerek, çalışması görünmüyormuşçasına ele almaktadır (Parasız, 2007, s. 331).

2.2. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Para politikalarının reel ekonomik faaliyetleri nasıl ve ne kadar hızlı etkileyeceğini değerlendirirken iki önemli husus ön plana çıkmaktadır. Bu hususlardan ilki merkez bankasının direkt olarak kontrol edebildiği araçlar ile ilgilidir. Bu araçlar, kısa vadeli faiz oranları ve zorunlu karşılıklardır. Merkez bankaları bu araçlar aracılığı ile doğrudan; kredi faiz oranlarını, mevduat faiz oranlarını, varlık fiyatlarını ve döviz

kurlarını etkiler. Burada bağlantının gücü çoğunlukla finansal sistemin yapısı tarafından belirlenir. Parasal aktarım mekanizması süreci ile ilgili ikinci önemli husus ise; finansal koşullar, hanehalkları ve firmaların harcama kararları arasındaki bağlantıdır. Parasal aktarım mekanizması sürecinde; hanehalklarının, firmaların ve bankaların başlangıç finansal pozisyonları, kaldıraç oranlarını da kapsayacak şekilde varlık ve yükümlülüklerinin bileşimi ve hangi para birimi cinsinden olduğu, özellikle finansmanda dış finansla kaynaklara bağımlılığın derecesi önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede her iki husus da geçmiş yüzyılda başlayan ve halen devam eden finansal liberalizasyon sürecinden yoğun olarak etkilenmektedir (Kamin, Turner ve Dack, 1998, s. 16).

2.2.1. Başlangıçtaki Finansal Koşullar

Para politikası araçlarının etkilerinin reel ekonomiye aktarım sürecinde, hanehalkı ve firmaların yatırım ve tüketim harcamalarının değiştirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada söz konusu ekonomik birimlerin başlangıç finansal pozisyonları değinilen yatırım ve tüketim harcamalarının oluşumunda belirleyici faktördür. Güçlü bir finansal yapıya sahip ekonomilerde genellikle tüketim ve yatırım harcamaları iç kaynaklar aracılığıyla finanse edilmektedir. Bir diğer deyişle, bu ülkelerde sözü edilen tüketim ve yatırım harcamaları çoğunlukla hanehalkları için bireysel tasarruflar ve firmalar, şirketler için ise dağıtılmayan kârlar üzerinden karşılanmaktadır. Bu durumda olan ülkelerde para politikası uygulamalarının toplam talep aracılığı ile reel ekonomik faaliyet üzerinde etki yaratma olasılığı düşmekte ve ilgili aktarım kanalı zayıflamaktadır. Genellikle aynı sorun finansal aracılık faaliyetlerinin yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde de ortaya çıkabilmektedir (Karahana, 2021, s. 23-24).

Firmaların başlangıçtaki bilanço pozisyonlarının gücü ile firmaların borç alma ve harcama kararları arasında doğrusal bir ilişki mevcut değildir. Örneğin, varlıkların borçlara oranı yüksek olan bir firma için gelecek döneme yönelik olarak duyulan

kaygı, varlık fiyatlarının düşmesi durumunda düşük seviyelerde seyredebilir ve bu düşüş harcamaları daha az etkileyebilir. Diğer taraftan, varlıkların borçlara oranı düşük olan firmalar için varlık fiyatlarında bir düşüş firmanın gerek likiditesini gerekse ödeme gücünü çok yüksek düzeyde etkiler ve harcama kararlarında ani düşümlere sebep olabilir. Bu nedenle, gerek hanehalkları gerekse firmalar açısından varlıkların borçlara oranı ne kadar yüksekse, uygulanan para politikasının ilgili kesimler üzerindeki etkisi o derece düşmektedir (Kasapoğlu, 2007, s. 37-38).

2.2.2. Hükümet Müdahaleleri

Faiz oranı kontrolleri, seçili bölgeler için sağlanan kredi olanakları, bankalara getirilen kısıtlamalar veya finansal piyasalara yönelik olarak resmi otoritelerin yaptığı doğrudan müdahaleler parasal aktarım mekanizmasının piyasaya etkisini önemli derecede etkilemektedir (İslamoğlu, 2017, s. 82-83).

Dünyada ülkeler arasında finansal anlamda liberalleşme dalgasının 1980'lerden sonra başladığı görülmektedir. Söz konusu liberalleşme sürecinde krediler üzerinde hükümetlerin kontrolleri azalmıştır. Diğer taraftan, bu dönemlerde açık piyasa işlemleri gibi uygulamalar yoğun olarak kullanılmıştır. 1980'li yıllarda kredilere yönelik tavanlar ve zorunlu karşılık oranları etkin olarak kullanılmışken, 1990'lı yıllarda açık piyasa işlemleri yoğun olarak kullanılmıştır (Kasapoğlu, 2007, s. 32).

2.2.3. Dışa Açıklık ve Uluslararası Sermaye Akımları

Bir ülkede parasal aktarım mekanizmasının etkinliği, ülkede uygulanan döviz kuru politikası ile söz konusu ülkenin yerli ve yabancı finansal varlıklarının ikâme edilebilirlik derecesine bağlı olarak da değişmektedir. Eğer bir ülkede dalgalı kur rejimi uygulanıyorsa ve sermaye hareketleri serbest ise uygulanan para politikasının etkisi iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, para arzının dışsal olarak belirlenmesi dolayısıyla beklenen aktarım faiz oranı ve likitedeki etkisi üzerinden

meydana gelir. İkincisi ise, döviz kuru vasıtasıyla söz konusu politikadaki değişimin toplam talebi ve fiyatlar genel düzeyini etkilemesi üzerinden oluşur. Böyle durumlarda yerli ve yabancı varlıklar arasındaki ikâme edilebilirlik oranı ne kadar fazla ise söz konusu uygulamaya döviz kurunun vereceği tepki o derece yüksek olacaktır. Böylece, döviz kuru kanalının etkisi artacak ve ilgili politikanın reel sektöre aktarımı güçlenecektir (Mukhtarov, 2016, s. 49).

Diğer taraftan sabit kur rejimlerine gelindiğinde, bu tür rejimlerde yerli ve yabancı varlıkların birbirlerine tam ikâme olması durumunda, merkez bankaları tarafından uygulanan para politikası karar ve değişiklikleri esnek kura zıt bir şekilde gerçekleşmekte ve sermaye hareketleri ile telafi edilmektedir. Bu nedenle parasal koşullar değişmemektedir. Fakat sabit kur rejimlerinde yerli ve yabancı varlıkların ikâme derecesinin azalması durumunda ise, para otoritesi olan merkez bankası tarafından uygulanan politikalar yurt içi faiz oranlarını uluslararası faiz oranlarından bağımsız bir şekilde değiştirebilmektedir. Bu durum merkez bankasının sınırlı da olsa bağımsız bir para politikası izlemesine imkân vermektedir (Variçli, 2015, s. 45-46).

2.2.4. Finansal Piyasaların Yapısı ve Derinliği

Finansal piyasaların rekabet yapısı ve derinliği parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini ve işlerliğini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Finansal sistemin sığ ve az sayıda bankaya sahip olduğu durumda, varlık fiyatları kanalı hisse senedi piyasasının düşük sermayelendirmesi nedeni ile daha az öneme sahiptir. Ayrıca, yine söz konusu koşullarda bankaların monopol gücü yüzünden faiz oranı kanalı zayıf olarak işlemektedir. Böyle durumlarda sığ finansal sistemleri karakterize eden ahlâki tehlike ve ters seçim sorunları dikkate alınarak kredi kanalı diğer kanallara baskın gelmektedir (Loayza ve Hebbel, 2002, s. 9).

Finansal liberalizasyonun yoğun bir şekilde sağlandığı bir ekonomide parasal aktarım mekanizmasının işleyişine etki edecek temel unsurlardan bir tanesi; borç alan veya tasarruf eden kimselerin karşılaştığı faiz oranlarının merkez bankası tarafından doğrudan etki altında olan kısa vadeli piyasa faiz oranlarına duyarlılığıdır. Bir ekonomide para piyasalarındaki değişimlere kredi ve mevduat faiz oranları ne kadar hızlı ve güçlü yanıt verirse, söz konusu ekonomide parasal aktarım mekanizmasının reel ekonomiyi etkilemesi o kadar hızlı ve güçlü olacaktır. Bu duyarlılığı etkileyecek üç temel faktörün olduğu söylenebilir (Kamin vd., 1998, s. 30):

- I. Bankacılık sektöründeki rekabet derecesi,
- II. Alternatif finansman kaynaklarına ulaşım,
- III. Finansal piyasaların derinliği.

Bunlardan ilki olan bankacılık sistemindeki rekabet derecesi söz konusu duyarlılığı ve faiz oranı geçişkenliğini etkileyecek temel unsurlardan bir tanesidir. Bankaların gerek finansal piyasalar içerisindeki rekabetleri gerekse piyasalar arasındaki rekabet durumu ilgili aktörlerin fiyatlama davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Rekabetin düşük düzeylerde kaldığı finansal bir yapıda bankalar daha yüksek kâr marjları üzerinden faaliyette bulunmakta, politika faiz oranlarında meydana gelen değişiklikler banka faiz oranları üzerinde gecikmeli olarak etki göstermektedir (Çavuşoğlu, 2010, s. 38).

Hanehalklarının ve firmaların alternatif finansman kaynaklarına ulaşımı parasal aktarım mekanizmasının reel ekonomiye etki derecesini belirleyen önemli bir diğer faktördür. Banka dışı olan sermaye piyasası, tezgâh üstü piyasalar gibi fon kaynaklarının bir ekonomide mevcut olması ve bu kaynaklara ilgili birimlerin ulaşabilmeleri para politikasına söz konusu birimlerin duyarlılığı üzerinde etkili olur. Yurt içi sermaye piyasalarının olduğu ülkelerde para politikası şoklarının etkisi artar. Genellikle gelişmiş ve rekabetçi yapıya sahip bir sermaye piyasası faiz oranları

şoklarına karşı esnek özellik göstermekte ve para politikasında ortaya çıkan değişimlere daha hızlı tepki vermektedir. Özetlemek gerekirse, bir ülkede gelişmiş sermaye piyasalarının var olması para politikası uygulamalarının reel ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini artırır (Mukhtarov, 2016, s. 45).

Finansal piyasaların derinliği politika faiz oranlarının diğer faiz oranlarını etkilemesi ve satın alma davranışı ile doğrudan ilgilidir. Zayıf ve rekabetçi olmayan bir finansal piyasa, para piyasası faiz oranlarında çok büyük değişimlere neden olabilir (Kamin vd., 1998, s. 30). Ayrıca, finansal piyasaların derinleşmesi muhtemel beklentilerin rolünü arttırarak kısa vadeli faiz oranlarındaki değişikliklerin diğer finansal değişkenlere ve reel ekonomiye iletme hızını arttırmaktadır. Özellikle, firmalara ve hanehalklarına kredi sağlayan banka dışı finansal araçların artan önemi ve sermaye piyasaları yoluyla fon yaratılmasına yönelik güven artışı ve finansal yenilikler, kısa vadeli piyasa oranları ile banka kredi faiz oranları arasında duyarlılığı arttırmaktadır (Weber ve Worms, 2009, s. 4).

2.3. PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI KANALLARI

Ekonomi literatüründe para politikasının etki kanalları ile ilgili olarak çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Bunlardan bir bölümü portföy ayarlamaları, servet etkileri ve krediler üzerinde dururken, diğer bir bölümü ise; miktar teorisi kanalı, faiz oranı etkileri ve bekleyişler gibi bir tasnif yaparak konuyu ele almaktadır. Diğer taraftan, yapılan bir başka sınıflandırma türü ise; geleneksel faiz oranı kanalı, diğer aktif fiyat kanalları ve kredi kanalı şeklinde olmaktadır (Aslan, 2009, s. 590). Burada söz konusu kanallar; faiz kanalı, krediler kanalı, varlık fiyatları kanalı, döviz kuru kanalı ve bekleyişler kanalı olmak üzere beş başlık altında ele alınacaktır.

2.3.1. Faiz Kanalı

Parasal aktarım mekanizmasının en geleneksel kanallarından biri olan faiz oranı kanalı, Keynesyen parasal aktarım mekanizması kanalı olarak da isimlendirilmektedir. Keynes, paraya uygulanan faiz oranının sermaye malının erişmesi gereken marjinal etkinliğe önemli bir standart getirdiğine işaret etmiş, söz konusu standardın ise istihdam ve üretimin belirlenmesi noktasındaki rolüne dikkat çekmiştir (Keynes, 1969, s. 222). Ona göre faiz, borç alınan paranın marjinal maliyetini değiştirmekte, bu yolla tüketicilerin nakit akım ve tüketim dengeleri, üretici kesiminin ise; yatırım, tasarruf ve toplam talebi üzerinden etkili olmaktadır. Kanalda, reel faiz oranlarında meydana gelen düşme sermayenin maliyetini azaltarak yatırım harcamalarını yükseltmekte ve bu durum çıktının değişmesine neden olmaktadır (Örnek, 2009, s. 106).

IS-LM modelleri çerçevesinde açıklanan bu kanalın işleyişi takip eden dört varsayım üzerine inşa edilmiştir (Büyükakın, Bozkurt ve Cengiz, 2009, s. 153):

- I. Para otoritesi olan merkez bankası parasal tabanı kontrol edebilmelidir.
- II. Politikanın işlerliği noktasında merkez bankası hem nominal hem de reel faiz oranlarını etkileyebilmelidir.
- III. Merkez bankası, değiştirilen kısa vadeli faiz oranları ile gerek hane halkları gerekse işletmelerin uzun dönemdeki harcama kararlarında önemli bir değişken olan uzun vadeli faiz oranlarını etkileyebilmelidir.
- IV. Politika değişikliği ile birlikte faize duyarlı harcamalar değişmeli ve böylece gözlemlenen üretim etkisi buna paralel olarak hareket etmelidir.

Bu kanalın işleyiş süreci aşağıdaki Şekil 17’de gösterilmiştir Söz gelimi, para politikası yapıcılarının ekonomiyi canlandırmak amacıyla para arzını arttırdığını varsayalım. Bu para arzı artışı öncelikli olarak tahvil piyasalarına giderek ilgili piyasalarda tahvil talebinin artmasına neden olacaktır. Tahvil talebindeki artış

tahvilin fiyatının artmasını sağlayarak tahvilin faizinin düşmesine sebep olacaktır. Tahvilin faizinin düşmesi yatırımlar için sermaye maliyetini azaltacak, düşük sermaye maliyeti ise yatırımların artmasına imkân vererek üretimi arttıracaktır. Üretim artışı ise milli gelirin artışı ile sonuçlanacaktır. Para arzının düşürüldüğü bir daraltıcı politikada ise süreç tersinden işleyecek, düşük para arzı tahvil talebinin düşmesine neden olacaktır. Düşük tahvil talebi tahvilin fiyatını azaltarak faiz oranlarını arttıracaktır. Bu durum ise sermayenin maliyetini arttırarak yatırımları azaltacaktır. Yatırımların azalması üretimin azalmasına neden olarak uzun dönemde milli geliri azaltacaktır (Halaç, 2015, s. 110).

Şekil 17. Faiz kanalı
Kaynak: (Halaç, 2015, s. 110).

Keynesyen görüş üzerinde temellenen parasal aktarım mekanizması çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bu eleştiriler genel olarak dört temel maddede toplanabilir (Cengiz, 2008, s. 108).

- I. Söz konusu kanalda ekonomik birimlerin finansal yatırım yapma olanakları yalnızca para ve tahvil ile sınırlandırılmıştır. Kredi piyasalarında yapılan işlemler veya sermaye piyasaları gibi diğer fon değerlendirme seçenekleri dikkate alınmamıştır.
- II. Sistemde finansal araçlar pasif bir konumdadır. Bu noktada sistemdeki aracı kurum olan bankalar yalnızca, kısa vadeli tasarruf mevduatının uzun vadeli yatırım sermayesine dönüşmesine imkân sağlamaktadır.
- III. Mekanizmada sadece tek bir faizden bahsedilmekte ve söz konusu faizin vadesi ise belirsiz kalmaktadır. Ayrıca, merkez bankasının kısa vadeli faizleri etkileyebildiği dikkate alındığında, mekanizmanın çalışabilmesi ve işletmelerin uzun dönemli yatırım kararlarının etkilenebilmesi ilgili faiz oranlarının uzun vadeli faiz oranlarını etkileyebilmesine bağlı olmaktadır.

Keynes, bu kanalın girişimcilerin yatırım harcamaları kararları üzerinde çalıştığını ortaya koymasına rağmen; sonraki birçok çalışmada söz konusu kanalın tüketicilerin dayanıklı tüketim malları talebi ve konut harcamaları üzerinden de çalıştığı görülmüştür. Ayrıca, burada vurgulanması gereken önemli hususlardan biri, söz konusu kanalda nominal faiz oranları yerine reel faiz oranlarının dikkate alınmış olmasıdır. Bu varsayımın kabul edilmiş olmasının altında yatan temel unsur ise yatırımcılar açısından reel faiz oranlarının daha önemli olmasıdır. Bununla birlikte, kanalda merkez bankası kısa dönemli reel faiz oranları üzerinden uzun dönemli reel faiz oranlarını etkilemektedir. Örneğin, kısa dönemde faiz oranlarını düşüren merkez bankası uzun dönemde de reel faiz oranlarının düşmesine neden olacaktır. Çünkü uzun dönem faiz oranları kısa dönem faiz oranlarının ortalamasıdır. Yine bu modelde nominal faizlerin sıfır olduğu kabul edilse bile ilgili mekanizma çalışmaktadır. Örneğin, merkez bankasının para arzını arttırmaya karar verdiği durumda, genişleyici para politikası beklenen fiyat seviyesinde yükselmeye neden olarak reel faiz oranlarını düşürecektir. Böylece, nominal faiz oranının sıfır olduğu durumda bile söz konusu kanal yatırım harcamalarını etkileyebilecek ve piyasayı likidite tuzağından uzak tutmuş olacaktır (Halaç, 2015, s. 110).

2.3.2. Kredi Kanalı

Literatürde kredi kanalı üzerinden parasal aktarım mekanizmasının incelenmesi genellikle iki kanal üzerinden yapılmaktadır. Bunlar, kredi kanalı ve bilanço kanalıdır.

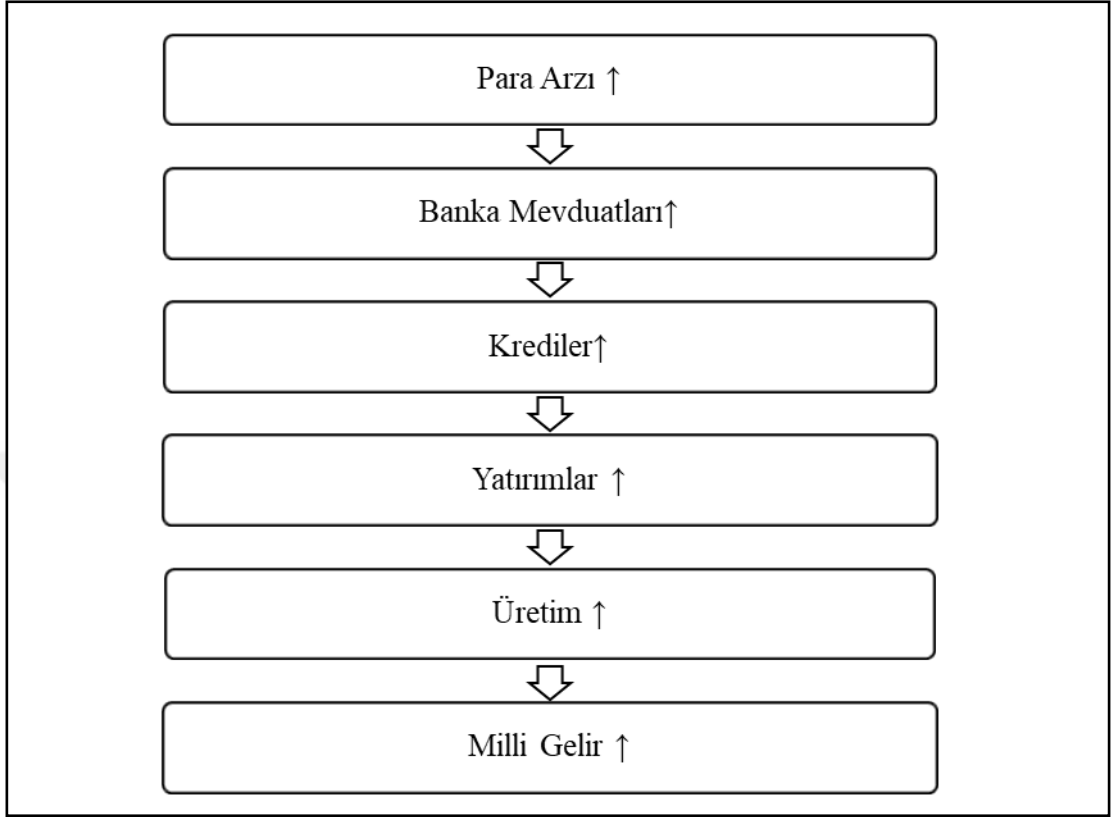
2.3.2.1. Banka Kredileri Kanalı

1970’li yıllarda iktisatçılar arasında faiz oranlarındaki değişmelerin, faiz oranına duyarlı olan talebe etkilerinin yeterince güçlü olmadığına ilişkin bir kanı mevcuttu. Bu durum 1970’li yılların ortalarından itibaren iktisatçılar arasında yeni bir kanalın ortaya çıkmasına neden olacak tartışmaları doğurdu (Özatay, 2011, s. 231-232). Bernanke ve Blinder (1988) ortaya koydukları banka kredi kanalı modelinde, Amerikan Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemleri aracılığı ile bankacılık sisteminden mevduatları çektiğini, çekilen bu mevduatların ise banka kredi arzını sınırladığını ileri sürmüşlerdir (Bernanke ve Gertler, 1995, s. 40).

Banka kredisi kanalı olarak kabul edilen bu yaklaşım öncelikli olarak para politikasındaki değişikliklerin bankaların yükümlülükleri üzerindeki işleyişini ele almaktadır. Kanalda öncelikle para politikası değişiklikleri bankaların yükümlülüklerini değiştirmekte, daha sonra ise yükümlülüklerde meydana gelen bu değişiklikler bankaların bilançolarının varlık tarafına sıçramakta, ilgili kurumların verdikleri borç miktarları ve faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır (Özatay, 2011, s. 231-232).

Banka kredisi kanalı bankaların finansal sistemde oynadıkları hususi rol üzerinden çalışmaktadır. Bu rol de bankaların kredi piyasalarında asimetric enformasyon problemini çözme becerilerine dayanmaktadır. Ayrıca kanalda, ödünç alan kimselerin bankalardan ödünç alamadıkları durumda krediye ulaşamadıkları varsayılmaktadır (Aslan, 2009, s. 597).

Söz konusu kanalın işleyişi aşağıdaki Şekil 18’de gösterilmiştir.

Şekil 18. Banka kredileri kanalı

Kaynak: Aslan (2009, s. 297).

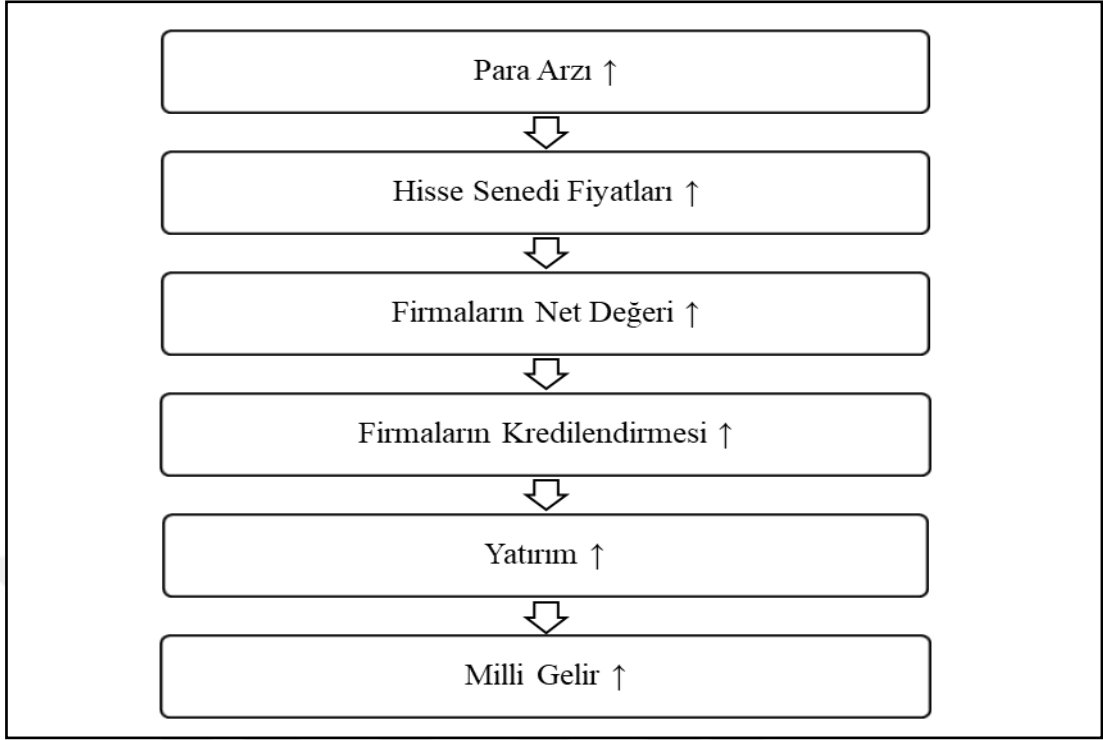
Şekil 18’den de görüldüğü gibi, örneğin, merkez bankasının genişletici bir para politikası uygulayarak para arzını arttırdığını varsayalım. Bu kanala göre, öncelikle para arzı artışı bankaların mevduatlarını yükseltecektir. Mevduat artışı ile birlikte bankaların verebileceği kredi miktarı artacak ve nihayetinde bankalar tarafından kullanılan krediler artacaktır. Bu noktada, yatırım yapmak isteyen girişimciler banka kredilerine bağımlı oldukları için, kredi artışı yatırımların artmasına da neden olacaktır. Yatırım artışı üretimi arttıracak, üretim artışı ise milli gelirin artması ile sonuçlanacaktır. Daraltıcı bir para politikasında ise söz konusu mekanizma tersten işlemektedir. Para arzındaki daralma banka mevduatlarında daralmaya eşlik edecektir. Banka mevduatlarındaki daralma kredilerin hacmini düşürecek, kredilerin

daralması ise bu kredilere yatırım yapmak için bağımlı olan girişimcilerin yatırımlarının azalmasına neden olacaktır. Söz konusu yatırım azalışı ise üretimi düşürerek milli geliri azaltacaktır.

2.3.2.2. Bilanço Kanalı

Parasal aktarım mekanizması kanallarından bir diğeri olan bilanço kanalı kredi piyasasındaki asimetrik bilgi problemlerinin mevcut olmasına bağılı olarak çalışmakta ve hisse senetleri fiyatlarının para politikasından etkilenmesi ile faaliyet göstermektedir. Söz konusu kanal para politikasının firmaların ticari net değerlerini etkilemesiyle başlar. Piyasada firmaların net değerleri düştükçe, ilgili firmaların kredilendirme işlemlerinde ters seçim ve ahlâki tehlike önemli bir sorun olmaya başlar. Bir firmanın net değerinin düşük olması o firmaya borç sağlayan taraf için, teminatın görece az olması ve buna bağılı olarak ters seçimden kaynaklanan problemlerle daha fazla karşılaşma olasılığı, yani risk anlamına gelmektedir. Bu çerçevede uygulanan para politikası firmaların bilançolarını iyileştirerek net değerlerini arttırır ve daha fazla kredi kullanabilmesine imkân sağlayarak yatırımları ve milli geliri etkiler. Bilanço kanalının işleyişi aşağıdaki Şekil 19'da gösterilmiştir (Mishkin, 2014, s. 53).

Şekil 19'dan da izlenebileceği gibi, örneğin, merkez bankasının genişletici bir para politikası uygulaması durumunda para arzı artışı öncelikle hisse senedi fiyatlarının artmasına neden olarak firmaların net değerini yükseltir, bilançolarını iyileştirir ve ters seçim ve ahlâki tehlike problemini azaltır. Net değeri artan firmaların kredilendirme sırasında gösterebilecek teminat değerleri artar. Bu sebeple, alabilecekleri kredi miktarları artar. Nihayetinde daha fazla kredi imkânı bulan firmaların yatırımlarını arttırmaları ile birlikte üretim artarak milli gelir yükselir. Söz konusu mekanizma daraltıcı para politikası uygulandığı zaman da tersinden işler.

Şekil 19. Bilanço kanalı
Kaynak: Miskhin (2014, s. 63).

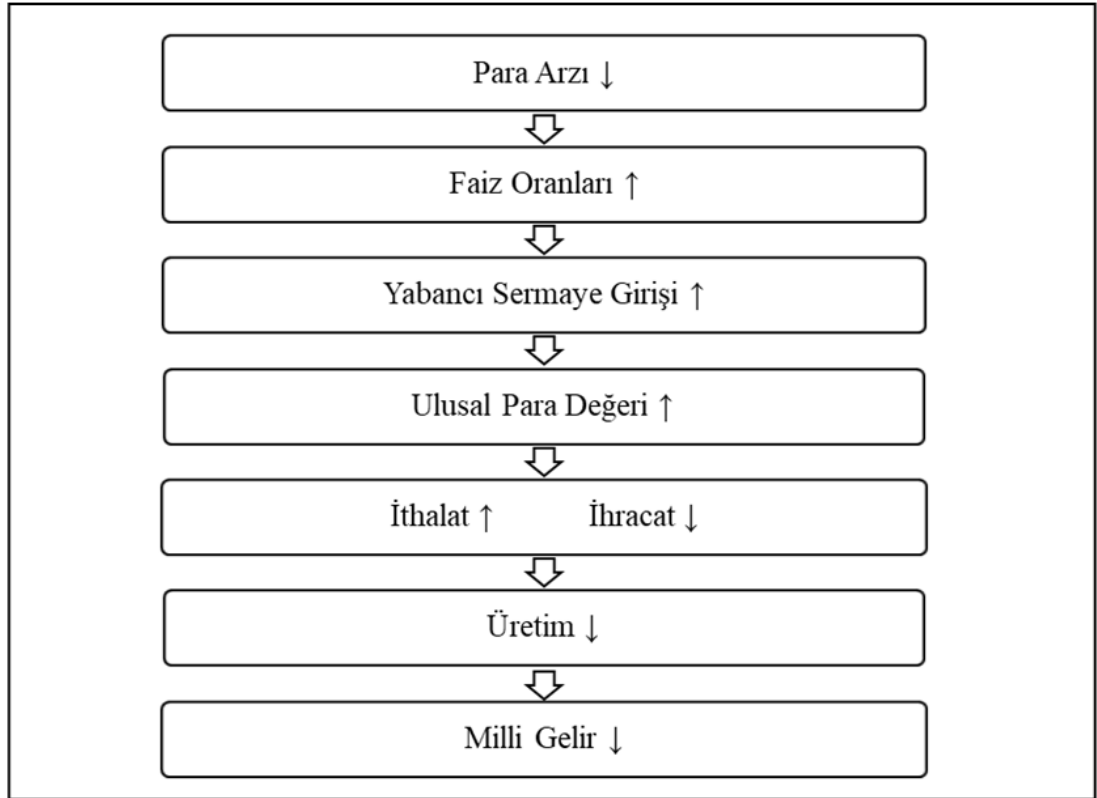
Daraltıcı para politikası ile birlikte firmaların hisse senedi fiyatları düşerken, bilançoları kötüleşir ve kredilendirme sırasında verebilecekleri teminatların değeri düşer, bu durum ise firmaların alabilecekleri kredi miktarını azaltarak yatırımlarını düşürür. Böylece, üretim düşer ve milli gelir azalır.

2.3.3. Döviz Kuru Kanalı

Döviz kuru kanalı açık ekonomiler için temel makroekonomik göstergeleri etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle, birçok gelişmekte olan ülke gelişmiş ülkelere kıyasla döviz piyasasına çok daha fazla müdahale etmektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde merkez bankaları kısa vadeli faiz oranları gibi para politikası araçlarıyla döviz kurunun seyrini değiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu kanal temel olarak para politikası araçları yardımıyla döviz kurunun değiştirilmesi

sonucunda ülkenin net ihracatının değişmesi ve nihayetinde reel üretim miktarının etkilenmesi üzerinden çalışmaktadır (Cambazoğlu ve Karaalp, 2012, s. 56-57).

Son yıllarda bütün alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da gerçekleşen küreselleşme hareketlerinin etkisiyle birlikte esnek döviz kuru sistemleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Döviz kuru kanalı ise ancak, döviz kurlarının hükümet tarafından belirlenmediği rejimlerde uygulanabilmektedir. Bu kanalın işleyişi Şekil 20’de gösterildiği gibidir (Orhan ve Erdoğan, 2008, s. 83-849).

Şekil 20. Döviz kuru kanalı
Kaynak: Orhan ve Erdoğan (2008: 84).

Varsayalım ki merkez bankası enflasyonist eğilimleri azaltmak amacıyla sıkı para politikası uygulamaya karar versin. Bu uygulamayla birlikte para arzında daralma meydana gelecektir. Söz konusu daralma faiz oranlarının artmasına neden olacak,

faiz oranlarındaki bu artış yüksek faizden yararlanmak isteyen yabancı yatırımcıların sermayeleri için ülkeyi cazip hale getirecektir. Ülkeye gelen yabancı sermaye yerli ulusal paranın değerlenmesine yol açacak, bu durum ithal ürünlerin fiyatlarının azalmasına ve ihraç ürünlerinin fiyatlarının artmasına neden olacaktır. İthalatı arttıran ve ihracatı azaltan bu politika milli gelirin azalması ile sonuçlanacaktır. Para politikası olarak genişletici bir politika uygulandığında ise süreç tam tersinden işlemekte, para arzındaki genişleme faiz oranlarının düşmesine neden olarak ülkeden sermaye çıkışına sebep olmaktadır. Çıkan sermaye dövize olan talebi arttırmakta ve döviz kurları yükselmeye başlamaktadır. Nihayetinde döviz kuru yükselişleri ithalatı azaltarak ihracatı arttırmakta ve milli gelirin yükselmesine neden olmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2008, s. 83-84).

2.3.4. Varlık Fiyatları Kanalı

Parasalcı yaklaşımı savunanlar tarafından ortaya atılmış varlık fiyatları kanalında faiz oranları, parasal aktarım mekanizması içinde; döviz, gayrimenkul, hisse senedi ve bono gibi birçok enstrümandan birinin değerini ifade eder. Söz konusu kanalda faiz oranlarında değişimler firmaların ve hanehalklarının borç/varlık oranlarını değiştirerek bilançolarında düzeltmeye gitmesine neden olmaktadır. Bu başlık altında varlık fiyatları kanallarından hisse senedi fiyatları kanalı ve konut ve arazi fiyatları kanalları ele alınmaktadır (Halaç, 2015, s. 106).

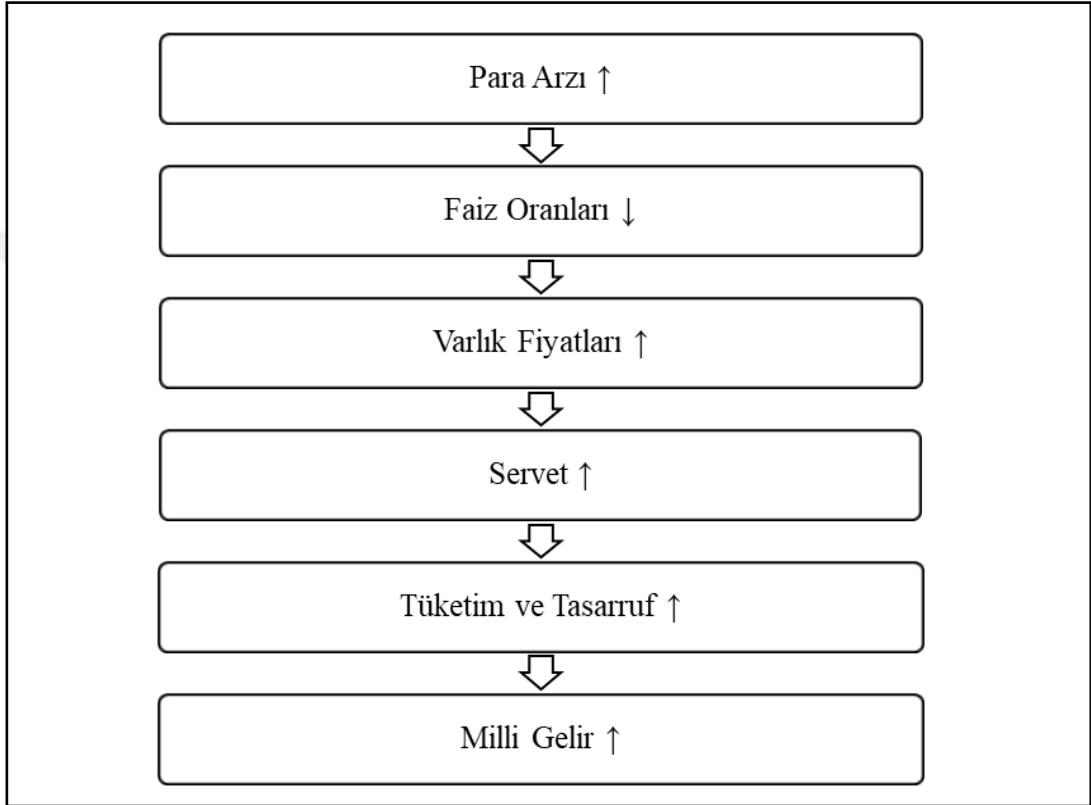
2.3.4.1. Hisse Senedi Fiyatları Kanalı

Parasal aktarım mekanizmasında hisse senedi kanalı iki şekilde çalışmaktadır. Bunlar, servet etkisi üzerinden ve Tobin'in Q teorisi üzerinden çalışan kanallardır.

2.3.4.1.1. Servet Etkisi

Parasal aktarım mekanizmasının çalıştığı kanallardan biri de Pigou (1943) tarafından ortaya konulan servet etkisi kanalıdır. Bu kanalda servet etkisi, merkez bankasının

para politikası uygulamaları ile faiz oranlarını etkilemesi ve bu durumun kişilerin servetlerini değiştirmesi yoluyla ortaya çıkar. Söz konusu faiz oranlarındaki değişimler; hasıla, istihdam ve fiyat düzeyini etkileyerek kişilerin harcama ve tasarruf kararları üzerinde etkili olur. Kanalın işleyişi aşağıda Şekil 21’de yer almaktadır (Aslan, 2009, s. 514).

Şekil 21. Servet etkisi kanalı
Kaynak: Parasız (2009, s. 558).

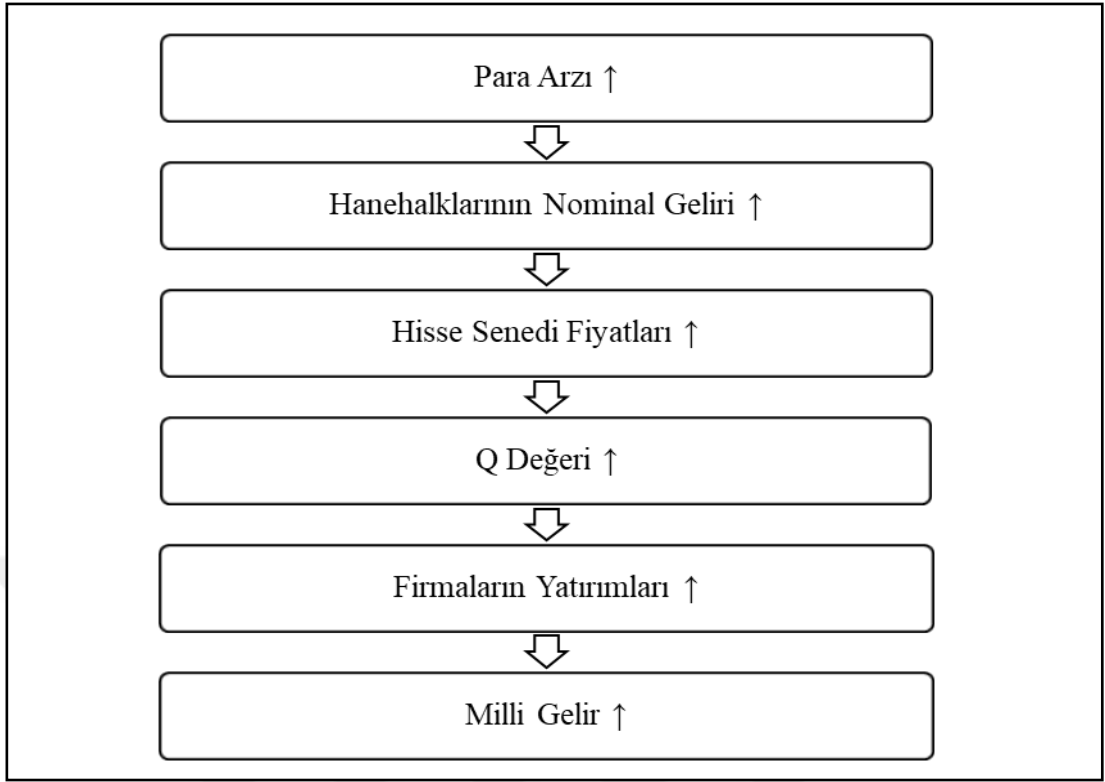
Şekil 21’den izlenebileceği gibi, merkez bankasının genişletici bir para politikası uygulayarak para arzını genişlettiğini varsayalım. Bu durum faiz oranlarının düşmesine yol açacaktır. Faiz oranlarındaki azalma ise üreticilerin; bono, hisse senedi, döviz kuru ve gayrimenkul gibi varlıklarının fiyatlarının görece olarak artmasına neden olmaktadır. Bu artış kişilerin servetlerini arttırırken, servet artışı kişilerin tüketim ve tasarruflarını arttırarak milli gelirin artmasına neden olur. Merkez bankası daraltıcı bir para politikası uyguladığında ise sistem tersinden işler.

Para arzındaki daralma faiz oranlarını artırır. Faiz oranlarının artması varlık fiyatlarının düşmesine neden olurken, bu fiyatların düşmesi kişilerin servetlerinin değerini azaltır. Servetteki gerileme ekonomik birimlerin tüketim ve tasarruf harcamalarını düşürerek milli gelirin azalmasına sebep olur.

2.3.4.1.2. Tobin'in Q Etkisi

Yirminci yüzyıl boyunca makroekonomik teorinin ana teması, sermaye oluşumunun finansal piyasalardaki faiz oranlarına duyarlılığı hususunda olmuştur. Piyasalarda oluşan dalgalanmalara yönelik bu teoriler reel yatırımların hızındaki değişime önemli ölçüde dikkat çekmektedir. Söz konusu teoriler bu değişimin çoğunu bir yandan servet sahipleri için fiziksel sermayenin göreceli cazibesi, diğer yandan da para veya ödeme yükümlülüklerinde değişikliklerle ilişkilendirmektedir. Ayrıca, değinilen değişimler ilgili teorilerde hükümetlerin ve merkez bankalarının parasal operasyonları tarafından gerçekleştirilmekte, bu süreç ise parasal otoritenin ekonomiyi istikrara kavuşturduğu veya istikrarsızlaştırdığı ana kanalı oluşturmaktadır (Tobin ve Brainard, 1976, s. 1).

Tobin'in Q teorisi para politikasının ekonomik birimlerin varlıkları üzerinde nasıl bir etki yarattığını açıklayan mekanizmadır. Bu teoride Q, firmaların piyasa değerlerinin ilgili firmaların maliyetine bölümü ile hesaplanmaktadır. Teoriye göre Q değerinin yüksek olması firmaların piyasa değerlerinin yedek olan sermaye maliyetlerine göre göreceli olarak yüksek olduğuna işaret etmektedir. Böyle durumda olan firmalar hisse senedi ihracı yoluyla elde ettikleri gelirleri aracılığı ile donanım ve demirbaş maliyetleri konusunda yüksek fiyat belirleme gücüne sahip olurlar. Yüksek fiyat belirleme gücüne sahip olan firmalar daha az hisse senedi ihraç ederek daha fazla yatırım malı satın alabileceğinden, söz konusu firmaların yatırım harcamaları da artacaktır. Tobin'in Q teorisi üzerinden hisse senedi fiyatlarının işleyişi aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Örnek, 2009, s. 106).

Şekil 22. Tobin'in Q teorisi aracılığı ile hisse senedi kanalının işleyişi

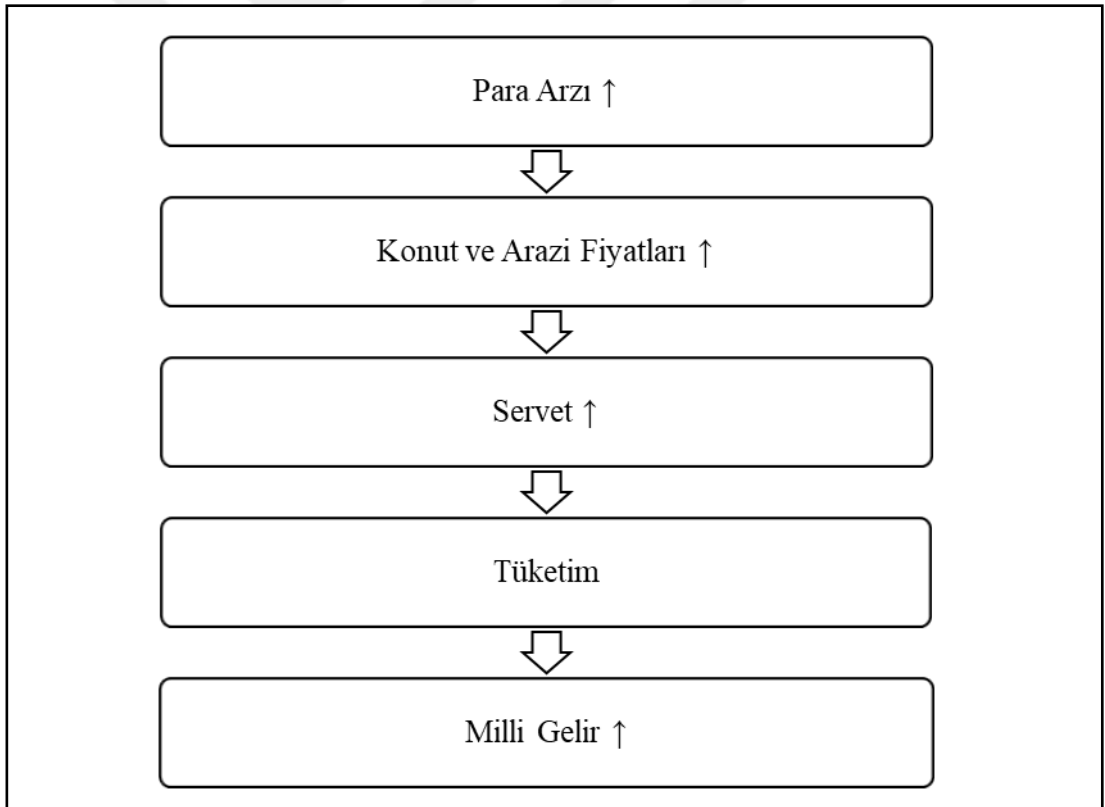
Kaynak: Halaç (2015, s. 109).

Merkez bankasının genişletici para politikası uyguladığını varsayalım. Para arzının artışı ile birlikte hanehalkının elinde talebinden fazla para toplanacak ve hanehalkının nominal geliri artacaktır. Söz konusu gelir artışının bir kısmı hisse senedi piyasalarına yönelecek, bu durum hisse senedi talebinin artmasına neden olacaktır. Ardından, hisse senedi talebindeki artış hisse senedi fiyatlarını yükseltecek, fiyat yükselişi ise Q değerinin artmasına neden olacaktır. Q değerinin 1'in üzerine çıkması işletmenin sahip olduğu piyasa değerinin sermayenin yerine konma maliyetinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durumda firmanın yeni yatırımları için piyasa değeri göreceli olarak artmış olacaktır. Ayrıca, firma yeni hisse senedi ihracından daha fazla finansman elde edebilecek ve daha maliyetli yatırımlar yapabilecektir. Bu durum yatırımları ve milli geliri arttıracaktır. Daraltıcı bir para politikası ise hane halklarının elindeki para miktarını düşürecek ve buna bağlı olarak hisse senedi talebini azaltacak, talebin azalması hisse senedi fiyatlarını

düşürecektir. Hisse senedi fiyatlarındaki düşüş firmaların Q değerini düşürerek yatırımlarını azaltacaktır. Söz konusu yatırım azalışı ise milli gelirin düşmesi ile sonuçlanacaktır (Halaç, 2015, s. 109).

2.3.4.2. Konut ve Arazi Fiyatları Kanalı

Varlık fiyatları kanalından biri olan konut ve arazi fiyatları kanalı hisse senedi fiyatları kanalına benzer olarak çalışmaktadır. Mekanizma temel olarak parasal genişlemeye bağlı olarak; varlık fiyatlarının artması, bu artış nedeni ile kişilerin servetlerinin çoğalması ve böylece tüketimin ve milli gelirin artması şeklinde çalışmaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2008, s. 81). Konut ve arazi fiyatları üzerinden mekanizmanın işleyişi Şekil 23'te verilmektedir.

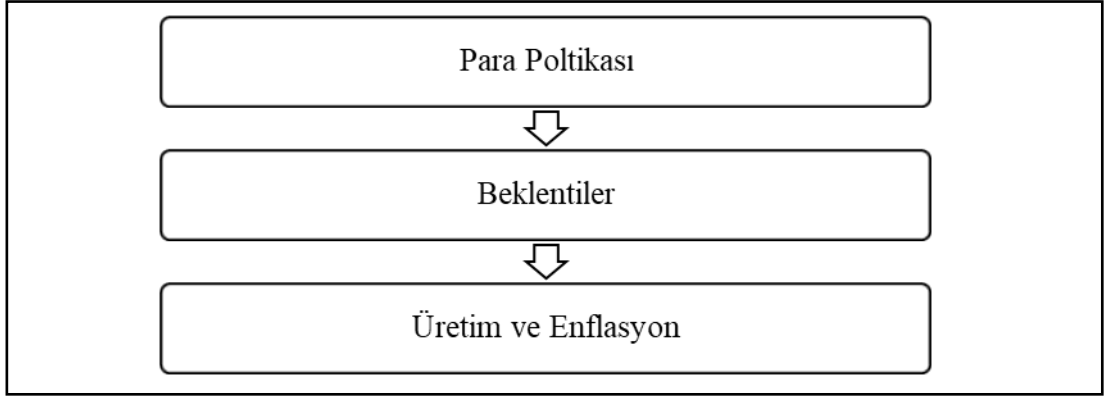

Şekil 23. Konut piyasası üzerinden parasal aktarım mekanizması
Kaynak: Halaç (2015, s. 109).

Bu kanala göre örneğin parasal bir genişleme konut ve araziye olan ekonomik birimlerin talebini arttıracak, söz konusu talep artışı ekonomideki konut ve arazi gibi varlıkların fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Varlık fiyatları artışı, bu varlıkları portföylerinde bulunduran hanehalkı ve firmaların servetlerini arttıracak, servet artışı ise tüketimin yükselmesine sebep olarak milli geliri arttıracaktır. Merkez bankasının parasal daralma yoluna gittiği aksi durumda ise mekanizma tersinden işlemekte, parasal daralma milli gelirin daralması ile sonuçlanmaktadır.

2.3.5. Beklentiler Kanalı

Beklentiler kanalı, ekonomide faaliyet gösteren iktisadi birimlerin geleceğe yönelik olarak kararlarını oluştururken ekonomik koşullara yönelik beklentileri dikkate alması ile oluşmaktadır. Ülkelerde uygulanan para politikalarının sonuçlarına ilişkin iktisadi birimlerin algı ve beklentileri politikaların ekonomi üzerinde oluşturacağı etkilerin boyutu konusunda önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin, bir ekonomide uygulanan para politikasının ekonomik birimlerin beklentilerini aynı yönde etkilediği durumda, yani politika söz konusu birimler tarafından doğru bir şekilde algılandığı takdirde, birimlerin tepkileri politika yapıcıların hedeflerine uygun olarak gerçekleşecektir. Ters olduğu durumda ise ilgili ekonomik birimlerin kanalın işleyişini azaltan tepkileri nedeniyle uygulanan politikalara yönelik olarak istenilen etkiler oluşmayacaktır (Orhan ve Erdoğan, 2008, s. 88). Şekil 24'de beklentiler kanalı görülmektedir.

Şekil 24. Beklenti kanalı
Kaynak: Orhan ve Erdoğan (2008, s. 88).

Örneğin, enflasyonist bir ekonomide merkez bankası para politikası araçlarını kullanarak enflasyonu düşürmeyi hedeflesin. Söz konusu araçların ve uygulamanın ekonomik birimlerin beklentileri üzerindeki etkisi aşağıdaki faktörlere bağlı olarak gerçekleşecektir:

- ✓ Merkez bankasının bağımsızlığı,
- ✓ Şeffaflığı,
- ✓ Güvenilirliği.

Ekonomide hanehalkları ve firmalar merkez bankasının söz konusu faktörlere bağlılığına inandığı ölçüde hedeflere ulaşmada bankanın kararlılığına yönelik algıları da güçlenecektir. Örneğin, güvenilirliği yüksek bir merkez bankası ekonomide güven duygusu oluşturacak, ekonomik birimler ise bu politika uygulamasının başarıya ulaşacağına inanarak fiyatlamalarını ona göre ayarlayacaklardır. Bu durum mevcut politikanın ekonomi üzerindeki etkisini arttıracaktır. Bu noktada merkez bankasının yaptığı açıklamalara bağlı kalacağına yönelik inanç, sözü edilen politikaların etkilerinin oluşmasında büyük öneme sahiptir (Halaç, 2015, s. 110).

3. BÖLÜM

PARASAL AKTARIM MEKANİZMASI

KANALLARININ KATILIM BANKALARI ÜZERİNDEN

İŞLEYİŞİ

Bu bölümde öncelikle araştırmanın temelini oluşturan literatür çalışmaları ele alınarak incelenecektir. Ardından söz konusu literatüre ilişkin bir değerlendirme yapılarak parasal aktarım mekanizmasının katılım bankaları üzerinden işleyişine ilişkin teorik açıklamalara yer verilecektir.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde parasal aktarım mekanizmasının geleneksel bankacılık sistemi üzerinden işleyişine ilişkin birçok teorik ve uygulamalı çalışma bulunmaktadır. Fakat geleneksel bankacılık sistemi hakkında literatürde geniş bir teorik çalışma altyapısı bulunmasına rağmen, bu durumun katılım bankacılığı veya İslami bankacılık hususunda geçerli olmadığı görülmektedir. Uygulamalı çalışmalar açısından ise, konu ile ilgili olarak literatürde birçok çalışma mevcuttur. Aşağıda bu çalışma ile doğrudan ilgili olduğu düşünülen ve katılım bankacılığı sisteminde para politikasının ve parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini ele alan çalışmalar önce özet tablo olarak verilmekte, sonrasında ise açıklanmaktadır.

Tablo 12. Literatür çalışmaları

Yazarlar	Tarih Aralığı / Frekans	Ülke/ Birim Sayısı	Yöntem	Sonuçlar
Dasci (2020)	2006A01-2019A06	Türkiye	VAR Etki-Tepki Analizi	Para politikasındaki değişimler katılım bankaları kredilerini önemli ölçüde etkilemekte iken, katılım bankaları kredilerinin sanayi üretim endeksi üzerinde etkisi kısmen sınırlıdır.
Shah ve Rashid (2019)	2005-2016 Yıllık	Pakistan Malezya/ 16 İsl. Ban. 6 Gel. Ban	İki Aşamalı Sistem GMM	Para politikasındaki değişimler hem geleneksel hem de İslami bankaların verdiği krediler üzerinde etkilidir ve kredi kanalı çalışmaktadır.
Rashid, Shah ve Mansoori (2019)	2005-2017 Yıllık	Pakistan/ 6 İsl. Ban. 17 Gel. Ban	İki Aşamalı Sistem GMM	Parasal aktarım mekanizmasının kanallarından biri olan kredi kanalı çalışmaktadır.
Rafay ve Farid (2019)	2007-2017 Yıllık	Pakistan	VAR VDC Etki-Tepki Analizi	Pakistan'da kredi kanalının işleyişinde İslami bankacılık sistemi önemli bir role sahiptir. Kredi kanalı çalışmaktadır.
Omer (2019)	2004A1-2016A10 Aylık	Pakistan	VECM	Her iki banka türünde de politika faiz oranlarının fiyatlara geçişkenliği mevcuttur. Fakat İslami bankacılık sisteminde bu geçişkenlik daha yüksektir.
Hamza ve Saadaoui (2018)	2005-2014 Yıllık	10 Ülke/ 50 İsl. Ban.	GMM	Parasal aktarım mekanizmasının kanallarından biri olan borç finansmanı kanalı ilgili ülkelerde çalışmaktadır.
İbrahim (2017)	2001-2014 Yıllık	Malezya/ 17 İsl. Ban. 21 Gel. Ban	GMM Sistem GMM	Para politikası krediler üzerinde etkili değildir. Fakat İslami bankacılık sisteminin finanse ettiği fonlar, geleneksel olana kıyasla para politikasına daha güçlü reaksiyon göstermektedir.
Bakkal (2017)	2005A12-2017A6 Aylık	Türkiye	VAR Etki-Tepki Analizi	Faiz oranlarının katılım bankalarının mevduat ve kredi hacimleri üzerinde anlamlı bir etkisi varken, çıktı üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kredi kanalı çalışmamaktadır.

Tablo 12. Literatür çalışmaları (Devamı)

Yazarlar	Tarih Aralığı / Frekans	Ülke/ Birim Sayısı	Yöntem	Sonuçlar
Aysan, Dişli ve Öztürk (2018)	2004Ç3-2012Ç4 Çeyreklik	Türkiye/ 4 İsl. Ban. 35 Gel. Ban.	Panel VAR Etki-Tepki Analizi	İslami bankalar geleneksel bankalara göre para politikasında yaşanan değişimlere daha fazla tepki vermektedir. Bu bulgular parasal aktarım mekanizmasının daha etkin olarak çalıştığını göstermektedir.
Zulhibri ve Sukmana (2017)	2003Ç1-2004Ç3 Çeyreklik	Endonezya 11 İsl. Ban.	Panel EKK Sabit ve Rassal Etkiler	Endonezya'nın İslami bankacılık sisteminde parasal aktarım mekanizması zayıf olarak işlemektedir.
Akhatova, Zainal ve Ibrahim (2016)	2001Ç1-2013Ç4 Çeyreklik	Malezya	SVAR Etki-Tepki Analizi	İslami bankacılık sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizması çalışmaktadır. İslami finansman, parasal sıkılaşma ve pozitif faiz oranı şokunu takiben derhal düşmektedir.
Erdoğan, Yıldırım ve Mercan (2016)	2006A1- 2016A8 Aylık	Türkiye	VAR Etki-Tepki Analizi	Faiz oranlarında meydana gelen değişimler katılım bankalarının kredi hacimleri ve likidite düzeyleri üzerinde etkili olmakla birlikte çıktı üzerinde etkili değildir.
Caporale, Catik, Helmi, Ali ve Tajik (2016)	1994A1- 2016A6 Aylık	Malezya	İki Rejimli TVAR	İslami bankaların verdiği kredilerdeki değişimler geleneksel bankacılıktan faiz oranı şoklarına daha az cevap vermektedir. Parasal aktarım mekanizması Malezya'da çalışmaktadır.
Sukmana (2015)	2006A5- 2011A2 Aylık	Malezya	Etki-Tepki Analizi	İslami bankacılık sistemi Endonezya ekonomisinde parasal aktarım sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.
Asbeig ve Kassim (2015)	2000-2011 Yıllık	Malezya	Sabit Etkiler	Malezya özelinde parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalı hem geleneksel hem de İslami bankalar üzerinden çalışmamaktadır.

Tablo 12. Literatür çalışmaları (Devamı)

Yazarlar	Tarih Aralığı / Frekans	Ülke/ Birim Sayısı	Yöntem	Sonuçlar
Amar, Hachicha ve Saadallah (2015)	1990Ç4-2013Ç3 Çeyreklik	Suudi Arabistan	SVAR-X	Geleneksel ve İslami bankaların kredilerine yönelik bir pozitif şok ekonomik aktivite üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Fakat bu etkinin kuvveti geleneksel bankacılık üzerinde daha yüksektir. Her iki bankacılık tipi için kredi kanalı etkindir.
Aysan vd. (2015)	2004A3-2012A12 Aylık	Türkiye	Panel VAR Etki-Tepki Analizi	İslami bankaların mevduatları para politikasındaki değişmelere geleneksel bankalardan daha fazla tepki vermektedir.
Majid ve Hasin (2014)	1991Ç1-2014Ç4 Çeyrek	Malezya	ARDL	Finansman kanalı üzerinden parasal aktarım mekanizması Malezya'da çalışmaktadır. İslami bankaların, faaliyetlerinde faizle bağlarını koparmış olsalar bile davranışlarında faiz oranlarını dikkate aldığını göstermektedir.
Muhammad, Rahman ve Sulaiman (2014)	2005-2010 Yıllık	Malezya/ 11 İsl. Ban.	Sabit Etkiler	Gerek geleneksel gerekse İslami bankacılık sektöründe Malezya özelinde kredi kanalı etkindir.
Husin (2013)	2000A1-2012A12 Aylık	Malezya	VAR Etki-Tepki Analizi	Gecelik faiz oranlarındaki değişimler etkisini yalnızca geleneksel bankacılık sistemi üzerinde değil, İslami bankacılık sisteminde de göstermektedir.
Ergeç ve Aslan (2013)	2005A1-2009A12 Aylık	Türkiye	VECM	Faizsiz bankacılığa dayanan İslami bankalar faiz oranlarından etkilenmektedir. İslami bankalar faiz oranı riskiyle karşı karşıyadırlar.
Ascarya (2012)	2003A12-2009A7 Aylık	Endonezya	Granger Nedensellik VAR Etki-Tepki Analizi VDC	Katılım bankacılığı sisteminde parasal aktarım mekanizmasının etkinliği belirsizdir. Fakat diğer taraftan, mudârebe ve müşâreke gibi enstrümanlar çıktıyı olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Tablo 12. Literatür çalışmaları (Devamı)

Yazarlar	Tarih Aralığı / Frekans	Ülke/ Birim Sayısı	Yöntem	Sonuçlar
Macit (2012)	2006-2010 Çeyreklik	Türkiye	Sabit Etkiler	Her iki banka türü için genel olarak bakıldığında, para politikasının kredi kanalı Türkiye’de çalışmaktadır. Ticari bankalar üzerinden kredi kanalı daha az etkindir.
Mohsin (2011)	2001A11- 2011A3 Aylık	Pakistan	Granger Nedensellik Eşbütünleşme Analizi Phillips and Loretain (PL, 1991)	Para politikasının daralma dönemlerinde kredi faiz oranları önemli ölçüde artmakta, fakat mevduat faizleri bu değişiklikten etkilenmemektedir.
Zaheer (2013)	2002Ç2- 2010Ç1 Çeyreklik	Pakistan	GMM 2SOLS	Ülkede, İslami bankacılık sisteminin göreceli olarak öneminin artması ile birlikte para politikasının kredi kanalı zayıflamaktadır.
Sukmana ve Kassim (2010)	1994A1- 2007A5 Aylık	Malezya	VAR VDC	Katılım bankacılığı sisteminin sağladığı finansman, mevduatların Malezya’daki parasal aktarım mekanizmasında önemli rol oynamaktadır.
Affandi ve Tamanni (2010)	2004-2008 Aylık	Endonezya	VAR VECM Etki-Tepki Analizi	İslami bankacılık endüstrisi para politikası şoklarından etkilenmemektedir.
Yusof, Wosabi ve Majid (2008)	2001M1- 2006M6 Aylık	Bahreyn ve Malezya	ARDL ve VECM VDC	Para politikasının etkilerinin reel ekonomiye aktarımında İslami bankaların mevduatları önemli bir rol oynamaktadır.
Kassim, Yusof ve Majid (2007)	1998A1- 2006A12 Aylık	Malezya	VAR Etki-Tepki Analizi	Para politikasındaki değişimler İslami bankacılık sisteminde yer alan bankaların kredileri üzerinde etkilidir.
Said ve İsmail (2007)	1997-2004 Yıllık	Malezya/ 15 İsl. Ban.	GLS	Banka kredi kanalı İslami bankacılık sistemi üzerinden çalışmaktadır.

Dasci (2020), Türkiye için VAR analizini kullanarak katılım bankaları üzerinden parasal aktarım mekanizmasının işleyişini incelemiştir. Ocak 2006 ve Haziran 2019 dönemini ele aldığı çalışmada, Etki-Tepki analizi sonucunda elde ettikleri bulgular para politikasındaki değişimlerin katılım bankaları kredilerini önemli ölçüde etkilediğini göstermekte iken, söz konusu kanalın katılım bankaları kredilerinden sanayi üretim endeksi üzerine kısmen çalıştığını ortaya koymaktadır.

Shah ve Rashid (2019), parasal aktarım mekanizması kanallarından biri olan kredi kanalını ele aldıkları çalışmalarında, Pakistan ve Malezya örneği üzerinden söz konusu kanalların etkinliğini ülkeleri birbirleri ile kıyaslayarak incelemiştir. Analiz süresince geleneksel ve İslami bankacılık olmak üzere iki bankacılık sistemindeki; bankaların kredi arzı, bankaların toplam varlıkları, likidite oranları, toplam öz sermayenin toplam varlıklara oranı, yeterlilik oranı, kredi riski, kârlılık ve toplam borçların öz sermaye oranı gibi değişkenlerden yararlanmışlardır. Çalışma, Pakistan ve Malezya’da faaliyetlerini sürdüren 16 İslam ve 6 geleneksel bankanın 2005-2016 dönemini kapsayan yıllık veri setlerinden yararlanmaktadır. Dirençli İki Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Robust Two-Stage System Generalized Method of Moments-R2S System GMM) kullanılarak elde edilen bulgular, para politikasındaki değişimlerin hem geleneksel hem de İslami bankaların verdiği krediler üzerinde etkili olduğuna ve söz konusu ülkelerde kredi kanalının çalıştığına işaret etmektedir.

Rashid vd. (2019), çalışmalarında 6 İslami ve 17 geleneksel bankanın 2005 ile 2017 dönemini kapsayan yıllık verilerinden yararlanarak, Pakistan örneği üzerinden kredi kanalının etkinliğini ele almışlardır. Yöntem olarak Dirençli İki Aşamalı Sistem GMM uyguladıkları analiz sürecinde; bankalara ait kredi arzı, banka boyutu, banka likiditesi, banka sermayesi, banka yeterlilik oranı, banka kredi riski, banka kârlılığı, bankaların borçlarının öz sermayelerine oranı, kredi faiz oranı, faiz aralığı, mevduat faiz oranı, GSYİH büyümesi ve enflasyon oranı değişkenlerinden yararlanmışlardır.

Çalışmanın sonucu kredi kanalının ilgili ülke ve dönem kapsamında etkin olduğunu göstermektedir.

Rafay ve Farid (2019), Pakistan özelinde parasal aktarım mekanizması sürecinde İslami bankaların rolünü incelemişlerdir. 2007 ile 2017 dönemi yıllık verilerini kapsayan çalışmalarında; Eşbütünleşme Analizi, Vektör Otoregresyon (Vector Autoregression-VAR), Varyans Ayırıştırması (Variance Decomposition-VDC) ve Etki-Tepki analizlerinden yararlanmışlardır. Çalışmanın sonuçları, Pakistan'da kredi kanalının işleyişinde İslami bankacılık sisteminin önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Omer (2019), Pakistan üzerinden para politikasının geçişkenliğini, aşırı likidite ve fiyatların yayılma etkisini İslami bankalar ve geleneksel bankalar kapsamında ele almıştır. Ocak 2004 ve Ekim 2016 yılları arasındaki aylık verileri kullandığı analiz süresince Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vektör Error Correction Model-VECM)'nden faydalanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, para politikasında yaşanan şokların geleneksel bankalara benzer olarak İslami bankaların ürünlerinin fiyatlarını etkilediğine ve bankaların ürünleri arasında fiyatların yayılma etkisinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, elde edilen bulgular Pakistan'da kredi kanalının işleyişinde İslami bankacılık sisteminin önemli bir role sahip olduğunu ve kredi kanalının işlediğini göstermektedir.

Hamza ve Saadaoui (2018), 10 İslam ülkesi kapsamında 50 bankanın verilerinden yola çıkarak borç finansmanı aracılığı ile parasal aktarımın geçerli olup olmadığını incelemişlerdir. Bu kapsamda, ilgili bankaların 2005 ve 2014 yılları arasındaki yıllık verilerinden yararlanmışlardır. Çalışmada ilgili kanalın geçerli olup olmadığının sınanmasında GMM tahmincisi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular faiz oranlarındaki artışların İslami bankaların borç finansmanının büyüme derecesini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum ise güçlü borç finansman kanalının varlığına işaret etmektedir.

İbrahim (2017), Malezya'nın ikili (dual) bankacılık sisteminden yola çıkarak, para politikasının İslami ve geleneksel bankaların verdiği krediler üzerindeki etkisini ele almıştır. 21 geleneksel banka ve 17 İslami banka olmak üzere toplam 38 bankanın dâhil edildiği çalışma, 2001-2014 arası yıllık verileri kapsamaktadır. Çalışmada para politikasını temsil eden değişken olarak gecelik bankalar arası faiz oranı seçilmiştir. Analizde kullanılan bağımlı değişken toplam brüt krediler, bağımsız değişkenler olarak ise; bankaların toplam varlıkları, öz sermaye varlık oranı, likidite varlık oranı, toplam mevduatların toplam pasiflere oranı, kredi kayıpları rezerv oranı, reel GSYİH ve gecelik bankalar arası faiz oranıdır. Standart GMM ve Sistem GMM yöntemleri kullanılan çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular para politikasının krediler üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Çalışmanın sonuçları; İslami bankacılık sisteminin finanse ettiği fonların geleneksel olana kıyasla para politikasına daha güçlü reaksiyon gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bakkal (2017), Türkiye örneği üzerinden katılım bankacılığı sisteminde banka kredi kanalının geçerliliğini incelemiştir. Türkiye için 2005 yılı Aralık ayı ve 2017 yılı Haziran ayı arasındaki dönemi kapsayan çalışmada; katılım bankalarının mevduat ve kredi hacmi, sanayi üretim endeksi, bankalar arası gecelik faiz oranları ve enflasyon değişkenleri kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada, banka kredileri kanalının katılım bankaları üzerinden geçerliliği VAR modeli ve Etki-Tepki fonksiyonları aracılığı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, faiz oranlarında bir azalmanın katılım bankalarının mevduat ve kredi hacimleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermekte iken, bu değişimin yatırım kararları ve çıktı seviyesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığına işaret etmektedir.

Aysan vd. (2018), para politikasındaki değişimlerin bankacılık sistemi üzerindeki etkilerini Türkiye'deki geleneksel bankalar ve katılım bankaları üzerinden incelemişlerdir. 2004 yılının üçüncü çeyreği ile 2012 yılının dördüncü çeyreği arasındaki dönemi kapsayan çalışmalarında 35 geleneksel ve 4 katılım bankasının verilerinden yararlanmışlardır. Para politikasının etkisinin belirlenmesi amacıyla

çalışmanın analizinde; her iki banka türünün toplam kredi ve toplam mevduat verilerinden ve makroekonomik ve parasal değişkenler olarak ABD doları kuru, tüketici fiyatları endeksindeki çeyreklik değişimler ve politika faiz oranları değişkenleri kullanılmıştır. Panel VAR modeli ve Etki-Tepki Analizi aracılığı ile elde edilen bulgular, İslami bankaların geleneksel bankalara göre para politikasında yaşanan değişimlere daha fazla tepki verdiğini göstermektedir. Bu durum söz konusu bankalarda parasal aktarım mekanizmasının daha etkin olarak çalıştığını göstermektedir.

Zulhibri ve Sukmana (2017); Endonezya'daki ikili bankacılık sistemini dikkate alarak 11 İslami bankanın finansman oranlarındaki ve para politikasındaki yaşanan değişimlere verdiği tepkileri incelemişlerdir. 2003 ile 2014 yılları arasındaki çeyrek yıllık verilerden faydalandıkları çalışmalarında, Panel Sıradan En Küçük Kareler (Panel Ordinary Least Squares-Panel OLS), Sabit Etkiler (Fixed Effects-FE) ve Rassal Etkiler (Random Effects-RE) modellerinden yararlanmışlardır. Çalışmanın sonuçları finansman oranının İslami bankacılık sistemi üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bulgular, para politikasındaki değişimlerin banka finansmanındaki etkisinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum ise ülkedeki İslami bankacılık sisteminde parasal aktarım mekanizmasının zayıf olduğuna işaret etmektedir.

Akhatova vd. (2016), Malezya kapsamında iki bankacılık türünü dikkate alarak parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini ele almışlardır. Çalışmada geleneksel ve İslami bankaların para politikası şoklarına cevap olarak kredi verme ve finansal davranışları kıyaslanmaktadır. Çalışmanın veri seti çeyreklik olup, 2000 yılının ilk çeyreği ile 2013 yılının dördüncü çeyreğini içeren dönemi kapsamaktadır. Yapısal VAR (Structural VAR-SVAR) modeli ve Etki-Tepki analizlerini kullandıkları çalışmalarında; Malezya'nın reel GSYİH, toplam kredi miktarı, tüketici fiyat endeksi, geleneksel bankacılık sistemi kredileri, reel hisse senedi fiyatları, İslami finansman miktarları ve para piyasası oranları değişkenlerinden yararlanmışlardır.

Sonuçlar, İslami finansman üzerinden parasal aktarım mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, faiz oranı şoklarına İslami bankacılık sisteminin verdiği cevaplar geleneksel bankalardan farklıdır. Bunun nedeni, İslami finansmanın parasal sıkılaşma ve pozitif faiz oranı şokunu takiben derhal düşmesidir. Geleneksel bankacılık sisteminde ise bu cevap gecikmeli olarak verilmektedir.

Yungucu ve Saiti (2016), literatür çalışmalarından yola çıkarak İslami finansal hizmetler üzerinde para politikasının etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, geleneksel para politikası İslami bankacılık sisteminde olumsuz etkilere sahiptir. Bu olumsuz etkiler İslami bankacılık sisteminde; faiz oranı riskleri, aktif-pasif uyumsuzluğu, banka mevduatlarındaki değişimler ve finansal istikrarsızlık olarak kendini göstermektedir.

Erdoğan vd. (2016), Türkiye'deki katılım bankaları üzerinden parasal aktarım mekanizması kanallarından biri olan banka kredileri kanalının işleyişini incelemişlerdir. Bu kapsamda; katılım bankalarının mevduat ve kredi hacmi, kısa vadeli faiz oranları, sanayi üretim endeksi ve enflasyon oranı gibi değişkenlerin Ocak 2006 ve Ağustos 2016 yılları arasındaki verilerinden yararlanmışlardır. VAR modeli kullanılarak elde edilen bulgular kısa vadeli faiz oranlarında meydana gelen değişimlerin, katılım bankalarının kredi hacimlerini ve likidite düzeylerini etkilediğini göstermektedir. Fakat sonuçlar bu değişimlerin; yatırım, çıktı ve fiyat seviyeleri gibi makroekonomik değişkenler üzerinde etkili olmadığına işaret etmektedir.

Caporale vd. (2016), ikili bankacılık sisteminin mevcut olduğu Malezya üzerinden parasal aktarım mekanizmasının kanallarından biri olan banka kredileri kanalının etkinliğini incelemişlerdir. Bu amaçla, 1994 yılının Ocak ayı ile 2015 yılının Haziran ayı dönemini kapsayan verilerden yola çıkarak, İki Rejimli Eşikli Vektör Otoregresyon (Two-Regime Threshold VAR-Two-Regime TVAR) yönteminden faydalanmışlardır. Çalışmanın sonuçları, İslami kredilerdeki değişimlerin geleneksel

bankacılığa göre faiz oranı şoklarına daha az duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bulgular, parasal aktarım mekanizmasının Malezya'da çalıştığına işaret etmektedir.

Sukmana (2015), Endonezya örneği kapsamında para politikasındaki değişimlerin geleneksel ve İslami bankalar üzerindeki etkisini incelemiştir. Endonezya'nın ikili bankacılık sisteminin para politikasındaki değişmelere duyarlılıklarını ele alan çalışma, Mayıs 2006 ve Şubat 2011 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Analiz süresince çalışmada; birim kök testleri, eş bütünleşme analizleri ve Etki-Tepki analizinden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular, İslami bankacılık sisteminin Endonezya ekonomisinde parasal aktarım sürecinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Asbeig ve Kassim (2015), Malezya örneğinden yola çıkarak ikili bankacılık sisteminde faiz oranlarının düşük olduğu dönemde parasal aktarım sürecinde bankaların rolünü ele almışlardır. Çalışma, 11 İslami bankanın ve 13 geleneksel bankanın 2000 ile 2011 dönemindeki yıllık verilerini kapsamakta olup, analiz süresince bağımlı değişken olarak İslami bankalar ve geleneksel bankalar tarafından sağlanan krediler, bağımsız değişkenler olarak ise; reel GSYİH, ortalama kredi faiz oranı, enflasyon oranı, bankaların sermayeleştirme derecesi, bankaların likidite derecesi ve bankaların boyutu değişkenlerini kullanılmışlardır. Çalışmada verilerin analizinde Sabit Etkiler modeli uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, para politikasının hem geleneksel hem de İslami bankalar tarafından sağlanan krediler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bunun anlamı, Malezya özelinde parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalı hem geleneksel hem de İslami bankalar üzerinden çalışmamaktadır.

Amar vd. (2015), Suudi Arabistan özelinde İslami bankalar için parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini analiz etmiştir. 1990 yılının dördüncü çeyreği ile 2013 yılının üçüncü çeyreği arasındaki dönemi ele alan çalışmada, Dışsal Değişkenli ve

Kısa Dönem Kısıtlı Yapısal VAR Modeli (Structural VAR with Short-term Restrictions and Exogenous Variables-SVAR-X) kullanılmıştır. Çalışmanın analizi; ham petrolün reel fiyatı, bütçe dengesi, ABD'nin nominal üç aylık interbank faiz oranı, ABD'nin GSYİH'sı, petrolü hariç tutarak özel sektörün sabit fiyatlarla GSYİH'sı, geleneksel bankacılık sistemi ve İslami bankacılık tarafından sağlanan krediler gibi değişkenleri kapsamaktadır. Analiz sonuçları, her iki bankacılık tipi için kredi kanalının etkin bir şekilde işlediğini göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, gerek geleneksel bankacılık tarafından sağlanan kredilere gerekse İslami bankacılık sisteminin sağladığı fonlara yönelik bir pozitif şok ekonomik aktivite üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Fakat bu etkinin kuvveti geleneksel bankacılık üzerinde daha yüksektir.

Aysan vd. (2015), Türkiye özelinde faiz oranlarının İslami ve geleneksel bankalar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, Bernanke ve Blinder (1992) tarafından önerilen kredi kanalı modeli tahmin edilmiştir. Mart 2004 ve Aralık 2012 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışma VAR modelinden yararlanmaktadır. Çalışmanın sonuçları, İslami bankaların ve onların mevduatlarının para politikasındaki değişimlere geleneksel bankalardan daha fazla tepki verdiğini göstermektedir.

Muhammad vd. (2014), Malezya örneği üzerinden parasal aktarım mekanizması kanallarından kredi kanalının etkinliğini ele almışlardır. Bu çerçevede para politikasının; bankaların boyutları, likiditesi ve sermayesi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 17 İslami ticari bankanın 2005 ile 2010 dönemini kapsayan yıllık verilerinden yararlanan çalışmada, panel veri analizi yöntemlerinden biri olan Sabit Etkiler tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları her iki bankacılık türü için de Malezya özelinde kredi kanalının etkin olduğunu göstermektedir.

Majid ve Hasin (2014), Malezya'daki İslami bankacılık sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizması kanallarının etkinliğini araştırmıştır. İlgili ülkedeki ikili

bankacılık sistemini dikkate alan çalışmanın veri seti 1991 yılının birinci çeyreği ile 2014 yılının dördüncü çeyreği arasındaki dönemi kapsamaktadır. Para politikasının İslami bankacılık sistemi üzerinden reel ekonomiye etkisini analiz etmek için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (Autoregressive Distributed Lag-ARDL) kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, İslami finansman kanalı üzerinden parasal aktarım mekanizmasının Malezya’da çalıştığını göstermektedir. Buna göre, ikili bankacılık sisteminde faaliyetlerini sürdüren İslami bankalar, ülkedeki parasal koşullardan ve faiz oranlarından bağımsız olarak hareket etmemektedirler. Bu durum, İslami bankaların faaliyetlerinde faizle bağlarını koparmış olsalar bile, davranışlarında faiz oranlarını dikkate aldıklarını göstermektedir.

Husin (2013), Malezya için kâr payı kanalıyla parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini incelemek amacıyla VAR modeli oluşturarak Etki-Tepki analizinden yararlanmışır. Ocak 2000 ve Aralık 2012 dönemini kapsayan çalışmanın sonuçları, gecelik faiz oranlarındaki değişimlerin etkisinin yalnızca geleneksel bankacılık sistemi üzerinde değil, İslami bankacılık sistemi üzerinde de olduğuna işaret etmektedir.

Ergeç ve Aslan (2013), Türkiye için merkez bankası tarafından uygulanan faiz oranı şokunun geleneksel ve İslami bankalar tarafından tutulan mevduat ve krediler üzerindeki etkisini VECM aracılığı ile Aralık 2005-Temmuz 2009 arasındaki döneme ait verilerden faydalanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, faizsiz olarak işlemlerini yürütmeyi amaçlayan İslami bankaların faiz oranlarından etkilendiğini ve faiz oranı riski ile karşı karşıya olduklarını ortaya koymaktadır.

Ascarya (2012), Endonezya’nın Ocak 2003 ve Aralık 2009 dönemi arasındaki verilerini kullandığı çalışmasında; Granger Nedensellik, VAR modeli, Etki-Tepki Analizi ve VDC yöntemleri aracılığı ile İslami bankacılık sisteminde parasal aktarım mekanizmasının etkisini incelemiştir. Ulaşılan sonuçlar; politika faiz oranı üzerinden yapılan değişikliklerin çıktı ve enflasyon üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu

ortaya koyarken, katılım bankacılığı sistemi üzerinde bu mekanizmanın çalışmadığını göstermektedir. Bulgu, katılım bankacılığı sisteminde parasal aktarım mekanizmasının etkinliğinin tam olarak belirli olmadığını ortaya koymaktadır. Fakat diğer taraftan çalışmanın sonuçları, mudâra ve müşâreke gibi enstrümanların çıktısı olumlu yönde etkilediğine işaret etmektedir.

Macit (2012), Türkiye özelinde geleneksel bankaların ve katılım bankalarının para politikasına cevaplarını birbirleri ile kıyaslayarak araştırmıştır. Bu amaçla, bağımlı değişken olarak Türkiye'deki bankacılık sektöründe 2006 ve 2010 yıllarını kapsayan çeyreklik kredi büyüme oranlarından, bağımsız değişkenler olarak ise; bankaların reel aktifleri, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, öz sermayenin toplam varlıklara oranı ve gecelik faiz oranı değişkenlerinden yararlanmıştır. İki bankacılık sisteminden hangisinin para politikasındaki değişikliklere daha yüksek tepki verdiğini ortaya koyabilmek için Sabit Etkiler (FE) modelini kullanmıştır. Analiz sonuçları, katılım bankalarının para politikasındaki şoklara daha fazla tepki verdiğini göstermektedir. Ayrıca, her iki banka türü için genel olarak bakıldığında, para politikasının kredi kanalı Türkiye'de çalışmaktadır. Çalışmanın bir başka sonucu ise, ticari bankalar üzerinden kredi kanalının diğer banka tiplerine göre daha az etkin olduğunu göstermektedir.

Mohsin (2011), Pakistan'ın bankacılık sisteminde kredi ve mevduat faizleri üzerinde para politikasının etkisini ele almıştır. 2001 Kasım ve 2011 Mart arasındaki dönemi dikkate alan çalışmada, öncelikle Levin, Lin and Chu (LLC) (2002) Panel Birim Kök testleri ile değişkenlerin durağanlık dereceleri incelenmiş ve ardından Pedroni (1999, 2004) Eşbütünleşme Analizi ve Engle-Granger (1987) nedensellik analizleri ile birlikte değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin varlığı ve yönü incelenmiştir. Phillips and Loretain (PL, 1991) yönteminden yararlanılan çalışmanın sonuçları, para politikasının daralma dönemlerinde kredi faiz oranlarının önemli ölçüde arttığını, fakat mevduat faizlerinin aynı kaldığını göstermektedir.

Zaheer (2013), Pakistan örneği üzerinden geleneksel bankacılık sistemi ile İslami bankacılık sistemlerinin para politikası şoklarına verdikleri cevaplardaki farklılaşmayı, bankaların boyutları ve likiditesi gibi değişkenler üzerinden incelemiştir. 2002 yılının ikinci çeyreği ve 2010 yılının birinci çeyreği arasındaki dönemi ele aldığı çalışmasında, GMM ve İki Aşamalı En Küçük Kareler (Two-Stage Ordinary Least Squares-2SOLS) yöntemlerinden yararlanmıştır. Ülkedeki İslami bankacılık sisteminin para politikası şoklarına geleneksel bankalardan daha fazla tepki verdiğini gösteren çalışmaya göre, ülkedeki İslami bankacılık sisteminin göreceli olarak öneminin artması ile birlikte para politikasının kredi kanalı zayıflamaktadır.

Sukmana ve Kassim (2010), Malezya ekonomisinde parasal aktarım mekanizması sürecinde İslami Bankaların rolünü araştırmışlardır. Ocak 1994 ve Mayıs 2007 dönemine ait veriler temelinde, VAR modeli kurularak Etki-Tepki Analizi ve VDC yöntemlerinden yararlanmışlardır. Çalışmanın bulguları, katılım bankalarındaki mevduatlarla çıktı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar aynı zamanda katılım bankacılığı sisteminin sağladığı finansmanın ve bu bankalardaki mevduatların Malezya'daki parasal aktarım mekanizmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Affandi ve Tamanni (2010), ikili bankacılık sisteminin faaliyetlerini yürüttüğü Endonezya özelinde para politikası şoklarının İslami mevduatlar üzerinden reel ekonomiye aktarım mekanizmasının etkinliğini incelemiştir. İslami bankaların mevduatları, geniş para arzı, GSYİH ve reel efektif döviz kuru değişkenlerini kullandıkları çalışmalarının veri seti 2004 ve 2008 yılları arasındaki aylık verileri kapsamaktadır. Çalışmada VECM modeli kurulmuş olup, VDC yardımıyla ilgili değişkenlerin kendilerinin ve birbirlerinin varyanslarını açıklama düzeyleri belirlenmiştir. Analiz bulguları, İslami bankacılık endüstrisinin para politikası şoklarından etkilenmediğini göstermektedir.

Yusof vd. (2008), ikili bankacılık sisteminin faaliyetlerini sürdürdüğü Bahreyn ve Malezya için, Ocak 2001 ve Haziran 2006 arasındaki verilerden yola çıkarak para politikası ile İslami bankaların mevduatları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışmada ilk olarak ilgili değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde ARDL modeli kullanılmıştır. Ardından, VECM çerçevesinde değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikler ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, para politikasının etkilerinin reel ekonomiye aktarımında İslami bankaların mevduatlarının önemli rol oynadığını göstermektedir.

Kassim vd. (2007), Malezya özelinde para politikası şoklarının geleneksel bankaların verdiği krediler ve İslami bankalar tarafından kullanılan fonlar üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Ocak 1998 ve Aralık 2006 arasındaki aylık verilerden faydalanılan çalışmada, para politikasının söz konusu bankaların verdiği krediler üzerindeki etkisinin araştırılmasında VAR modeli kurularak Etki-Tepki analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçları İslami finans kurumlarının faiz oranlarındaki değişimlere karşı daha kırılğan olduğunu göstermektedir.

Said ve İsmail (2007), İslami bankacılık sisteminde bankaların para politikasındaki değişimlere karşı kredilendirme davranışlarını Malezya özelinde incelemişlerdir. 1997 ile 2004 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmanın analizinde, Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (Generalized Least Squares-GLS) uygulanmıştır. Analiz süresince; reel GSYİH, İşsizlik, M3 reel para arzı, İslami bankalar arası faiz oranı, toplam varlıkların kredilere oranı, rezervler, İslami fonların miktarı ve bankacılık dışı mevduatlar değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular banka kredi kanalının İslami bankacılık sistemi üzerinden çalıştığını göstermektedir. Sonuçlar, katılım bankacılığı sisteminin sağladığı finansmanın ve bu bankalardaki mevduatların Malezya'daki parasal aktarım mekanizmasında önemli bir rol oynadığına da işaret etmektedir.

3.1.1. Literatür Çalışmalarına İlişkin Genel Değerlendirme

Literatürdeki çalışmalara genel olarak bakıldığında aşağıdaki noktaların ön plana çıktığı görülmektedir:

- ✓ İktisat literatüründe bir politikanın ya da bir kanalın etkinliği onun GSYİH üzerinde yarattığı etki ile ölçülmektedir. Bu noktada literatürdeki çalışmalar iki grupta toplanabilir: Birinci grup, parasal aktarım mekanizmasının tamamının etkinliğini ele alan çalışmalardır. Bu çalışmalarda merkez bankasının para politikasında yaptığı değişikliklerin veya parasal şokların; öncelikle geleneksel veya İslami bankacılık üzerinde yarattığı etki, sonrasında ise, bankacılık sistemi üzerinden bu politika değişikliklerinin ya da şokların üretim ve reel ekonomi üzerinde ortaya çıkardığı değişimler ele alınmaktadır. Sistemin veya parasal aktarım mekanizması sürecinin tamamının ele alındığı bu çalışmalarda, söz konusu mekanizma VAR, SVAR, TVAR ve SVAR-X gibi VAR modelleri aracılığı ile incelenmektedir. VAR modellerinin özelliği itibarıyla, bu modellerde kullanılan değişkenler hem dışsal hem de içsel değişken olarak düşünülmekte ve modeller bu şekilde tahmin edilmektedir. Ayrıca, istenirse modellerin denklem sisteminde dışsal değişkenlere de yer verilebilmektedir. VAR modellerinin bu özelliği para politikasının veya parasal aktarım mekanizması kanalları adımlarının ayrı ayrı incelenmesine imkân sağlamaktadır. Böylece, çalışmalarda söz konusu modeller aracılığı ile hem para politikasının bankacılık sistemi ile ilgili büyüklükleri etkilemesinin analizi hem de bu büyüklüklerin reel ekonomik çıktı üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Ayrıca çalışmalarda, Etki-Tepki Analizleri ve VDC aracılığı ile parasal aktarım mekanizmasındaki değişkenlerin birbirlerine verdiği tepkiler ve birbirlerinin varyanslarını açıklama düzeyleri ele alınmıştır. Bu çalışmalara; Dasci (2020), Rafay ve Farid (2019), Bakkal (2017), Akhatova vd. (2016), Erdoğan vd. (2016), Caporale vd. (2016), Amar vd. (2015), Ascarya (2012), Sukmana ve Kassim

(2010), Affandi ve Tamanni (2010) ve Kassim vd. (2007) örnek gösterilebilir. Bu çalışmalardan Türkiye için olanları göz önüne alındığında, merkez bankasının para politikası uygulamaları ile katılım bankalarının mevduat ve kredilerini etkileyebildiği, fakat bankalarda meydana gelen bu değişikliklerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı görülmektedir. Bu durum çalışmalarda, Türkiye’de bankacılık sistemi içinde katılım bankalarının payının düşük olması ile açıklanmaktadır. Öte yandan, diğer ülkeler için yapılmış çalışmalardan elde edilen bulgular çoğunlukla merkez bankasının para politikası değişikliklerinin reel ekonomi üzerinde anlamlı etkiler yarattığı yönündedir. Bir diğer deyişle, söz konusu ülkelerde parasal aktarım mekanizması çalışmaktadır.

- ✓ İkinci grup çalışmalarda ise parasal aktarım mekanizmasının her bir adımının incelendiği görülmektedir. Örneğin, belirli çalışmalar politika faiz oranının katılım bankaları mevduat ve kredileri üzerindeki etkilerini ayrı bir adım olarak incelerken, diğerleri ise aşamanın ikinci adımı olan kredilerin gelir üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu tür çalışmalarda VAR modellerinin aksine, bağımlı değişkenin ve bağımsız değişkenlerin değişmediği; GMM, Sistem GMM, Sabit Etkiler, Rastal Etkiler, 2SOLS ve GLS gibi yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bu çalışmalara; Shah ve Rashid (2019), Rashid vd. (2019), Omer (2019), Hamza ve Saadaoui (2018), İbrahim (2017), Zulhibri ve Sukmana (2017), Asbeig ve Kassim (2015), Muhammad vd. (2014), Macit (2012), Mohsin (2011), Zaheer (2013) ve Said ve İsmail (2007) örnek olarak verilebilir, Bu yöntemlerden elde edilen sonuçların büyük çoğunluğuna göre merkez bankası para politikasındaki değişimler ile hem geleneksel hem de İslami bankaların kredileri ve mevduatları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- ✓ Çalışmaların analizlerinde çoğunlukla göze çarpan bir başka unsur, geleneksel ve İslami bankaların para politikasına ya da parasal şoklara verdiği tepkilerin karşılaştırılmasıdır. Sonuçlar genel olarak, katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha fazla parasal şoklara ve değişimlere tepki

verdiği ya da duyarlı olduğu yönündedir. Bu durum teorik beklentilerin aksine, katılım bankalarının faiz riski ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir,

Bu çalışmada, Türkiye özelinde parasal aktarım mekanizması kanallarından biri olan banka kredileri kanalının işleyişi ve etkinliği ele alınmakta, iki farklı model kapsamında söz konusu kanalın geçerliliği incelenmektedir. Uygulama sürecinde her iki model için de Yapısal VAR analizinden yararlanılmaktadır. Literatürde Türkiye için Yapısal VAR modeli kullanılarak katılım bankacılığı üzerinden parasal aktarım mekanizmasının işleyişini ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, söz konusu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

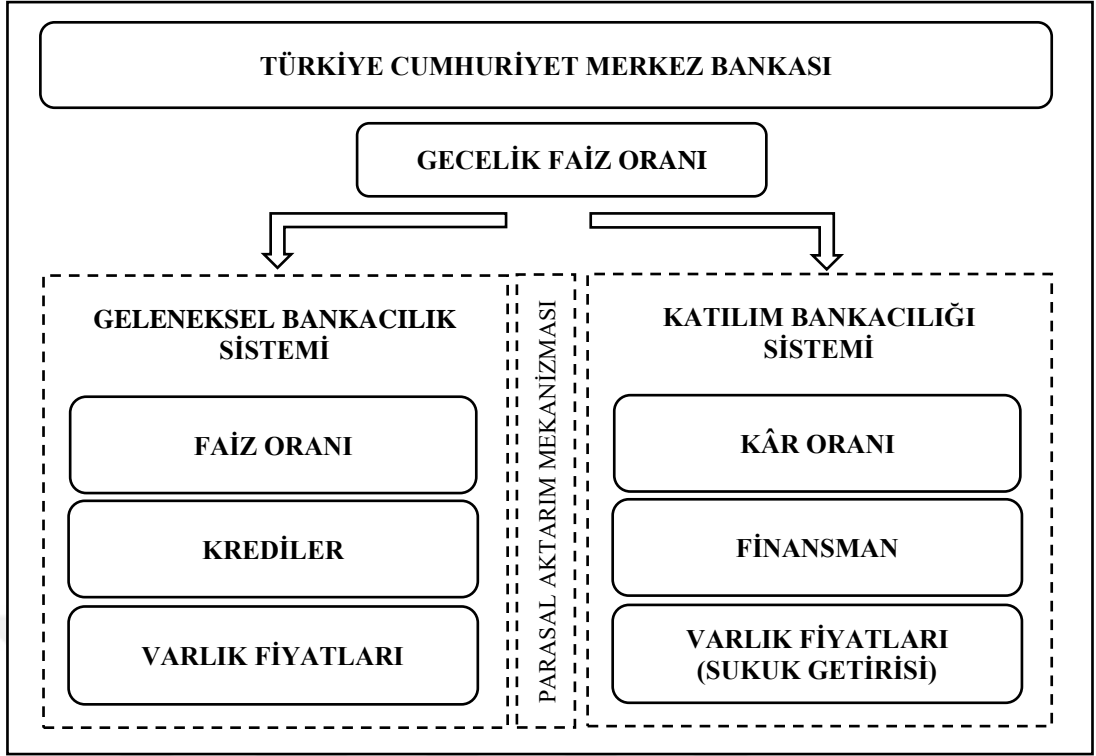
3.2. BANKA KREDİLERİ KANALININ KATILIM BANKACILIĞI ÜZERİNDEN İŞLEYİŞİ

Parasal aktarım mekanizması, uygulanan para politikalarının milli geliri ve enflasyonu etkileme şeklini gösteren süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreçte, para politikasında verilen kararlar ve politika faiz oranındaki değişiklikler, iktisadi aktörlerin finansman elde etme ve tasarruflarını bankalara aktarma şeklini ve bankaların sağladığı finansal ürünlerin çeşitliliğini ve yayılımını etkiler. Böylece, yapılan değişikliklerin tamamı faiz oranı kanalı ve kredi kanalı gibi parasal aktarım mekanizması kanalları üzerinden gelmekte ve enflasyon üzerinde etkili olmaktadır (Husin, 2013, s. 48). Fakat hızlı büyüyen İslami finans sistemi ile ikili bankacılık sisteminin olduğu ülkelerde merkez bankasının uyguladığı para politikalarının sonuçlarının öngörülmesi noktasında çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu zorluklar yalnızca İslami bankaların dayandığı temel ilkelere kaynaklanmamakta, aynı zamanda İslami finansal sisteme sahip ülkelerin makro finansal arka planı ve politik çerçevesi ile de ilgili olmaktadır (Khatat, 2016, s. 5).

Dual (ikili) bankacılık sisteminin olduğu ÷lkelerde genel olarak İslami bankacılık sektörünün geleneksel bankacılık sistemine kıyasla az gelişmiş olduğu gör÷lmektedir. Bunun nedeninin mevcut geleneksel yapının kurumsallaşmış ve yerleşmiş olması, buna bağlı olarak daha verimli işlemleri olduğu düşün÷lmektedir. Böylece, eğer bir ÷lkede iki finansal yapı birbirinden farklı düzeyde gelişmişse ve farklı verimlilikte işliyorsalr, söz konusu sistemler üzerinden para politikasının işleyişide farklı olacaktır. Bu noktada para politikasının geleneksel ve İslami finans sistemleri üzerinden farklılaşmasını etkileyen temel faktörlerin şunlar olduğu ileri sür÷lebilir (Kazancı, 2020, s. 294-295):

- ✓ İslami bankacılık sisteminin geleneksel bankacılık sistemine göre görece boyutu,
- ✓ Geleneksel bankacılık sistemi tarafından yapılan sözleşmeler ile İslami bankacılık sistemi üzerinden yapılan sözleşmelerin farklılaşması,
- ✓ Geleneksel ve İslami banka müşterilerinin tüketici davranışlarının farklılaşması,
- ✓ İki sistemdeki müşterilerin faiz oranlarındaki değişimlere karşı farklı mahiyette ve derecede duyarlılığı.

Aşağıda merkez bankalarının politika faiz oranlarındaki değişimlerin geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı sistemlerini hangi değişkenler üzerinden etkilediğini gösteren Şekil 25 yer almaktadır.

Şekil 25. İkili bankacılık sistemi ve parasal aktarım mekanizması

Kaynak: Husin (2013: 48).

İkili bankacılık sistemi uygulamalarında katılım bankaları merkez bankasının politika faiz oranından hem topladığı fonlar hem de kullandıkları krediler açısından büyük ölçüde etkilenirler. Bu etkinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- I. Merkez bankası politika faiz oranı, geleneksel bankalar için referans noktası olmasına bağlı olarak, aynı havuzda yer alan katılım bankaları için de bir referans noktası olmaktadır. Bir faiz türü olan politika faiz oranının kendisinin İslam'ın borç ve alacak işlemlerinde kullanımı yasaklanmıştır. Fakat söz konusu faiz oranının yalnızca fiyatlama kıstası veya referans noktası olarak kullanımının İslam hukuku açısından bir sakınca taşımadığı düşünülmektedir. Çünkü her iki bankacılık sistemi de aynı finansal havuz içinde yer almakta, ayakta kalabilmek için yukarıda değinilen enstrümanları fiyatlama noktasında dikkate almak durumundadırlar (Husin, 2013, s. 49). Ayrıca, katılım bankalarının kâr payı oranlarını faiz oranlarına yakın belirlemesi durumu, mevcut olan varlık fiyatları açısından İslami bankacılık

işlemlerinin altında yatan yapının çoğunlukla borca dayalı olması ve bu şekilde yönlendirilmesi yüzünden uygulamada da mantıklıdır. Buna ek olarak, İslami bankaların her ne kadar faizsiz finansman ilkelerine bağlı olarak faaliyet göstermesi gerektiği düşünülse de ikili bankacılık sistemine bağlı olarak oluşan ekonomik ortam söz konusu bankacılık sistemini faiz oranı riski gibi geleneksel bankacılık sistemi sorunlarına maruz bırakmaktadır. Bu nedenle, katılım bankaları da genel olarak para politikasındaki değişikliklere tepki vererek pozisyon almaktadırlar (Husin, 2013, s. 49).

- II. Katılım bankaları pozitif bir politika faizi şoku ile birlikte mevduat seviyelerini eski haline getirme konusunda geleneksel bankalar kadar başarılı olamayabilirler. Geleneksel bankalar kaybettikleri mevduatları çekmek için mevduat faiz oranlarını kullanarak hızlı bir şekilde tepki verebilir ve söz konusu mevduat çekişini dengeleyebilirken, katılım bankaları daha yavaş tepki verebilmektedirler. Bu ayarlama gecikmesi ilgili bankaların çekilen mevduatları verimli bir şekilde tekrar toplayabilmesini engellemekte ve ellerindeki fonların azalmasına neden olmaktadır (Aysan vd., 2018, s. 677).
- III. Katılım bankacılığı sisteminin faiz oranlarındaki değişikliklerden etkilenmesinin altında yatan bir unsur da İslam hukukunda bir ticaretten elde edilen kârın faiz oranlarına endeksenerek belirlenmesinin yasaklanmamış olmasıdır. İlgili hukukta, ticarete belirlenecek kâr oranı piyasadan fazla olmamak koşuluyla herhangi bir gösterge seçilerek belirlenebilmektedir. Buradan yola çıkarak bir tüccar piyasa fiyatını aşmamak koşuluyla faiz oranlarını kriter olarak alarak malın fiyatını belirleyebilmektedir. Çünkü söz konusu tüccarın kazancı asıl itibarıyla faizden elde edilmemekte ve bu ticaret sonucunda elde edilen kâr da faize dönüşmemektedir. İlgili bakış açısı katılım bankacılık sektörü açısından düşünülebilir. Bilindiği gibi, geleneksel bankalar Türkiye’de toplam bankacılık işlemlerinin %90’ından fazlasını icra

etmektedir. Bu noktada merkez bankası tarafından uygulanan politikalar sebebiyle faiz oranları değişmekte, buna bağlı olarak ise katılım bankaları da murâbaha kâr oranlarını belirlerken ister istemez faiz oranlarını dikkate almak zorunda kalmaktadırlar. Ancak, katılım bankalarının yaptığı işlem mal alım satımı olduğu için elde ettikleri kazanç da faiz olarak kabul edilmemektedir (Aktepe, 2013, s. 35).

- IV. Katılım bankaları, İslami prensiplere bağlı olarak işlem yaptıkları için mevduat dışı fon kaynaklarına ulaşımları da geleneksel bankalara kıyasla sınırlıdır. Bu nedenle, söz konusu bankaların para politikası Şokuna bağlı olarak geręekleřen mevduat çekişlerini telafi kapasitesi de sınırlı olmakta ve ilgili Şok ellerindeki fon miktarını etkilemektedir (Aysan vd., 2018, s. 677).
- V. Katılım bankacılığı sisteminin görece payının düşük olduğu ülkelerde söz konusu bankaların fon kullandırma maliyetlerine referans teşkil edecek geleneksel para piyasalarında olduğu Şekliyle devlet tahvili getiri eğrilerine eşdeğer bir fiyatlarının olmaması parasal aktarım mekanizmasının katılım bankacılığı sistemi üzerinden işleyişini açıklayan bir başka unsurdur. Bu durumun sonucu olarak bazı İslami bankalar murâbaha ve icâre sözleşmelerini fiyatlandırma noktasında geleneksel bankacılık sistemi faiz oranlarına daha çok güvenme durumunda kalmaktadırlar. Söz konusu güvene bağlı olarak İslami bankalar geleneksel para politikası oranlarındaki değişimlere geleneksel bankalara kıyasla daha az veya çok tepki verebilmektedirler. Şayet katılım bankalarının geleneksel bankalardaki faiz oranlarına tepkileri yavaş ise faiz oranı üzerinden parasal aktarımın etkisi azalmakta, tam tersi durumda ise artmaktadır (Khatat, 2016, s. 16-17).
- VI. Parasal aktarım mekanizmasının katılım bankacılığı sistemi üzerinden işlemesine neden olan bir başka husus ise katılım bankalarına fon yatıran tasarruf sahiplerinin davranışlarıdır. Geleneksel bakış açısı, katılım

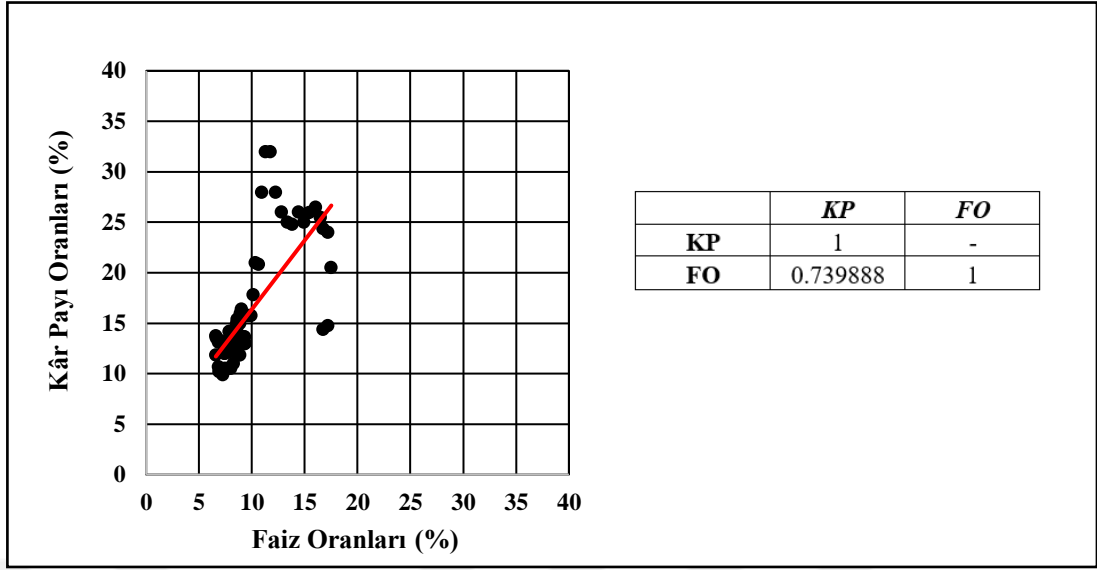
bankalarında fonlarını değerlendiren tasarruf sahiplerinin geleneksel bankacılık sistemindeki faiz oranlarındaki değişikliklere tepki vererek portföylerindeki varlıkların dağılımını değiştirmeyeceği yönündedir. Fakat rasyonel açıdan bu argümanın da savunulması görüldüğünden zor olmaktadır. Çünkü katılım bankalarında paralarını değerlendiren tasarruf sahiplerine, faiz oranlarındaki değişikliklerin potansiyel olarak İslam hukukuna uyumlu diğer alternatif yatırım fırsatları sunması durumunda, söz konusu bireyler katılım bankalarına yaptıkları yatırımı yeniden gözden geçirebilir (örneğin gayrimenkul yatırımları gibi), portföylerini yeniden oluşturabilir ve fonlarını söz konusu sistemden başka araçlara kaydırabilirler. İdeal anlamda katılım bankasına para yatıran tasarruf sahiplerinin faiz getirilerinden kaçınmak için tasarruflarını İslam hukukuna uygun finans kurumlarında tutmaları beklense bile; parasal şoka bir tepki olarak mevduatlarını çekme davranışı göstermeleri mutlak anlamda İslami ilkelerden saptıklarını değil, faydalarını rasyonel bir şekilde yeniden hesaplayarak portföylerini tekrar düzenlediklerini gösterir. Dolayısıyla, faiz oranları değişimine bağlı olarak bireyler varlıklarını İslam hukukuna uygun (altın gibi) diğer enstrümanlara kaydırabilirler. Bu durum ise doğrudan olmasa bile dolaylı olarak faiz oranlarındaki değişikliklerin katılım bankalarındaki toplanan fonları ve nihayetinde kredileri etkilemesine neden olur (Aysan vd., 2015, s. 5-6).

- VII. Piyasada kâr-zarar ortaklığına dayanmayan ürünlerin yaygınlığının fazla olması ve mevcut politikaların kâr-zarar ortaklığı ürünlerini teşvik etmedeki yetersizliği, katılım bankalarında değerlendirilen fonların para politikası şoklarından etkilenmesinin altında yatan bir başka faktör olabilir. Bu durumda faiz hassasiyetleri düşük olan ve tasarruflarını katılım bankalarında değerlendiren bireyler, politika faiz oranlarındaki değişikliklere tepki vererek fonlarını başka enstrümanlara çekebilirler (Aysan vd., 2018, s. 677).

VIII. Kredi kanalının bu bankalar aracılığıyla çalışmasının bir başka nedeni, katılım bankalarının üretim ve istihdama yönelik tutumunun gereği olarak büyük ölçüde bankalara bağımlı şirketlere veya orta ölçekli işletmelere fon sağlamalarından kaynaklanabilir. Çünkü parasal ve makroekonomik şoklar orta ölçekli şirket ve işletmelerin kredi talebini büyük firmalara göre daha şiddetli etkilemektedir (Aysan vd., 2018, s. 677).

Buradaki açıklamalardan çıkarılabilecek bir başka önemli husus ise, faiz oranı ile başlayan kredi kanalının İslami bankacılık sistemi üzerinden çalışabilmesi için ilgili ülkede ikili bankacılık sisteminin var olmasının gerekliliğidir. Finansal sistemin tamamının İslami bankacılık veya katılım bankacılığı sistemi tarafından domine edildiği ülkelerde faiz oranı şoklarının katılım bankacılığı sistemi üzerinden GSYİH üzerinde etkili olması beklenemez. Nitekim Zaheer (2013)'in Pakistan için yaptığı çalışmadaki; İslami bankacılık sisteminin göreceli olarak öneminin artması ile birlikte para politikasının kredi kanalının zayıfladığı bulgusu bu görüşü destekler niteliktedir.

İkili bankacılık sistemini barındıran ülkeler için yapılmış birçok çalışmada geleneksel bankacılık sistemi 1 yıllık mevduat faiz oranları ile katılım bankacılığı sistemi kâr payı oranlarının birbirine yakın olduğu göze çarpmaktadır. Aşağıda bu durum Türkiye'nin Aralık 2011 ve Aralık 2019 dönemine ait aylık verileri kapsamında mevduat faiz oranları ile katılım bankaları kâr payı oranlarına ilişkin dağılım diyagramı ve korelasyon matrisi ile incelenmiştir.

Şekil 26. Katılım bankaları kâr payı oranları ve mevduat faiz oranları dağılım diyagramı ve korelasyon matrisi

Not: Mevduat faiz oranları verisi TCMB Elektronik Veri Dağıtım sisteminden, kâr payı oranları ise TKBB internet sitesinden elde edilmiştir. Kâr payı oranları, mevcut faaliyette olan altı katılım bankasının kâr paylarının aylık ortalamaları alınarak elde edilmiştir.

Kaynak: TKBB, <https://tkbb.org.tr/veri/karpaylari>. (Erişim Tarihi 05.05.2022).

EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket> (Erişim Tarihi 05.05.2022).

Şekil 26’da yer alan dağılım diyagramından görülebileceği gibi, katılım bankaları kâr payları ile mevduat bankalarının faiz oranları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca, verilere ilişkin korelasyon matrisine bakıldığında, korelasyon katsayısının pozitif ve yüksek bir değer olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu veriler iki sistemin getiri oranlarının birbirileri ile ortak hareket ettiğini göstermektedir.

4. BÖLÜM

EKONOMETRİK YÖNTEM VE UYGULAMA

Bu bölümde, Türkiye özelinde parasal aktarım mekanizması kanallarından banka kredileri kanalının etkinliği zaman serileri kullanılarak iki farklı model çerçevesinde; Yapısal VAR tekniği, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yöntemleri aracılığıyla incelenmektedir.

4.1. YÖNTEME İLİŞKİN TEORİK AÇIKLAMALAR

Aşağıda; Yapısal VAR modeli, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma süreçlerine ilişkin teorik açıklamalara yer verilmektedir.

4.1.1. Yapısal VAR Modeli

Politika yapıcılarının uygulamalarındaki değişiklikler ve yaşanan ekonomik krizlerin meydana getirdiği şokların Vektör Otoregresif (VAR) modellerde bir değişken ile tanımlanamaması bu problemi dikkate alan Yapısal VAR modellerin (Structural VAR- VAR) ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akbaş, Zeren ve Özekicioğlu, 2013, s. 192). Litterman (1979), Sims (1980) ve Doan (1984) tarafından ortaya konulan VAR modeline yönelik olarak ileri sürülen bir eleştiri, standart VAR modelinde hata terimlerine getirilen üçgensel yapının İktisat Bilimi tarafından ortaya konulan teorilerle uyumlu olmadığı durumlarda şokların etkisinin tanımlanamamasıdır. Ayrıca, standart VAR modellerinde Cholesky ayrıştırması sürecinde değişkenlerin modeldeki sıralamasına etki-tepki analizi sonucunda elde edilen bulguların duyarlı olması, etki-tepki fonksiyonlarının grafiklerinin açıklayıcı özellik taşımasına neden olabilir. Buradan hareketle Cooley ve Leroy (1995) standart VAR modeli ile

politika değerlendirilmesi yapılması noktasında söz konusu modeli uygun bulmamışlardır. Sims (1986), Bernanke (1986), Shapiro ve Watson (1988) ve Christiano ve Eichenbaum (1992) tarafından ortaya konulan Yapısal VAR modeli söz konusu sorunları modele iktisat teorisinden yola çıkarak belirli kısıtlar koyma suretiyle aşmaktadır. Böylece, Yapısal VAR modelinden yola çıkarak politika değerlendirmeleri yapılabilmektedir (Varlık, 2017, s. 111). Bu modellerde şokların belirlenmesi; katsayı, varyans ve kovaryans kısıtları, kısa dönem ve uzun dönem çarpanları üzerine kısıtlar ve simetri kısıtları aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu açıdan Yapısal VAR modelleri, VAR modellerine göre daha kapsamlı modellerdir (Akbaş vd. 2013, s. 192).

Yapısal VAR modeli yaklaşımında, yapısal matrisin tahmini ve tanımlanan yapısal kısıtlar aracılığı ile VAR modeli hatalarının ilişkisiz yapısal şoklara dönüştürülmesine imkân sağlanmaktadır. Söz konusu şoklar elde edilerek yapılan VAR analizi ile varyans ayrıştırması, etki-tepki fonksiyonları ve dönemsel ayrıştırma ve diğer nedensellik analizi sonuçlarına ulaşılabilmektedir (Mert ve Çağlar, 2019, s. 244).

Aşağıda standart bir VAR modelinin gösterimine yer verilmektedir:

$$\mathbf{A}_0 \mathbf{Y}_t = \mathbf{A}(\mathbf{L}) \mathbf{Y}_{t-1} + \mathbf{B} \mathbf{u}_t \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte değişkenler arasındaki eşanlı etki \mathbf{A}_0 yapısal katsayılarından oluşan matris ile gösterilmektedir. Eşitlikte \mathbf{Y}_t $nx1$ boyutuna sahip içsel makro ekonomik değişkenlerin yer aldığı vektör ve \mathbf{Y}_{t-1} aynı değişkenlerin gecikme vektörüdür. $\mathbf{A}(\mathbf{L})$ gecikme uzunluğunu ifade eden nxn boyutlu matristir. Eşitlikte \mathbf{B} yapısal şoklar arasındaki doğrusal ilişkileri göstermekte olup nxn boyutuna sahiptir. Son olarak \mathbf{u}_t ise yapısal şok vektörü olup $nx1$ boyutundadır. SVAR yönteminde yapısal şokların birbirleriyle ilintisiz ve özdeş olduğu ve aynı zamanda normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır. Buradan hareketle SVAR modelini tahmin

edebilmek için 1 numaralı eşitlikte yer alan VAR modeli \mathbf{A}_0^{-1} ters matrisi ile çarpılmakta ve indirgenmiş biçimi aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\mathbf{Y}_t = \mathbf{C}(\mathbf{L})\mathbf{Y}_{t-1} + \boldsymbol{\varepsilon}_t \quad (2)$$

Eşitlik 2'de $\mathbf{C}(\mathbf{L}) = \mathbf{A}_0^{-1}\mathbf{A}(\mathbf{L})$ ve $\boldsymbol{\varepsilon}_t = \mathbf{A}_0^{-1}\mathbf{B}\mathbf{u}_t$ şeklinde tanımlanmıştır. $\boldsymbol{\varepsilon}_t$ $n \times 1$ boyutuna sahip vektördür. Söz konusu değişken normal dağılıma sahip, birbirleri ile bağlantılı olmayan fakat eş zamanlı olarak birbirleri ile ilişkili olan indirgenmiş formdaki şokları göstermektedir. Aşağıdaki eşitlikte indirgenmiş formlar ile yapısal formlar arasındaki ilişki verilmiştir (Yıldırım, 2021, s. 218- 219).

$$\mathbf{A}_0\boldsymbol{\varepsilon}_t = \mathbf{B}\mathbf{u}_t \quad (3)$$

Yukarıdaki eşitliğin tanımlanabilmesi için yapısal şoklardan bazılarının içsel olan değişkenler üzerinde etkisinin olmadığını varsayan kısıtlamalar konulması gerekmektedir (Varlık, 2017, s. 112). \mathbf{A}_0 matrisi bu noktada Cholesky tanımlamasına göre üçgensel matristir. \mathbf{B} ise n boyutuna sahip birim matristir. Tam tanımlanmış bir matrisin oluşturulabilmesi için \mathbf{A}_0 matrisine $\frac{(n^2-n)}{2}$ sayıda kısıt oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu tanımlamanın en önemli dezavantajı modelin tahmin sonuçlarının değişkenlerin sıralamasına duyarlı olmasıdır. Diğer taraftan, yapısal tanımlamada \mathbf{A}_0 matrisi iktisat teorisi ile tutarlı ve yeterli yapısal kısıtlamaya sahip olduğu sürece tahminler yapılabilir. Yapısal tanımlama aracılığı ile hem yenilemeli olmayan yapılara izin verilebilir hem de eş zamanlı olarak yapısal parametrelerin üzerine kısıtlar getirilebilmektedir (Yıldırım, 2021, s. 219).

4.1.2. VAR Modellerinde Etki-Tepki Fonksiyonları

VAR modellerinin iktisadi olarak yorumlanmasının zor olması nedeniyle, genellikle VAR analizleri etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizleri için basamak olarak kullanılmaktadır. Etki-Tepki fonksiyonları aracılığı ile VAR

modelinde yer alan içsel değişkenlerin hata terimine verilen bir birimlik şok karşısında nasıl tepki verdikleri analiz edilmektedir (Sevünteğin ve Çınar, 2017, s. 510). Etki-Tepki fonksiyonlarının işleyişinin görülmesi amacıyla aşağıda iki değişkenli ve bir gecikmeli indirgenmiş VAR (1) modeli gösterilmiştir

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \delta_{1t} \\ \delta_{2t} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{1t-1} \\ Y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Yukarıdaki modelden de görülebileceği gibi ε_{1t} 'de ortaya çıkacak bir değişim eş anlı olarak öncelikle Y_{1t} 'yi daha sonra ise Y_{2t} 'yi etkileyecektir. Diğer taraftan aynı durum ε_{2t} için de söz konusudur. ε_{2t} 'de meydana gelebilecek değişimler öncelikle Y_{2t} 'yi etkileyecek daha sonra ise Y_{1t} 'yi etkileyecektir. Bu durum, hata terimlerinin birinde meydana gelen şokların belirli zaman periyotları dahilinde Y_{1t} ve Y_{2t} gibi sistemdeki içsel değişkenleri de etkilediğini göstermektedir. Etki- tepki fonksiyonları bu noktada hata terimlerine verilen 1 birimlik rassal şokların içsel değişkenler üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Her ne kadar indirgenmiş VAR(1) denklemleri rassal şoklar arasındaki etkileşimi açıkça ortaya koysa bile, etki-tepki fonksiyonlarının genel gösteriminde VAR(1) modelinin kararlılık koşulları altında sonsuz dereceden Vektör Hareketli Ortalama VMA(∞) gösteriminden yararlanılabilir.

$$\mathbf{Y}_t = \boldsymbol{\mu} + \sum_{i=0}^{\infty} \mathbf{A}_1^i \boldsymbol{\varepsilon}_{t-i} \quad (5)$$

şeklindedir. Burada $\mathbf{Y}_t = \begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix}$, $\boldsymbol{\mu} = \begin{bmatrix} \bar{Y}_1 \\ \bar{Y}_2 \end{bmatrix}$, $\mathbf{A}_1^i = \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}^i$ ve $\boldsymbol{\varepsilon}_{t-i} = \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t-i} \\ \varepsilon_{2t-i} \end{bmatrix}$ olduğu düşünülürse, söz konusu VMA gösteriminin açık ifadesi

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{Y}_1 \\ \bar{Y}_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t-i} \\ \varepsilon_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (6)$$

şeklinde olmaktadır. Rassal şoklar arasında;

$$\begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix} = \frac{1}{1 - \alpha_{12} \alpha_{21}} \begin{bmatrix} 1 & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (7)$$

ilişkinine dayanarak,

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{Y}_1 \\ \bar{Y}_2 \end{bmatrix} + \frac{1}{1 - \alpha_{12} \alpha_{21}} \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} 1 & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix} \quad (8)$$

olarak yazılabilir. Burada α_{12} ve α_{21} sırasıyla yapısal formda birinci denklemden ve ikinci denklemden içsel değişkenler olan Y_{2t} ve Y_{1t} değişkenlerinin katsayılarıdır. Yukarıdaki eşitlikte;

$$C_{ij(i)} = \begin{bmatrix} C_{11} & C_{12} \\ C_{21} & C_{22} \end{bmatrix} = \frac{1}{1 - \alpha_{12} \alpha_{21}} \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} 1 & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & 1 \end{bmatrix} \quad (9)$$

tanımı kullanıldığında,

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{Y}_1 \\ \bar{Y}_2 \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} C_{11}(i) & C_{12}(i) \\ C_{21}(i) & C_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{1t-i} \\ u_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (10)$$

olacaktır. Burada C_{ij} katsayıları u_{t1} ve u_{t2} şoklarının Y_{1t} ve Y_{2t} değişkenleri üzerindeki etkisini ortaya koymakta olup *etki çarpanlarını* göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, $C_{11}(0)$ katsayısı u_{1t}' de ve $C_{12}(0)$ ise u_{2t}' de yaşanan bir birimlik şok karşısında söz konusu değişimin Y_{1t} üzerindeki etkisini göstermektedir. Etki çarpanları bir dönem sonrası için düşünülürse, $C_{11}(1)$ u_{1t-1}' de $C_{12}(1)$ ise u_{2t-1}' de meydana gelen bir birimlik değişimin Y_{1t} üzerindeki etkisini ortaya koyar. Eğer yukarıdaki süreç ikinci ve sonraki dönemler için genelleştirilirse ve hesaplanan katsayıların dönemlere göre grafiği çizilirse etki-tepki fonksiyonunun grafiğinin

davranışı görsel olarak sergilenmiş olmaktadır (Sevünteğin ve Çınar, 2017, s. 512-513).

4.1.3. VAR Modellerinde Varyans Ayırıştırması

Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve öngörü amacıyla kullanılan VAR modellerinden varyans ayırıştırma analizi sürecinde de yararlanılmaktadır. Varyans ayırıştırma analizi, bir değişkenin kendi şoklarından kaynaklanan hareketinin diğer değişkenlerin şoklarından kaynaklanan hareketlerine oranını göstermektedir. Eğer bu modellerde birinci değişkenin varyansının ikinci değişkenin varyansına oranı 0 ise, ikinci değişkenin dışsal olduğu kabul edilmektedir. Aksine, iki değişkenin varyanslarının oranının sıfırdan farklı olduğu durumlarda ikinci değişkenin içsel olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu konu aşağıda indirgenmiş iki değişkenli ve bir gecikmeli VAR(1) modeli ile açıklanabilir (Sevünteğin ve Çınar, 2017, s. 515).

$$\mathbf{Y}_t = \boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_{t-1} + \boldsymbol{\varepsilon}_t \quad (11)$$

Burada:

$$\mathbf{Y}_t = \begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix}, \quad \boldsymbol{\delta}_t = \begin{bmatrix} \delta_{1t} \\ \delta_{2t} \end{bmatrix}, \quad \mathbf{A}_1 = \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}, \quad \boldsymbol{\varepsilon}_t = \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{bmatrix}$$

dir.

Eşitlik 11'in beklenen değeri $E(\mathbf{Y}_t) = \boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_{t-1}$ şeklindedir. Böylece, $\mathbf{Y}_t = E(\mathbf{Y}_t) + \boldsymbol{\varepsilon}_t$ olmaktadır. Bir dönem sonrası ile yukarıdaki modelin öngörüsü şu şekilde yazılabilir:

$$\mathbf{Y}_{t+1} = \boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_t + \boldsymbol{\varepsilon}_{t+1} \quad (12)$$

Burada öngörü hatası ise, $\boldsymbol{\varepsilon}_{t+1} = \mathbf{Y}_{t+1} - E(\mathbf{Y}_{t+1}) = \mathbf{Y}_{t+1} - (\boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_t)$ olacaktır. Yukarıdaki süreç ikinci dönem için geliştirildiğinde,

$$E(\mathbf{Y}_{t+2}) = \boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_{t+1} = \boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 (\boldsymbol{\delta} + \mathbf{A}_1 \mathbf{Y}_t) = (\mathbf{I} + \mathbf{A}_1) \boldsymbol{\delta} + (\mathbf{A}_1^2) \mathbf{Y}_t \quad (13)$$

elde edilmektedir. İkinci dönem için öngörü hatası ise, $\boldsymbol{\varepsilon}_{t+2} + \mathbf{A}_1 \boldsymbol{\varepsilon}_{t+1}$ olacaktır. Söz konusu süreç h dönem için geliştirilirse,

$$E(\mathbf{Y}_{t+h}) = (\mathbf{I} + \mathbf{A}_1 + \mathbf{A}_1^2 + \dots + \mathbf{A}_1^{h-1}) \boldsymbol{\delta} + (\mathbf{A}_1^h) \mathbf{Y}_t \quad (14)$$

olmaktadır. O halde h döneminin sonundaki öngörü hatası,

$$\boldsymbol{\varepsilon}_{t+h} + \mathbf{A}_1 \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-1} + \mathbf{A}_1^2 \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-2} + \dots + \mathbf{A}_1^{h-1} \boldsymbol{\varepsilon}_{t+1} \quad (15)$$

şeklinindedir. Elde edilen bu eşitlik h dönem sonunda elde edilen öngörü hatasının birinci dönem öngörü hatasını kapsayacak şekilde geçmiş dönem öngörü hatalarının etkisi altında olduğunu göstermektedir (Sevünteğin ve Çınar, 2017, s. 516). Modelin h dönemi genel gösterimi ise şu şekilde olacaktır (Kutlar, 2019, s. 18):

$$\mathbf{Y}_{t+h} - E(\mathbf{Y}_{t+h}) = \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h} + \mathbf{A}_1 \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-1} + \mathbf{A}_1^2 \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-2} + \dots + \mathbf{A}_1^{h-1} \boldsymbol{\varepsilon}_{t+1} \quad (16)$$

h dönemi için öngörü hatası ise,

$$\mathbf{Y}_{t+h} - E(\mathbf{Y}_{t+h}) = \sum_{i=0}^{h-1} \mathbf{A}_1^i \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-i} \quad (17)$$

olduğunda $\mathbf{A}_1 = \boldsymbol{\varphi}$ olarak tanımlanırsa,

$$= \sum_{i=0}^{h-1} \boldsymbol{\varphi}^i \boldsymbol{\varepsilon}_{t+h-i} \quad (18)$$

şeklinde. Modelin iki değişkenli bir model olduğu dikkate alınarak Y_{1t} için h adım ilerisinin öngörüsünün yazılması gerekirse,

$$Y_{1t+h} - E_t(Y_{1t+h}) = \varphi_{11}(0) \varepsilon_{Y_{1t+h}} + \varphi_{11} \varepsilon_{Y_{1t+h-1}} + \dots + \varphi_{11}(h-1) \varepsilon_{Y_{1t+1}} + \varphi_{12}(0) \varepsilon_{Y_{2t+h}} + \varphi_{12}(1) \varepsilon_{Y_{2t+h-1}} + \dots + \varphi_{12}(h-1) \varepsilon_{Y_{2t+1}} \quad (19)$$

olacaktır. Eşitlikten yola çıkarak h adım ilerisi için Y_1 serisinin öngörü hata varyansı $\sigma_{Y_1}(h)^2$ ise:

$$\sigma_{Y_1}(h)^2 = \sigma_{Y_1}^2 [\varphi_{11}(0)^2 + \varphi_{11}(1)^2 + \dots + \varphi_{11}(h-1)^2] + \sigma_{Y_2}^2 [\varphi_{12}(0)^2 + \varphi_{12}(1)^2 + \dots + \varphi_{12}(h-1)^2] \quad (20)$$

olmaktadır (Kutlar, 2019, s. 18; Demir, 2014, s. 23-24). 20 numaralı eşitlik Y_1 serisinin varyans ayrıştırmasıdır. Bu denklem aracılığı ile Y_1 serisinin varyansındaki değişimin ne kadarının kendisinden, ne kadarının ise Y_2 'den kaynaklandığı tespit edilebilir (Demir, 2014, s. 24).

4.2. ANALİZ SONUÇLARI VE BULGULAR

Bu kısımda, Türkiye özelinde öncelikle Yapısal VAR modeli tahmin edilecek, ardından etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma süreçleri aracılığı ile elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.2.1. Veri Seti ve Özet İstatistikler

Analizlerde kullanılan veri seti Aralık 2005-Haziran 2022 dönemini kapsamaktadır. Analiz süresince iki model çerçevesinde söz konusu aktarım mekanizması incelenecek olup, aşağıda her iki modelde de kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar sunulmaktadır.

Tablo 13. Değişkenlere ait açıklamalar

Değişkenler	Kıs.	Açıklamalar
Faiz Oranı	FO	Faiz oranı verisi, gerçekleşen basit faiz oranının ağırlıklı ortalamasıdır (1 Gecelik İşlem, %).
M1 Para Arzı	LM1	Para arzı tanımı olup, dolaşımdaki paralar ve vadesiz mevduatları kapsamaktadır. Veriler Bin TL olup doğal logaritması alınmıştır.
M2 Para Arzı	LM2	Para arzı tanımı olup; dolaşımdaki paralar, vadeli ve vadesiz mevduatları kapsamaktadır. Veriler Bin TL olup doğal logaritması alınmıştır.
Katılım Bankaları Kredileri	LKBKR	Katılım bankacılığı sistemi tarafından kullanılan kredilerin toplamıdır. Veriler Bin TL olup doğal logaritması alınmıştır.
Sanayi Üretim Endeksi	LSUE	Toplam Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)'nin mevsimsellikten arındırılarak doğal logaritması alınmış şeklidir.
Döviz Kuru	LDK	Döviz kuru değişkeni, (ABD) Dolar/TL ve Euro/TL'ye ait alış-satış kurlarının ortalaması olarak oluşturulmuş sepet döviz kurudur. Veriler TL cinsinden olup, doğal logaritması alınmıştır.
Enflasyon Oranı	ENF	Enflasyon oranlarını göstermektedir (%).
Kriz	KRİZ	Kriz değişkeni, Reel GSYİH'nın iki çeyrek üst üste negatif büyüdüğü çeyreklerde 1 değeri alan kukla değişkendir.

Türkiye için katılım bankacılığı sistemindeki bankaların bilanço verilerinin kullanılmasında bankaların tek tek bilanço verilerinden yararlanmak yerine, sisteme ilişkin toplulaştırılmış veriler kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan bütün veriler TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden elde edilmiştir. Çalışmada faiz ve enflasyon oranı değişkeni hariç, bütün değişkenlere Kılınç ve Kılınç (2020) ve Korkmaz (2014) çalışmalarını takiben logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Ayrıca, sanayi üretim endeksi serisi TRAMO/SEATS yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. Analiz süresince takibi kolaylaştırması amacıyla logaritmik dönüşüm uygulanan serilerin kısaltmalarının başına "L" harfi getirilmiştir.

Tablo 14'te çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin özet istatistikler yer almaktadır.

Tablo 14. Özet istatistikler

	FO	LM1	LM2	LKBKR	LSUE	LDK	ENF
Ortalama	10,79859	19,33158	20,69271	17,78005	4,50158	1,10745	11,95126
Medyan	9,25000	19,22306	20,64355	17,92282	4,52644	0,91621	9,26000
Maksimum	23,53000	21,65892	22,57747	19,96259	4,99560	2,86093	78,62000
Minimum	1,50000	17,85213	19,27417	15,68048	4,00871	0,36784	3,99000
Standart Sap.	5,38637	0,998157	0,83057	1,02572	0,25636	0,63630	10,38295
Eğiklik	0,43459	0,46823	0,28556	-0,10578	-0,01942	0,88598	4,45419
Basıklık	2,35577	2,32301	2,22165	2,33358	1,87729	2,75664	24,84461
Gözlem Say.	199	199	199	199	199	199	199

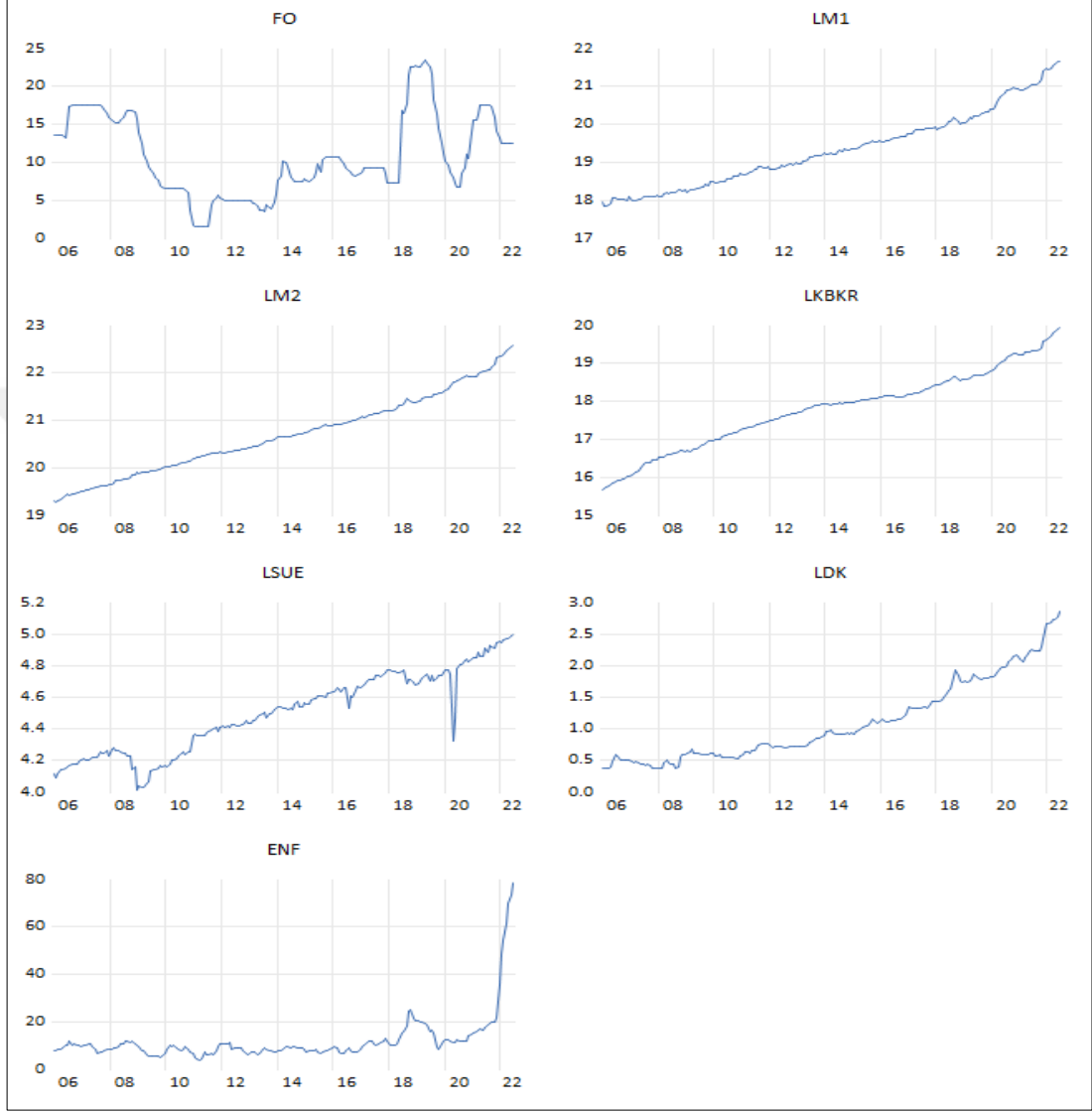
Tablodan da görülebileceği gibi, faiz oranının ilgili dönem içerisindeki ortalaması yaklaşık 10,79'dur. Diğer taraftan; LM1 ve LM2 para arzlarının, LKBKR, LSUE, LDK ve ENF değişkenlerinin sırasıyla yaklaşık; 19,33, 20,69, 17,78, 4,50, 1,11 ve 11,95 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin eğiklikleri açısından tablo incelendiğinde; FO, LM1, LM2, LDK ve ENF değişkenlerinin istatistik değerlerinin yaklaşık olarak sırasıyla; 0,43, 0,46, 0,28, 0,88, 4,45 (>0) olması nedeniyle seriler sağa çarpıktır. Diğer taraftan, LKBKR ve LSUE değişkenlerinin eğiklik değerlerinin yaklaşık -0,10 ve -0,02 (<0) olması nedeniyle seriler sola çarpıktır. Basıklık değerlerine bakıldığında ise, ENF hariç değişkenlerin tamamının, istatistik değerlerinin <3 olması nedeniyle normal dağılıma göre daha basık seriler olduğu görülmektedir. ENF değişkeninin ise değeri $24,84 > 3$ olduğu için ilgili seri normal dağılıma göre daha sivridir.

4.2.2. Değişkenlerin Zaman İçindeki Seyirlerinin İncelenmesi

Zaman serisi analizlerine başlamadan önce değişkenlerin zaman içerisindeki seyrinin grafik aracılığı ile incelenmesi, serilerin davranışlarının anlaşılması ve modellerin

kurgulanması açısından önem arz etmektedir. Aşağıda analizlerde kullanılan değişkenlerin grafiklerine yer verilmiştir.

Şekil 27. Değişkenlerin grafikleri

Grafikler incelendiğinde, FO değişkeni hariç, değişkenlerin tamamında artan bir trend etkisinin olduğu göze çarpmaktadır. FO değişkeni için söz konusu etki diğer değişkenlere kıyasla belirsizdir. Bu bağlamda, değişkenlerin genelinde trend

etkisinin olmasına bağlı olarak uygulamada VAR modellerine trend değişkeni eklenecektir.

4.2.3. Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizlerinde VAR modellerinin uygulanabilmesi için öncelikle analize dâhil edilecek serilerin durağanlık durumlarının araştırılması önem arz etmektedir (zsoy, 2009, s. 76). Bu nedenle, analiz sürecinde ilk olarak seriler Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981, ADF), Phillips-Perron (1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992, KPSS) birim kök testleri aracılığı ile incelenmiştir.

Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) testi, Dickey-Fuller (1979, DF) birim kök testinin denklemlerine bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin eklenmesi ile elde edilmektedir. Dolayısıyla DF testinin genişletilmiş halidir. Bu yaklaşım ile birlikte kalıntılardaki otokorelasyon kalkmaktadır. Testte denklemlere eklenecek gecikme sayısının belirlenmesinde Akaike ve Schwarz Bilgi (AIC ve SC) Kriterlerinden yararlanılmaktadır (Sevntekin ve ınar, 2017, s. 335-336).

Phillips-Perron (1988) testinde, Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller - ADF) testinin hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduklarına ilişkin varsayımları esnetilmiştir. Fourier dönüşümünü kullanan PP testinde temel hipotez serinin birim köke sahip olduğu şeklinededir. Testte hesaplanan test istatistikleri Davidson Mackinnon kritik tablo değerleri ile karşılaştırılmaktadır (Bayrakdar, 2015, s. 54).

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992, KPSS) birim kök testiinde incelenen seriler trendden arındırılmakta, test istatistiğinin hesaplanmasında kalıntılara dayanan LM istatistiği kullanılmaktadır. İlgili testte boş hipotez serilerin durağan olduğu şeklinededir (şentürk ve Akbaş, 2014, s. 5284).

Söz konusu testlere ilişkin sonuçlar Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15. Birim kök testi sonuçları (düzey değerler)

Değ.	ADF		PP		KPSS	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
FO	-3,0195**	-3,0502	-2,2696	-2,2972	0,3038	0,2793***
LM1	2,6826	-0,1014	3,1419	0,071	1,7189***	0,3348***
LM2	2,9606	2,0431	2,8181	2,562	1,742***	0,3166***
LKBKR	0,0868	-1,1309	0,0481	-1,3459	1,7213***	0,2294***
LSUE	-0,52	-4,4086***	-0,3889	-4,2386***	1,7013***	0,0926
LDK	2,9599	0,5395	3,5673	0,6748	1,6379***	0,4158***
ENF	1,4906	0,7258	5,2438	4,1022	0,8052***	0,2303***

Not: * %10, ** %5 ve *** %1 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF ve PP testleri için gecikme uzunluğu seçiminde Schwarz (SC) kriteri esas alınmıştır. ADF ve PP testleri için H_0 hipotezi serilerin durağan olmadığını, KPSS testi için ise *durağan olduğunu* ifade etmektedir. Gösterimde kolaylık sağlamak amacıyla tabloda durağan olan modeller koyu renk ile gösterilmiştir.

Tablo 15'ten izlenebileceği gibi, genel olarak değişkenlerin tamamı düzey değerleri itibarıyla durağan değildir. LSUE değişkeni ADF, PP ve KPSS testleri için sabitli ve trendli modellerde durağan iken, sabitli modellerde durağan değildir. FO değişkeni ise ADF ve KPSS testleri için sabitli modellerde durağandır. Fakat aynı değişken söz konusu testler için sabitli ve trendli modellerde durağan değildirler. Bu nedenle, değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı kabul edilerek birinci farkları alınmış ve durağanlık durumları tekrar araştırılmıştır. Tablo 16'da ilgili değişkenlerin birinci farklar itibarıyla durağanlık test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 16. Birim kök testi sonuçları (birinci farklar)

Değ.	ADF		PP		KPSS	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
Δ F0	-4,8619***	-4,8561***	-11,1066***	-11,0873***	0,0595	0,0409
Δ LM1	-14,8319***	-15,2872***	-14,7998***	-15,2933***	0,7857***	0,0891
Δ LM2	-12,2084***	-12,5272***	-12,2095***	-12,5343***	0,7333**	0,2716***
Δ LKBKR	-10,3751***	-10,3537***	-10,8885***	-10,8697***	0,2715	0,2724***
Δ LSUE	-13,6463***	-13,6208***	-17,8027***	-17,8716***	0,0763	0,0571
Δ LDK	-10,1258***	-10,738***	-9,2781***	-9,3739***	0,7537***	0,0726
Δ ENF	-3,6156***	-4,0332***	-7,0404***	-7,3189***	0,4415*	0,1567**

Not: * %10, ** %5 ve *** %1 istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF ve PP testleri için gecikme uzunluğu seçiminde Schwarz (SC) kriteri esas alınmıştır. ADF ve PP testleri için H_0 hipotezi serilerin durağan olmadığını, KPSS testi için ise *durağan olduğunu* ileri sürmektedir. Gösterimde kolaylık sağlamak amacıyla tabloda durağan olan modeller koyu renk ile gösterilmiştir.

ADF ve PP test sonuçları değişkenlerin tamamının birinci farkının alınması ile birlikte durağanlaştığına işaret etmektedir. KPSS birim kök testi için sabitli modellerde LM1, LM2 ve LDK değişkenleri durağan değildir. Yine aynı test için sabitli ve trendli modellerde LM2, LKBKR ve ENF değişkenlerinin ise durağan olmadığı göze çarpmaktadır. Bu noktada test sonuçlarının çoğunluğu dikkate alınarak ilgili değişkenlerin birinci farkları itibarıyla durağanlaştığı kabul edilmiştir. Bir diğer ifadeyle seriler $I(1)$ 'dirler.

4.2.4. Tahmin Edilecek Modeller ve Yapısal VAR Modeli Kısıtları

Çalışmada katılım bankaları üzerinden parasal aktarım mekanizmasının etkinliği iki farklı para arzı değişkeninin yer aldığı iki model ile incelenecektir. Modellerde kullanılan değişkenler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 17. Modellerde kullanılan değişkenler

	1. Model	2. Model
İçsel Değişkenler	FO <i>LM1</i> LKBKR LSUE LDK ENF	FO <i>LM2</i> LKBKR LSUE LDK ENF
Dışsal Değişkenler	Sabit Kriz Trend	Sabit Kriz Trend

Tablo 17’de yer alan iki model, kullanılan para arzı tanımına ilişkin değişkenler açısından farklılaşmaktadır. 1 numaralı modelde M1 para arzı bulunmakta iken, 2 numaralı modelde M2 para arzı değişkeni kullanılmaktadır. Her iki modelde de dışsal değişken olarak sabit, trend ve kriz değişkenleri yer almaktadır.

Analizde, yukarıda değinilen her iki model için de aynı kısıt matrisinden yararlanılmıştır. Bu noktada aşağıdaki kısıt matrisine ilişkin gösterimde tekrara düşmemek amacıyla LM1 ve LM2 değişkenleri “LM12” kısaltması ile ifade edilmiştir. Yapısal VAR modellerinde kullanılacak kısıtlar Wulandari (2012) ve Demir (2014) çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuştur. Aşağıdaki eşitlikte A ve B matrisi kısıt matrisidir.

$$A e_t = B u_t \quad (21)$$

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{21} & 1 & 0 & \alpha_{24} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & \alpha_{34} & 0 & 0 \\ \alpha_{41} & \alpha_{42} & \alpha_{43} & 1 & 0 & 0 \\ \alpha_{51} & \alpha_{52} & \alpha_{53} & \alpha_{54} & 1 & 0 \\ \alpha_{61} & \alpha_{62} & \alpha_{63} & \alpha_{64} & \alpha_{65} & 1 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} e_{FO} \\ e_{LM12} \\ e_{LKBKR} \\ e_{LSUE} \\ e_{LDK} \\ e_{ENF} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{11} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & b_{22} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & b_{33} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & b_{44} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & b_{55} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & b_{66} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} u_{FO} \\ u_{LM12} \\ u_{LKBKR} \\ u_{LSUE} \\ u_{LDK} \\ e_{ENF} \end{bmatrix} \quad (22)$$

Yapısal VAR modelleri için kullanılacak kısıt matrisi incelendiğinde, faiz oranı değişkeni için bütün değişkenler ile ilgili olarak kısıtlar getirildiği görülmektedir.

Bunun nedeni, faiz oranının yapısal şoklara ilişkin kısıtlar açısından dışsal değişken olarak düşünülmesidir. Para arzı değişkenlerinin kısıtları klasik para talebi fonksiyonundan yola çıkarak oluşturulmuştur. Söz konusu değişken faiz oranı ve geliri temsilen sanayi üretim endeksi değişkeninde meydana gelen yapısal şokların etkisi altındadır. Katılım bankacılığı kredi değişkeni, incelenen kanalın kredi kanalı olmasına bağlı olarak yalnızca sanayi üretim endeksinde meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir. İlgili değişken; faiz oranı, para arzları, döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin eşanlı etkisi altında değildir. Bu noktada kredi hacmi değişkeninin para politikası şoklarına etkisi dolaylı olarak ölçülmektedir. Matrise göre, geliri temsilen kullanılan sanayi üretim endeksi değişkeni, döviz kuru ve enflasyon hariç, kalan bütün değişkenlerde meydana gelen yapısal şoklardan etkilenmektedir. Döviz kuru değişkeni enflasyon oranı hariç bütün değişkenlere ait yapısal şokların etkisi altında iken, enflasyon oranı ise bütün değişkenlere ait yapısal şoklardan etkilenmektedir (Demir, 2014, s. 84).

4.2.5. Johansen (1995) Eşbütünleşme Analizi

Ekonometrik analizlerde serilerin durağanlığının kontrol edilmesi elde edilecek analiz sonuçlarının sıhhati açısından önem arz etmektedir. Bilindiği gibi, durağan olmayan serilerle yapılan analizler sahte regresyon problemine yol açmakta, ilgili analizlerden elde edilen bulgular yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle, birçok çalışmadaki gerek tek denklemlilik gerekse VAR modeli gibi denklem sistemi ile yapılan analizlerde, durağanlığın sağlanması amacıyla söz konusu değişkenler birinci farkları alınarak analize dâhil edilmektedir. Fakat ilgili değişkenlerin farklarının alınması sadece onların geçmiş dönemlerde maruz kaldığı şokların etkilerini gidermekle kalmayıp, aynı zamanda bu şokların dışında kalan ve değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri yansıtabilecek bilginin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu şekilde durağan hale getirilen seriler arasında yapılan regresyon analizi sonuçları, fark alınmasına bağlı olarak uzun döneme ait tüm bilginin kaldırılması nedeni ile araştırılan ilişkileri doğru yansıtmayacaktır. Bu bağlamda

eşbütünleşme analizleri iktisadi değişkenlere ait serilerin durağan olmadıkları durumda bile, durağan doğrusal bir kombinasyonunun var olabileceğini ve böyle bir ilişki varsa söz konusu ilişkinin tespit edilebileceğini varsaymaktadır. Bu şekilde ilgili değişkenler durağan halleri ile analize dâhil edilmekte, bu durum ise hem veri kaybının engellenmesini hem de değişkenlerin uzun dönem dinamiklerinin kaybolmamasını sağlamaktadır (Tarı, 2010, s. 375, 415).

Genellikle VAR modellerine alınacak değişkenlere ilişkin ön koşul durağan olmalarıdır. Bu nedenle, birçok çalışmada VAR modeline alınacak değişkenler önce farkları alınarak durağan hale getirilmekte ve daha sonra analize dâhil edilmektedir. Fakat *varyans ayrıştırması* ve *etki-tepki analizlerinde*; eşbütünleşik olduğu tespit edilen eş-anlı denklem sistemlerinden alınan etki-tepkilerin ve öngörü varyans ayrıştırmasının asimptotik özellikler bakımından durağan sistemler aracılığı ile elde edilen etki-tepki ve varyans ayrıştırmasının özellikleri ile aynı olması nedeniyle, ilgili değişkenler analizde düzey değerleri ile kullanılabilir (Lütkepohl, 2005, s. 321, Aytekin 2019, s. 35). Bu nedenle, çalışmada VAR modeline dâhil edilecek değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki, veri kaybı ve uzun dönem dinamiklerin yok olmasından kaçınmak amacıyla öncelikle Johansen (1995) Eşbütünleşme Testi ile araştırılmış, ardından söz konusu değişkenler düzey değerleri ile analize alınmıştır.

Johansen (1995) tüm değişkenlerin içsel kabul edildiği vektör otoregresyon (VAR) modelinden yola çıkarak, değişkenler arasında birden fazla eşbütünleşme ilişkisi olsa dahi kullanılabilir olan bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Bu yöntemin dayandığı vektör otoregresif (VAR) modellerde bir değişken kendisinin ve modelde yer alan diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri ile açıklanmakta ve normalleştirme için değişken seçimine gerek duyulmamaktadır (Sevünteğin ve Çınar, 2017, s. 581-583, 603). Johansen tekniği eşbütünleşik vektörlerin testinde iki olabilirlik oranı (LR) kullanılmaktadır. Bunlardan biri iz (trace) istatistiği ve diğeri ise maksimum öz değer istatistiğidir. Aşağıda söz konusu test için analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 18. Johansen eşbütünlükleme testi sonuçları

Modeller	1. Model			2. Model		
	İz İstatistiği	%5 için Kritik Değ.	Olasılık Değ.	İz İstatistiği	%5 için Kritik Değ.	Olasılık Değeri
Eşbütünlükleme yoktur.	110,1172	95,7537	0,0036	98,42127	95,75366	0,0323
En çok 1 eşbütünlükleme vardır.	62,3519	69,8189	0,1704	59,40650	69,81889	0,2540
En çok 2 eşbütünlükleme vardır.	39,0472	47,8561	0,2584	38,80159	47,85613	0,2682
Yokluk Hipotezi	Maksimum Öz Değer	%5 için Kritik Değ.	Olasılık Değeri	Maksimum Öz Değer	%5 için Kritik Değ.	Olasılık Değeri
Eşbütünlükleme yoktur.	47,7652	40,0776	0,0056	39,01477	40,07757	0,0655
En çok 1 eşbütünlükleme vardır.	23,3048	33,8769	0,5073	20,60491	33,87687	0,7135
En çok 2 eşbütünlükleme vardır.	19,1440	27,5843	0,4035	17,72007	27,58434	0,5185

Not: Eşbütünlükleme analizi yapılırken kurulan VAR modellerine ilişkin gecikme uzunlukları SC ve HQ kriterlerinden yol çıkarak 2 olarak seçilmiştir.

Tablo 18’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, 1. model için %5 anlamlılık düzeyinde hem iz hem de maksimum özdeğer istatistiğinin kritik değerlerinden büyük olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle 1. modeldeki değişkenler arasında eşbütünlükleme olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı durum 2. model için iz istatistik değeri açısından da benzerdir. 2. model için maksimum özdeğer istatistik değeri %5’e yakın bir değerdir ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu noktada iki istatistiğin farklı sonuçlar vermesi durumunda, Johansen metodunda iz istatistik değerlerinin maksimum öz değer istatistiklerinden daha dirençli sonuçlar verdiği dikkate alınarak iz istatistikleri dikkate alınmış ve 2. model için de serilerin eşbütünlükleme olduğu kabul edilmiştir (Kasa, 1992; Cheung ve Lai, 1993; Luintel ve Khan, 1999, s. 392).

4.2.6. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve Tahmin Edilecek VAR Modeli

VAR modellerinin tahmininde p gecikme sayısının doğru olarak belirlenmesi parametre tahminlerinin tutarlılığı açısından önem arz etmektedir. Eğer modellerde gecikme uzunluğu p , olması gerekenden küçük alınırsa parametre tahminleri tutarlı olmamakta, gerekenden büyük alındığı durumda ise tahminlerin varyansı büyük çıkmaktadır (Mert ve Çağlar, 2019, s. 222). Tablo 19’da 1. ve 2. modele ilişkin

çeşitli gecikme uzunluklarında tahmin edilen VAR modellerine yönelik olarak model seçim kriterleri yer almaktadır.

Tablo 19. İki model için VAR modellerinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi

Modeller	1. Model			2. Model		
	Gecikme	AIC ¹	SC ²	HQ ³	AIC	SC
0	4.303145	4.614161	4.429169	2.870308	3.181324	2.996332
1	-9.13635	-8.20331	-8.75828	-11.01744	-10.08439	-10.63937
2	-9.82496	-8.269879*	-9.194839*	-11.83782	-10.28274*	-11.20770*
3	-9.89015	-7.71304	-9.00799	-11.84101	-9.663899	-10.95884
4	-9.890884*	-7.09174	-8.75667	-11.93511*	-9.135966	-10.80089
5	-9.76776	-6.34659	-8.3815	-11.76269	-8.341514	-10.37643
6	-9.80481	-5.7616	-8.1665	-11.73708	-7.693870	-10.09877
7	-9.68838	-5.02314	-7.79802	-11.61726	-6.952020	-9.726901
8	-9.60467	-4.3174	-7.46226	-11.54514	-6.257874	-9.402739
9	-9.706	-3.7967	-7.31155	-11.53388	-5.624577	-9.139426
10	-9.64603	-3.1147	-6.99953	-11.47250	-4.941167	-8.826000
11	-9.70906	-2.5557	-6.81052	-11.55961	-4.406244	-8.661061
12	-9.75206	-1.97667	-6.60147	-11.50119	-3.725790	-8.350592

¹AIC: Akaike Bilgi Kriteri

²SC: Schwarz Bilgi Kriteri

³HQ: Hannan–Quinn Bilgi Kriteri

Çeşitli gecikme uzunlukları için tabloda yer alan bilgi kriterlerinden, SC ve HQ bilgi kriterleri her iki model için de 2 gecikme uzunluğuna sahip modelin en iyi model olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, analizdeki her iki VAR modeli için 2 gecikme uzunluğu kullanılacaktır.

Kısıt matrislerinin gösterimine benzer olarak tekrara yol açmamak için 1. model ve 2. model aşağıdaki tek eşitlikle sunulmuştur. Gösterimde LM1 ve LM2 değişkenleri LM12 olarak verilmiştir. Tablo 19'dan hareketle tahmin edilecek iki Yapısal VAR (2) modeli aşağıdaki eşitliklerde sunulmuştur.

$$\begin{aligned}
FO_t = & a_1 + b_1 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{1p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{1p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{1p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{1p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{1p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{1p}(ENF_{t-p}) + l_1(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{1t}
\end{aligned} \tag{21}$$

$$\begin{aligned}
\Delta LM12_t = & a_2 + b_2 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{2p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{2p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{2p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{2p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{2p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{2p}(ENF_{t-p}) + l_2(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{2t}
\end{aligned} \tag{22}$$

$$\begin{aligned}
LKBKR_t = & a_3 + b_3 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{3p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{3p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{3p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{3p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{3p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{3p}(ENF_{t-p}) + l_3(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{3t}
\end{aligned} \tag{23}$$

$$\begin{aligned}
LSUE_t = & a_4 + b_4 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{4p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{4p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{4p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{4p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{4p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{4p}(ENF_{t-p}) + l_4(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{4t}
\end{aligned} \tag{24}$$

$$\begin{aligned}
LDK_t = & a_5 + b_5 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{5p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{5p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{5p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{5p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{5p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{5p}(ENF_{t-p}) + l_5(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{5t}
\end{aligned} \tag{25}$$

$$\begin{aligned}
ENF_t = & a_6 + b_6 trend_t + \sum_{p=1}^2 c_{6p}(FO_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 d_{6p}(LM12_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 g_{6p}(LKBKR_{t-p}) \\
& + \sum_{p=1}^2 h_{6p}(LSUE_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 j_{6p}(LDK_{t-p}) + \sum_{p=1}^2 k_{6p}(ENF_{t-p}) + l_6(kriz_t) \\
& + \varepsilon_{6t}
\end{aligned} \tag{26}$$

4.2.7. Varyans Ayrıştırması

Bu bölümde; katılım bankaları kredileri ve sanayi üretim endeksi değişkenleri için yapısal varyans ayrıştırma sonuçları incelenmekte ve yorumlanmaktadır. Tablo 20’de 1. ve 2. model için tahmin edilmiş katılım bankacılığı kredileri değişkenine ilişkin yapısal varyans ayrıştırma sonuçları sunulmuştur.

Tablo 20’de yer alan sonuçlar, 1. dönem itibarıyla katılım bankacılığı sistemi tarafından sağlanan kredilerin standart sapmasında yaşanan bir değişimin 1. model ve 2. model için sırasıyla; %41,40 ve %41,46’sının değişkenin kendisi, %40,40 ve %31,89’unun sanayi üretim endeksi, %15,88’inin M1 ve %24,62’sinin M2 para arzı ve son olarak %2,33 ve %2,02’sinin ise faiz oranında meydana gelen yapısal şoklar tarafından açıklandığına işaret etmektedir. 12. döneme gelindiğinde faiz oranlarının açıklama oranı artarak 1. model için %20,48’e ve 2. model için de %13,46’ya yükselmiştir. Bu durum açık bir şekilde katılım bankalarının faiz oranındaki değişimlerden etkilendiğini ve faiz oranlarından kredilere doğru bir aktarım olduğunu göstermektedir. Aynı dönem içerisinde 1. model için döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin açıklama oranı %0’dan sırasıyla %0,65 ve %4,16’ya yükselirken, 2. model için bu artışlar %3,88 ve %5,49 şeklinde gerçekleşmiştir.

Tablo 20. Katılım bankacılığı kredileri için yapısal varyans ayrıştırması

1. Model						
Zaman	FO _{şOK}	LM1 _{şOK}	LKBKR _{şOK}	LSUE _{şOK}	LDK _{şOK}	ENF _{şOK}
1	2,327151	15,87578	41,40170	40,39538	0,000000	0,000000
2	6,455677	18,47327	40,23475	34,15136	0,667297	0,017653
3	9,758397	17,70917	38,49326	32,88248	0,957489	0,199206
4	12,05920	18,36172	35,57502	32,54574	0,883335	0,574981
5	13,84551	19,57738	32,46260	32,39942	0,705788	1,009299
6	15,35714	20,97682	29,66131	32,01400	0,556856	1,433877
7	16,66965	22,30581	27,30428	31,40579	0,462347	1,852134
8	17,78331	23,55290	25,32350	30,63841	0,421322	2,280553
9	18,70264	24,73817	23,63828	29,76751	0,427621	2,725782
10	19,44495	25,87588	22,19080	28,82711	0,473005	3,188253
11	20,03162	26,97008	20,93969	27,84270	0,548937	3,666976
12	20,48176	28,02350	19,85177	26,83428	0,647981	4,160707
2. Model						
Zaman	FO _{şOK}	LM2 _{şOK}	LKBKR _{şOK}	LSUE _{şOK}	LDK _{şOK}	ENF _{şOK}
1	2,023795	24,61747	41,46453	31,89420	0,000000	0,000000
2	5,207694	27,35434	40,06669	26,38683	0,926072	0,058379
3	7,579682	25,98990	38,70846	25,83289	1,596834	0,292220
4	9,263120	26,69026	35,83246	25,64609	1,888650	0,679407
5	10,56838	28,84063	32,44374	24,93218	2,073695	1,141380
6	11,64027	31,36391	29,25288	23,80948	2,281300	1,652153
7	12,48859	33,85964	26,41920	22,49510	2,522927	2,214540
8	13,09768	36,32304	23,89375	21,08023	2,782154	2,823146
9	13,47528	38,76710	21,63161	19,60963	3,051137	3,465240
10	13,64475	41,16762	19,60794	18,12374	3,326820	4,129130
11	13,63216	43,50015	17,80055	16,65710	3,604700	4,805340
12	13,46285	45,75193	16,18662	15,23482	3,878731	5,485050

Tablo 21’de sanayi üretim endeksi için yapısal varyans ayrıştırma sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara göre, 1. dönem itibarıyla 1. model ve 2. model için sanayi üretim endeksi değişkeninde meydana gelen değişimin sırasıyla %24,75 ve %19,57’si değişkenin kendisinde meydana gelen yapısal şoklardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 21. Sanayi üretim endeksi için yapısal varyans ayrıştırması

1. Model						
Zaman	FO _{şok}	LM1 _{şok}	LKBKR _{şok}	LSUE _{şok}	LDK _{şok}	ENF _{şok}
1	1,426053	9,728505	64,09159	24,75385	0,000000	0,000000
2	2,923605	11,20341	55,60554	30,02590	0,037343	0,204202
3	4,283068	10,88381	51,66790	32,32172	0,146895	0,696601
4	5,076407	10,38165	49,69119	33,11499	0,388318	1,347438
5	5,488852	10,01610	48,40535	33,30832	0,716231	2,065142
6	5,724149	9,768267	47,45859	33,24971	1,016648	2,782629
7	5,871714	9,610633	46,76604	33,08175	1,229093	3,440767
8	5,963245	9,528959	46,26970	32,87779	1,355735	4,004563
9	6,015156	9,508692	45,91243	32,67495	1,420232	4,468532
10	6,039576	9,535287	45,64869	32,48589	1,445454	4,845099
11	6,044926	9,598276	45,44566	32,31025	1,448900	5,151982
12	6,036518	9,691674	45,28022	32,14283	1,442950	5,405803
2. Model						
Zaman	FO _{şok}	LM2 _{şok}	LKBKR _{şok}	LSUE _{şok}	LDK _{şok}	ENF _{şok}
1	1,241915	15,10668	64,07932	19,57209	0,000000	0,000000
2	2,548668	17,57252	56,10837	23,65358	0,003743	0,113112
3	3,577008	18,01312	52,88759	25,12120	0,045391	0,355691
4	4,146016	17,68163	51,74101	25,67195	0,075519	0,683877
5	4,432243	17,37703	51,20273	25,82334	0,086901	1,077756
6	4,597425	17,15087	50,81645	25,81936	0,094104	1,521786
7	4,703496	16,94956	50,49822	25,75134	0,102320	1,995062
8	4,769443	16,76016	50,22780	25,65184	0,111557	2,479197
9	4,805942	16,58883	49,98591	25,53531	0,120830	2,963174
10	4,821622	16,44028	49,75752	25,40931	0,129663	3,441608
11	4,822395	16,31787	49,53284	25,27714	0,137773	3,911986
12	4,811936	16,22530	49,30499	25,13963	0,144802	4,373337

Katılım bankacılığı kredilerine ait yapısal şoklar göz önüne alındığında, bu şokların sanayi üretim endeksi değişkeninin standart sapmasını açıklama oranı aynı dönem itibarıyla 1. model ve 2. model için sırasıyla yaklaşık %64,09 ve %64,08 civarındadır. Bu oran oldukça yüksek olup, sanayi üretim endeksinin büyük ölçüde katılım bankaları kredilerinde meydana gelen yapısal şoklardan etkilendiğine işaret ederek, parasal aktarım mekanizmasının söz konusu sistem üzerinden çalıştığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, 1. model için diğer değişkenlerin büyüklük

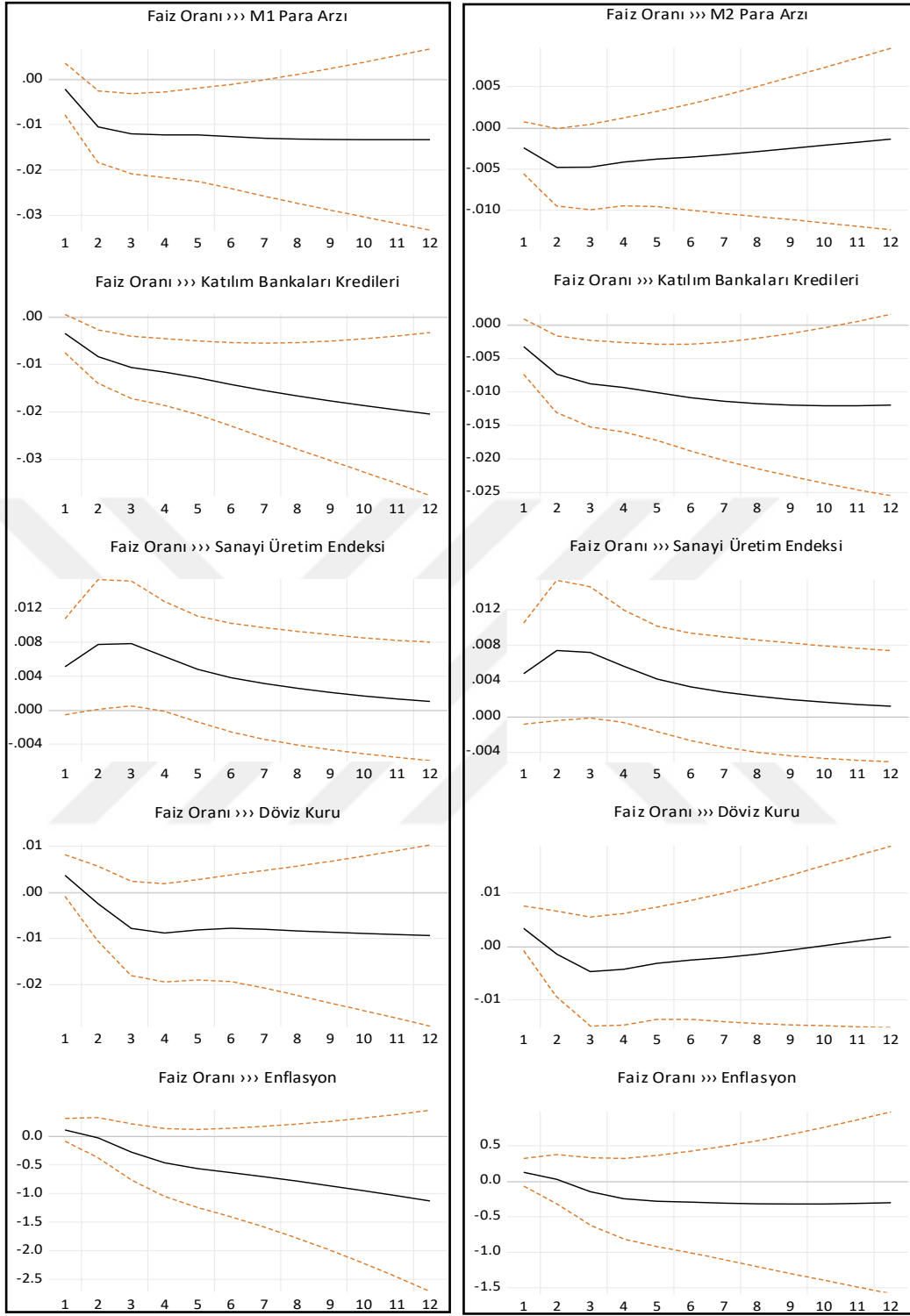
sırasıyla sanayi üretim endeksi değişkeninin varyansını açıklama oranları, %9,72'si M1 para arzı ve %1,42'si faiz oranı şeklinde iken, bu değerler 2. model için sırasıyla %15,11 ve %1,24 şeklindedir. 12. döneme gelindiğinde 1. model için faiz oranının ilgili değişkenin varyansını açıklama oranı %6,04'e, M1 para arzının %9,69'a, döviz kurunun %1,44'e ve enflasyon oranının ise %5,41'e yükseldiği görülmektedir. Diğer taraftan, 2. modelde bu sonuçlar, faiz oranı için %4,81, M2 para arzı için %16,23, döviz kuru için %0,14 ve enflasyon oranı için de %4,37 şeklindedir.

Her iki tablodan elde edilen sonuçlar, faiz oranlarından katılım bankaları kredilerine, katılım bankaları kredilerinden ise sanayi üretim endeksine doğru aktarımın olduğunu göstermekte ve Türkiye'de katılım bankaları sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizması kredi kanalının çalıştığını ortaya koymaktadır.

4.2.8. Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 28'de; 1. model ve 2. model için M1 ve M2 para arzı, katılım bankaları kredileri, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve enflasyon oranı değişkenlerinin faiz oranı değişkenine ait bir standart sapmalı yapısal şoklara verdiği tepkiler gösterilmektedir.

Şekilde en üstte yer alan iki grafikte 1. ve 2. model için M1 ve M2 para arzlarının bir standart sapmalı faiz oranı değişkenine ait yapısal şoklara tepkisi verilmiştir. Buna göre, faiz oranındaki artış ile birlikte her iki model için de iktisadi beklentiye uygun olarak M1 ve M2 para arzı değişkenleri negatif tepki vermektedirler. M1 para arzı için bu etki 2. ve 7. aylar arasında istatistiki olarak anlamlı iken, M2 para arzı için anlamsızdır.

Şekil 28. Faiz oranı değişkenine ait yapısal şokların diğer değişkenlere etkisi

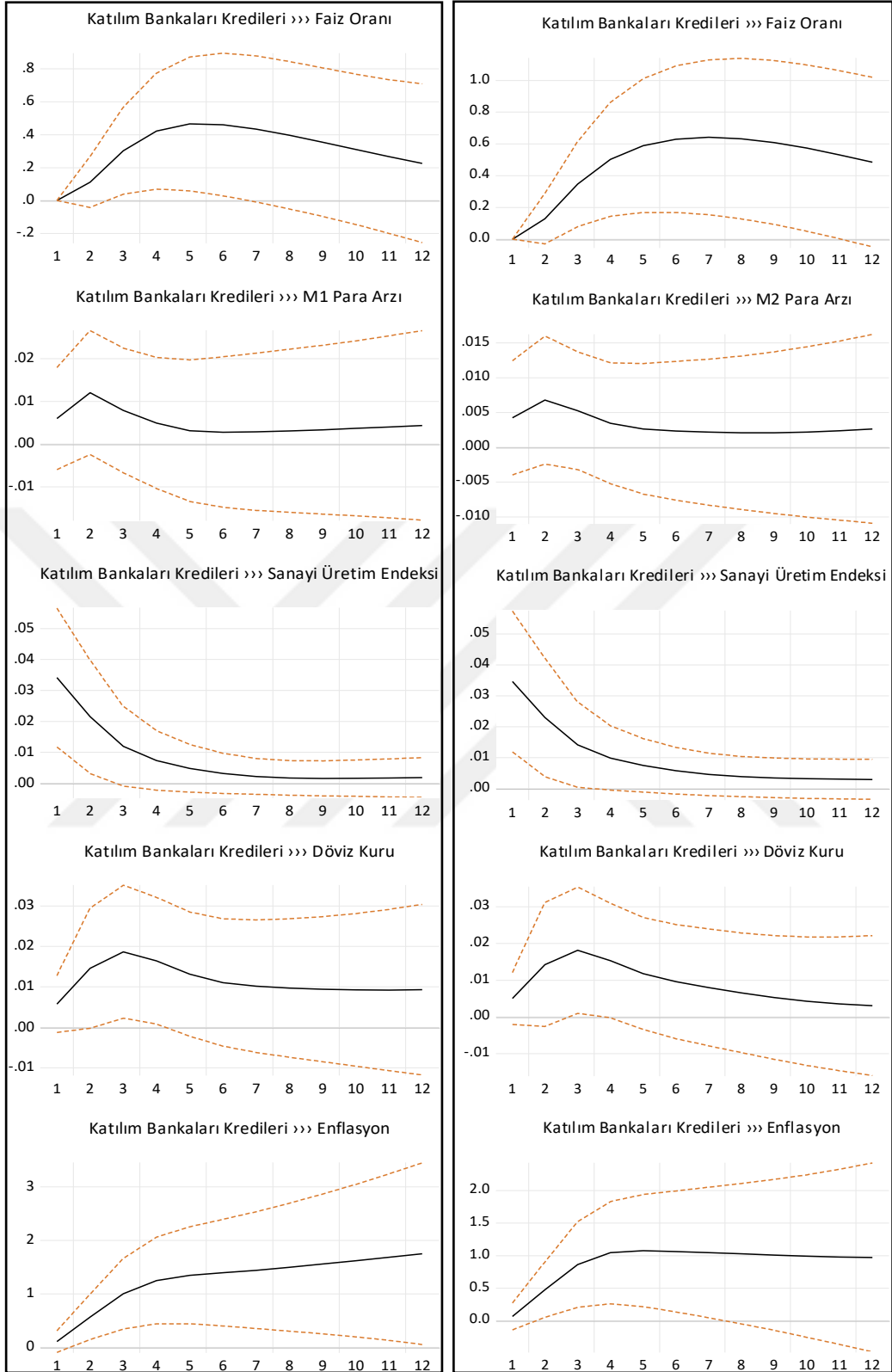
Şekil 28'deki faiz oranı değişkenine ait yapısal şoklara katılım bankaları kredilerinin verdiği tepkiler her iki model için incelendiğinde, söz konusu tepkinin her iki model için iktisadi beklentiye uygun olarak negatif olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, tepki %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum katılım bankaları kredilerinin para politikası şoklarından etkilediğini göstermekte ve parasal aktarım mekanizmasının çalıştığına işaret etmektedir.

Sanayi üretim endeksinin her iki model için de faiz oranına ait yapısal şoklara tepkisine bakıldığında, söz konusu etkinin pozitif, fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu göze çarpmaktadır.

Döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin faiz oranlarına ilişkin yapısal şoklara verdiği tepkiler incelendiğinde ise, her iki model için de söz konusu tepkinin iktisadi beklentiye uygun olarak negatif, fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Şekil 29'da katılım bankaları kredilerine ait bir standart sapmalı yapısal şoklara; faiz oranı, M1 ve M2 para arzı, sanayi üretim endeksi, döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin tepkileri 1. model ve 2. model için karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Şekil 29'da en üstte yer alan fonksiyon grafiklerine göre, faiz oranları katılım bankaları kredilerine pozitif tepki vermektedir. Bu tepki 1. model için yaklaşık olarak 3. ve 7. aylar için istatistiksel olarak anlamlı iken, 2. model için 2. ve 11. aylar arasında anlamlıdır.

Şekil 29. Kredi şoklarının diğer değişkenler üzerindeki etkisi

Şekil 29'daki 1. ve 2. model için M1 ve M2 para arzlarının katılım bankaları kredilerine ait yapısal şoklara ilişkin tepkileri dikkate alındığında, ilgili tepkinin iktisadi beklentiye uygun olarak pozitif, fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu tepki döviz kuru için de genel olarak benzer olup, kredi şokuna döviz kurunun tepkisi iktisadi beklentiye uygun, fakat istatistiksel olarak anlamsızdır.

Sanayi üretim endeksinin her iki model için de faiz oranına ait yapısal şoklara tepkisi dikkate alındığında, söz konusu etkinin pozitif, fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu göze çarpmaktadır.

Son olarak, enflasyonun katılım bankaları kredi şoklarına tepkisini ele alan en alt grafiklere göre, katılım bankaları kredi şoklarına, iktisadi beklentilere uygun olarak, enflasyon oranının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği dikkat çekmektedir. Bu tepki 1. modelde ilk 12 ay için istatistiksel olarak anlamlı iken, 2. modelde yaklaşık 2. ve 7. aylar arasındaki dönemde anlamlıdır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, her iki model için de katılım bankaları kredilerinde meydana gelen değişimi açıklamada faiz oranının önemli bir değişken olduğu ileri sürülebilir. Bu durum katılım bankaları kredilerinin sanayi üretim endeksinin varyansını açıklama noktasında da benzerdir. Diğer taraftan, faiz oranı yapısal şoklarına katılım bankaları kredilerinin verdiği tepkiler iktisadi beklentiye uygun olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu etkinlik katılım bankaları kredilerinin sanayi üretim endeksine geçişkenliği noktasında da yaklaşık ilk üç ay için benzerdir. Yaklaşık ilk üç ay sanayi üretim endeksi katılım bankalarına ait kredi şoklarına pozitif tepki vermektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de katılım bankacılığı sistemi üzerinden parasal aktarım mekanizmasının yaklaşık ilk üç ay için çalıştığını göstermektedir.

5. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanların ihtiyaçlarına binaen aralarında yaptıkları borç alışverişinin tarihsel açıdan insanlığın ilk dönemlerine dayandığı söylenebilir. Buna bağlı olarak, borç alışverişinde faizli işlemlerin insan topluluklarının sosyal ve ekonomik hayatlarındaki yeri oldukça eskiye dayanmaktadır (Demirgil ve Türkay, 2017, s. 131-132). Tarihsel süreç içerisinde Aristo ve Eflatun gibi birçok düşünür faizin topluma verdiği zararları dile getirmiş, neyin faiz olduğu neyin olmadığı konusunda görüş belirtmişlerdir. Kutsal kitaplar açısından da incelendiğinde, üç büyük semavi din olan; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te ticari işlemlerin yapılış şekline yönelik ilke ve kurallar getirilmekte, borç alışverişinde faizli işlemleri yasaklayan hükümler bulunmaktadır. Bu dinlerden İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in sözleri olan hadislerde söz konusu uygulamaları yasaklayan hükümler bulunmaktadır (Akdemir, 2018, s. 86).

İslam'ın getirdiği yasaklar ve kurallar çerçevesinde finansal işlemlerin gerçekleştirilmesini amaçlayan İslami finans veya Katılım Bankacılığı sistemi, İslam ülkelerinde yayılan geleneksel bankacılık sistemine bir alternatif olarak ortaya konulmuştur. İlgili sistem aracılığı ile faizli işlem yapmak istemeyen bireylerin tasarruflarının ekonomiye kazandırılması hedeflenmekte ve söz konusu tasarruf sahiplerinin fonlarını güvenle saklamalarına ve değerlendirmelerine imkân verilmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında ise bu sistemin bir diğer önemli amacının, alternatif yatırım imkânları sunmak suretiyle körfez sermayesinin Türkiye'ye aktarılması olduğu söylenebilir (TKBBa, 2020). Katılım bankaları söz konusu fonların ekonomiye kazandırılması sürecinde geleneksel bankalardan farklı olarak çeşitli fon toplama ve kullandırma yöntemlerine sahiptirler. Fon toplama noktasında söz konusu bankalar Özel Cari Hesaplar ve Katılma Hesapları'ndan yararlanmaktadırlar. Diğer taraftan fon kullandırma işlemlerini ise; Murâbaha,

Müşâreke, Mudârabe, Sukûk, İcâre, Kârz-ı Hasen, Selem ve İstisnâ gibi araçlar üzerinden gerçekleştirmektedirler.

Küresel bankacılık sektörü içinde yaklaşık %1,30'luk ve İslami finans endüstrisi varlıkları içinde 2020 yılı itibarıyla %70'lik payla giderek büyüyen katılım bankacılığı sektörünün reel ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerinin araştırılması gerek hükümetler açısından gerekse akademik çevrelerde dikkat çekilen ve araştırılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda, ülkelerin merkez bankaları için de para politikası uygulamalarında istenilen sonuçlara ulaşılmasında söz konusu bankacılık sisteminin rolünün araştırılması önem arz etmektedir. Bu öneme binaen çalışmada, Katılım Bankacılığı sistemi üzerinden banka kredileri kanalı aracılığı ile parasal aktarım mekanizmasının işleyişi zaman serisi kullanılarak iki farklı model aracılığı ile incelenmiştir. Analiz süresince her iki model için de parasal aktarım mekanizmasının işleyişinin araştırılmasında Yapısal VAR modelinden faydalanılmıştır.

Çalışmada Türkiye özelinde Aralık 2005-Haziran 2022 dönemi aylık verilerinden yararlanılmıştır. Analiz süresince Katılım Bankacılığı sistemi üzerinden kredi kanalının işleyişinin incelenmesinde kullanılan değişkenler; politika faiz oranını temsilen gerçekleşen basit faiz oranının ağırlıklı ortalaması, M1 ve M2 para arzı, Türkiye'de katılım bankaları tarafından kullanılan kredilerin toplam hacmi, aylık frekansta GSYİH yerine vekil değişken olarak alınmış ve TRAMO/SEATS yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış sanayi üretim endeksi, ABD Doları ve Euro'nun alış-satış kurlarının ortalaması alınarak oluşturulmuş sepet döviz kuru, enflasyon oranları ve reel GSYİH'nın iki çeyrek üst üste negatif büyüdüğü çeyreklerde 1 değeri alan kriz kukla değişkenleridir. İlgili analizde öncelikle kendisi oran değişken olan faiz oranı ve enflasyon oranı değişkeni hariç, bütün değişkenlere Kılınç ve Kılınç (2020) ve Korkmaz (2014) çalışmalarını takiben logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Ardından, analizde kullanılacak veri setleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981), Phillips-Perron (1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) birim kök

testleri aracılığı ile incelenmiştir. Test sonuçları genel olarak incelendiğinde, analizde kullanılan tüm değişkenlerin düzey değerleri itibarıyla birim köke sahip olduğu, fakat birinci farklarının alınması ile birlikte durağanlaştığı göze çarpmaktadır. Buradan yola çıkarak, VAR analizine serilerin düzey değerleri ile alınabilmesi için değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki Johansen (1995) Eşbütünleşme Testi aracılığı ile incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, M1 ve M2 para arzlarını içeren her iki model için de seriler arasında en az bir eşbütünleşik vektör olduğu, bir diğer ifadeyle, serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında her iki model için VAR modeline eklenecek gecikme uzunlukları; AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine bakarak iki model için de 2 olarak belirlenmiştir.

Uygun VAR modelinin seçimi ile birlikte kısıtlar dâhilinde iki model için de Yapısal VAR (2) modeli tahmin edilmiş ve ilgili modele ilişkin Yapısal Varyans Ayırıştırma sonuçları, karşılaştırılabilmesi amacıyla, aynı tablolarda verilmiştir. Sonuçlara göre, 1. dönem itibarıyla katılım bankaları tarafından sağlanan kredilerde yaşanan bir standart sapmalık değişimin 1. ve 2. model için yaklaşık %2,33 ve %2,02'si faiz oranında meydana gelen yapısal şoklar tarafından açıklanmaktadır. 12. döneme gelindiğinde, faiz oranlarının kredilerin varyansındaki değişimi açıklama oranı artmış, ilgili modeller için sırasıyla %20,48 ve %13,46'ya yükselmiştir. Bu durum açık bir şekilde katılım bankalarının faiz oranındaki değişimlerden etkilendiğine işaret etmekte ve faiz oranlarından kredilere doğru bir aktarım olduğunu göstermektedir. Katılım bankacılığı kredilerine ait yapısal şoklara bakıldığında, 1. dönem için ilgili şokların sanayi üretim endeksinin standart sapmasını açıklama oranı 1. ve 2. model için yaklaşık %64,09 ve %64,08 iken, 12. döneme gelindiğinde bu oranların %45,28 ve %49,30 olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu oranlar katılım bankaları kredilerinin sanayi üretim endeksinin varyansını açıklamada önemli bir değişken olduğunu göstermekte ve parasal aktarım mekanizmasının çalıştığına işaret etmektedir.

Etki-Tepki analizi sonuçları incelendiğinde, katılım bankaları kredilerinin faiz oranı değişkenine ait yapısal şoklara tepkisinin her iki model için de iktisadi beklentiye uygun olarak negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum parasal aktarım mekanizmasının Faiz Oranları → Katılım Bankaları Kredileri adımının çalıştığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, söz konusu aktarım mekanizmasının Katılım Bankaları Kredileri → Üretim adımı incelendiğinde ise, etki-tepki fonksiyonları, katılım bankaları kredilerine verilen bir standart sapmalı şokların sanayi üretim endeksini iktisadi beklentiye uygun olarak pozitif ve ilk üç ay için istatistiksel olarak anlamlı etkilediğini göstermektedir. Sonraki aylarda etki pozitif olarak devam etmekle birlikte istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu durum yaklaşık ilk üç ay için parasal aktarım mekanizmasının çalıştığını ortaya koymaktadır.

Varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizine ilişkin elde edilen bulgu ve sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- I. Varyans ayrıştırma sonuçları dikkate alınarak Türkiye özelinde parasal aktarım mekanizması; Faiz Oranları → Katılım Bankaları Kredileri → GSYİH aktarımları üzerinden çalışmaktadır.
- II. Etki-Tepki analizinden elde edilen sonuçlar ise, yaklaşık ilk üç ay için parasal aktarım mekanizmasının çalıştığına işaret etmektedir. Fakat sonra dönemlerde ilk mekanizmanın etkinliği belirsizdir.
- III. Söz konusu mekanizmanın etki-tepki fonksiyonlarının ilk üç aydan sonra istatistiksel olarak anlamsız olması Türkiye finans sistemi içinde katılım bankalarının düşük paya sahip olması ile açıklanabilir. Bu durumun bir başka nedeninin ise, aylık bazda GSYİH verisinin olmamasına bağlı olarak, söz konusu değişkeni temsilen sanayi üretim endeksinin vekil değişken olarak seçilmiş olması söylenebilir. Sanayi üretim endeksi her ne kadar GSYİH serisinin davranışlarını yansıtsa da sadece sanayi üretimine bağlı değişimleri göstermektedir. Fakat katılım bankaları sadece sanayiye yönelik

krediler vermemekte, aynı zamanda tarım ve hizmetler sektörüne yönelik de krediler vermektedir.

- IV. Bu sonuçlar; katılım bankalarının kredi hacimlerinin, her ne kadar kendi kuruluş felsefeleri gereği faizli işlemlerden kaçınmayı hedeflemiş olsalar bile, Türkiye’de geleneksel bankacılık sisteminin ağırlıklı paya sahip olması ve söz konusu bankalarla aynı finansal havuz içinde yer almaları nedeniyle merkez bankası tarafından faiz enstrümanı ile gerçekleştirilen para politikası şoklarından etkilendiğini göstermektedir.

Analizde elde edilen bulgular katılım bankacılığı sistemi üzerinden kredi kanalının çalıştığı sonucuna ulaşan; Shah ve Rashid (2019), Rashid vd. (2019), Rafay ve Farid (2019), Aysan vd. (2018), Akhatova vd. (2016), Caporale vd. (2016), Amar vd. (2015), Muhammad vd. (2014), Macit (2012), Said ve İsmail (2007) çalışmaları ile paralellik arz etmektedir. Diğer taraftan söz konusu bulgular, Bakkal (2017), Erdoğan vd. (2016) ve Asbeig ve Kassim (2015)’in bulguları ile aynı doğrultuda değildir.

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de İslami Finans’ın ve katılım bankalarının finansal sistem içerisindeki payları giderek artmaktadır. Dünyada bu sektör hem kriz dönemlerinde hem de diğer genişleme dönemlerindeki performansı ile kendine has ve başarılı bir sistem olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda politika yapıcıların ve devletlerin görevi, ilgili sistemin etkin bir şekilde işleyişinin düzen ve denetlemeler ile temin edilmesidir. Bu sayede faizle işlem yapmak istemeyen bireyler güven içerisinde katılım bankaları üzerinden fonlarını ekonomiye kazandırabileceklerdir. Değinen ortam sağlandığı takdirde ise bu fonlar uzun dönemde tasarruf açığı olan ülkemiz için sermayenin bulunabilirliği ve kalkınmanın finansmanı noktasında kilit rol oynayacaktır.

Çalışmanın bulgularından çıkarılabilecek bir başka sonuç, Türkiye özelinde parasal aktarım mekanizmasının katılım bankacılığı sistemi üzerinden işlerliğine bağlı

olarak, para politikası uygulayıcılarının alacağı kararlarda katılım bankaları sistemini dikkate almalarının gerekliliğidir. Analiz sonuçlarından da anlaşılacağı gibi, para politikası faiz şokları yalnızca geleneksel bankacılık sistemi üzerinde etkili olmamakta, aynı zamanda katılım bankaları tarafından kullanılan fonlar üzerinde de belirleyici role sahip olmaktadır. Bu nedenle çalışmadaki bulgular, ülkeler için hem fiyatlar genel düzeyine ilişkin hedeflere ulaşmada hem de büyüme hedeflerine yönelik para politikası uygulamalarında çizilecek yol haritası için çerçeve niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Affandi, A. ve Tamanni, L. (2010). Monetary policy shocks and Islamic banks deposits in Indonesian dual banking system after the financial crisis. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 14(3), 491-500.

Ahmed, M. I. (1936). *Haqekat-ur-Riba*. Nizami Press Badeiyon, India.

Akbaş, Y., Zeren, F. ve Özekicioğlu, H. (2013). Türkiye’de parasal aktarım mekanizması: yapısal var analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (2), 187-198.

Akdemir, S. (2018). Faizin yarattığı toplumsal sorunlara yönelik alternatif arayışlar: para peşin mal vadeli selem sözleşmelerine yenilikçi bir yaklaşım. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 78-109.

Akdiş, M. (2015). Faiz ve faiz teorileri. içinde Oğuzhan Altay (Edt.), *Para iktisadi teori ve politika* (ss. 83-103). Ankara: Palme Yayıncılık.

Akhatova, M., Zainal, M. P., Ibrahim, M. H. (2016). Banking models and monetary transmission mechanisms in Malaysia: are Islamic banks different. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 35(2), 169-183.

Akın, F. ve Ece, N. (2010). Ekonomik krizlerin katılım bankacılığı sektörüne etkileri üzerine bir değerlendirme, *Mevzuat Dergisi*, 151. <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/07a/01.htm> (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Akın, F. (2019). Ekonomik krizlerin katılım bankacılığı sektörüne etkileri üzerine bir değerlendirme. *In International Congress of Islamic Economy, Finance And Ethics*, İstanbul, Türkiye, Tam Metin Bildiriler Kitabı s. 62.

Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla katılım bankacılığı*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 4, İstanbul.

Alam, M. N. (2000). Islamic banking in Bangladesh: A case study of IBBL. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(4), 10-29.

Ali, M. ve Falahi, I. (2014). *Islamic banking and finance: principles and practices*. Marifa Academy Private Limited, p161.

Amar, A. B., Hachicha, N. ve Saadallah, R. (2015). The effectiveness of monetary policy transmission channels in the presence of Islamic banks: the case of Saudi Arabia. *International Journal of Business*, 20(3), 237-260.

Aras, O. N. ve Öztürk, M. (2011). Reel ekonomiye katkıları bakımından katılım bankalarının kullandığı fonların analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 167-179.

Asbeig, H. I. ve Kassim, S. H. (2015). Monetary transmission during low interest rate environment in a dual banking system: evidence from Malaysia. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 8(3), 275-285.

Ascarya, A. (2012). Transmission channel and effectiveness of dual monetary policy in Indonesia. *Buletin Ekonomi Moneter dan Perbankan*, 14(3), 269-298.

Aslan, M. H. (2009). *Para Teorisi ve Politikası*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 1. Baskı.

Ata, H. A., ve Buğan, M. F. (2016). Factors affecting the efficiency of Islamic and conventional banks in Turkey. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 113(3517), 1-8.

Avcı, T. (2017). İslam ülkelerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının performanslarının karşılaştırılması ve performansları üzerinde etkili olan finansal oranların belirlenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde.

Aysan, A. F., Dişli, M., Öztürk, H. (2015). Bank lending channel in Turkey: evidence from Islamic and conventional banks. Ankara. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Turkey.

Aysan, A. F., Dişli, M., ve Öztürk, H. (2018). Bank lending channel in a dual banking system: why are Islamic banks so responsive?. *The World Economy*, 41(3), 674-698.

Aytekin, M. (2019). Türkiye'de döviz kurlarının yurtiçi fiyatlara geçiş etkisinin yapısal var ile modellenmesi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Ana Bilim Dalı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Azia, F., Mahmud, M. ve Kareem, E. U. (2008). An analytical review of different concepts of riba (interest) in the sub-continent. *KASBIT Business Journal*, 1(1), 36-43.

Bakkal, H. (2017). Banka kredi kanalının katılım bankacılığında geçerliliği: Türkiye örneği, *International Congress of Islamic Economy. Finance and Ethics Proceedings Book*, İstanbul, Türkiye, 28-29 Ekim, 31-43.

Bardakoğlu, A. (2000). *İslam Ansiklopedisi*. Türk Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/icare>, (Erişim Tarihi: 12.10.2020).

Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve iktisadi açıdan islami finans*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayraktar, S. (2015). Türkiye için işsizlik histerisi ya da doğal işsizlik oranı hipotezinin geçerliliğinin sınanması. *Journal of Economic Policy Researches*, 2(2), 45-61.

Bernanke, B. S. (1986). Alternative explanations of the money income correlation. *NBER Working Paper*, 1842, 1-62.

Bernanke, B. S. and Blinder, A. S. (1992). The federal funds rate and the channels of monetary transmission. *American Economic Review*, 82(4):901–21.

Bernanke, B. S., and Blinder, A. S. (1988). *Credit, money, and aggregate demand*, Working Paper 2534, DOI 10.3386/w2534.

Bernanke B. S. ve Gertler, M. (1995). Inside the black box: the credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic perspectives*, 9(4), 27-48.

Büyükkakın, F., Bozkurt, H. ve Cengiz, V. (2015). Türkiye’de parasal aktarımın faiz kanalının granger nedensellik ve Toda-Yamamoto yöntemleri ile analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(33), 101-118.

Cambazoğlu, B. ve Karaalp, H. S. (2012). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 53-66.

Canbaz, M. F. (2018). *Katılım bankacılığı* (İkinci Baskı). İstanbul: Beta Yayın Basım Dağıtım.

Canbaz, M. F. (2022). Türkiye'de İslami bankacılığın dünden bugüne gelişimi. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 28-60.

Canbaz, M. F. ve Çonkar, M. K. (2020). Kâr-zı Hasen ve katılım bankaları tecrübesi. İçinde M. Öztürk (Edt.), *İslami İktisat ve Finans Üzerine Araştırmalar* (ss. 49-66). Ankara: Nobel Yayınevi.

Caporale, G. M., Çatık, A. N., Helmi, M. H., Ali, F. M. ve Mohammad, T. (2016). The bank lending channel in a dual banking system: evidence from Malaysia. *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Discussion Papers* 1557.

Cavga, M. Z. (2021). İslam iktisadında karz-ı hasen müessesesinin gelişimi, işlevleri ve bir model önerisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Cengiz, V. (2008). Keynesyen ve monetarist görüşte parasal aktarım mekanizması: bir karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 115-127.

Cengiz, V. (2009). Parasal aktarım mekanizması işleyişi ve ampirik bulgular. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 225-247.

Ceyhan, İ. ve Yardımcıoğlu, F. (2020). Murabaha uygulamasının Türk vergi mevzuatı karşısındaki durumu: sorunlar ve çözüm önerileri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 211-235.

Chapra, U. (2007). The case against riba: is it compelling?, Islamic banking and finance: fundamentals and contemporary issues, *Islamic Research and Trainig Institue, Seminar, Proceedings* No: 74.

Christiano, L. J. ve Eichenbaum, M. (1992). Current real-business-cycle theories and aggregate labor-market fluctuations. *The American Economic Review*, 82(3), 430-450.

Cooley, T. F. ve Leroy, S. F. (1985). *A theoretical macroeconomics: a critique*. *Journal of Monetary Economics*, 16(3), 283-308.

Çavuşoğlu, F. (2010). Para politikası faiz oranlarından mevduat ve kredi faiz oranlarına geçişkenlik: Türkiye örneği. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Ankara.

Cheung, Y. W., ve Lai, K. S. (1993). Finite-sample sizes of Johansen's likelihood ratio tests for. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 55(3).

Çeker, O. (1990). İslam hukukunda siparişler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3(3). 373-385.

Çelik, S. ve Doğan, İ. (2017). Katılım bankacılığının doğuşu ve tarihsel gelişimi. İçinde F. Kaya (Edt.), *Katılım bankacılığı* (ss. 15-45). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Çelik, S. ve Şahbalı, S. N. (2017). Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan ayıran temel farklılıklar ve faizsiz finansman aracı ortaklık türleri. İçinde F. Kaya (Edt.), *Katılım bankacılığı* (ss. 107-123). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Çelik, S. ve Kaya, F. (2017). Gözde finansman aracı sukuk. İçinde F. Kaya (Edt.), *Katılım bankacılığı* (ss. 15-45). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Çobanoğlu, Ş. (2013). *İslam ekonomisi*. İstanbul: Yediveren Yayınları.

Çürük, S. A. (2015). İslami finansin türkiye'deki gelişimi, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

Dalgın, N. (2010). Faiz yasağıyla ilgili farklı yaklaşımlar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 77-110.

Dasci, A. (2020). Türkiyede katılım bankacılığı bağlamında banka kredi kanalının işleyişi: VAR modeli analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.

Demir, F. (2014). Türkiye'de parasal aktarım mekanizması kanallarının etkinliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.

Demirgil, B. ve Türkay, H. (2017). Tarihsel süreç içerisinde faiz olgusunun kuramsal açıdan gelişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 131-160.

Dikkaya, M. ve Kutval, Y. (2014). *Katılım bankacılığı: Türkiye örneği*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Dickey, D. A., ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057–1072.

Doan, T., Litterman, R. ve Sims, C. (1984). Forecasting and conditional projection using realistic prior distributions. *Econometric Reviews*, 3, 1-100.

Doğan, İ. ve Karakahya, B. (2017). Katılım ekonomi sistemi İçinde F. Kaya (Edt.), Katılım bankacılığı (ss. 47-48). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Doğan, İ. ve Karakaş, H. (2017). Katılım bankacılığı hakkında genel bilgiler. İçinde F. Kaya (Edt.), *Katılım bankacılığı* (ss. 1-14). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Dönmez, İ. K. (1996). *İslam ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garar>, (Erişim Tarihi: 11.10.2020).

Durmaz, O. (2020). Faiz ve ribâ üzerine çağdaş tartışmalar: Fazlurrahman örneği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 293-306.

Durmuş, A. (2010). Modern bir finansal araç olarak sukûk ve fikhî açıdan tahlili. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 141-156.

Engel, R. F. and Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and error correction representation. *Estimation and Testing, Econometrica*, 55(2), 251-276.

Erdem, B. (2012). *İktisadi düşünceler tarihine giriş* (1. Ünite). *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Yayın No: 2617.

Erdem, M. ve Tatlı, H. (2017). *Teorik ve pratik bakımından dünya 'da ve Türkiye 'de İslami finans* (1. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Erdoğan, S., Yıldırım, D. Çağrı ve Mercan, D. (2016). Türkiye'de banka kredileri kanalının etkinliği: katılım bankaları örneği. *ICOMEF 2016 - International Congress of Management Economy and Policy*. İstanbul, Türkiye, 26-27 Ekim.

Erdönmez, P. A. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*, 68(2009), 85-101.

Ergeç, E. H. ve Arslan, B. G. (2013). Impact of interest rates on Islamic and conventional banks: the case of Turkey. *Applied Economics*, 45(17), 2381-2388.

Eyerci, C. (2019). The approach of the modern Islamic economics to the prohibition of interest in the context of theories of time preference and price control. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Farooq, M. O. (2007). The riba-interest equivalence: is there an ijma (consensus)?. *Transnational Dispute Management*, 4(5).

Rahman, F. (2020). Faiz ve riba (H. Şahin, Çev.). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 307-335.

Gait, A. H., ve Worthington, A. C. (2007). A primer on Islamic finance: definitions, sources, principles and methods. University of Wollongong. *Working Papers Series* 07/05, 1-27.

Halaç, U. (2015). Parasal aktarım mekanizması. İçinde A. Altay (Edt.), *Para İktisadı ve Politika* (ss. 103-111). Ankara: Palme Yayıncılık.

Hamza, H. ve Saadaoui, Z. (2018). Monetary transmission through the debt financing channel of Islamic banks: does PSIA play a role?. *Research in International Business and Finance*, 45, 557-570.

Hazıroğlu, T. (2018). *Katılım ekonomisi yeni zihin, yeni iktisat*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Husin, M. M. (2013). Efficiency of monetary policy transmission mechanism via profit rate channel for Islamic banks in Malaysia. *Journal of Contemporary Issues in Business Research*, 2(2), 44-55.

Ibrahim, M. H. (2017). The bank lending channel of monetary policy transmission in a dual banking System. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 2(2), s. 193-220.

IFDR (2021). Advancing economies, Islamic finance and development report 2021, https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/gated/reports/report-2021-all-color2.pdf, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (Eds.). (2013). Economic development and Islamic finance. World Bank Publications.

İslamoğlu, B. (2017). Mortgage piyasalarının ve para politikasının konut fiyatları üzerindeki etkisi: Teori ve Türkiye üzerine bir uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İnan, E. A. (2001). Parasal aktarım mekanizmasının kredi kanalı ve Türkiye. *Bankacılar Dergisi*, 39, 3-20.

Johansen, S. (1995). Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models. OUP Oxford.

Kamin, S., Turner, P. ve Dack, J. V. (1998). The transmission mechanism of monetary policy in emerging market economies: An overview. *Bank of International Settlements*, Working Paper No: 3.

Karahan, Ö. (2021). Parasal aktarım kanallarının etkinliğini belirleyen faktörler. İçinde M. Bayır ve H. Güvenoğlu (Edt.), Para Politikasında Güncel Tartışmalar (ss. 15-45). Ankara: Gazi Kitabevi.

Karakahya, B. ve Çelik, S. (2017). Katılım bankacılığı finansal sistemi: temel ilkeler ve uygulama esasları. İçinde F. Kaya (Edt.), Katılım bankacılığı (ss. 15-45). Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Karamelikli, H. ve Alizadeh, N. (2017). İran İslami bankacılık sistemi üzerine bir değerlendirme. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 36-58.

Kasa, K. (1992). *Common stochastic trends in international stock markets. Journal of monetary Economics*, 29(1), 95-124.

Kasapoğlu, Ö. (2007). Parasal aktarım mekanizmaları: Türkiye için uygulama. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Kassim, S. H., Yusof, R. M. ve Majid, A. M. S. (2007). Effects of monetary policy shocks on bank loans: A comparison between Islamic bank loans and conventional bank loans in Malaysia. *In The 2nd Islamic Economics Conference*, USIM, Kuala Lumpur, Malaysia.

Kayed, R. N. ve Hassan, M. K. (2011). The global financial crisis and Islamic finance. *Thunderbird International Business Review*. 53(5), 551-564.

Kazancı, F. (2020). Merkez bankalarının ikili finansal sistemde kullandıkları parasal aktarım mekanizmasına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası örneği üzerinden faizsiz bir yaklaşım. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6 (2) , 275-311.

Keleş, Y. (2020). Katılım bankacılığı: yapı, uygulama ve yasa bağlamında temel sorunlar. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. 6(3), 357-388.

Kettell, B. (2011). *Introduction to Islamic banking and finance* (Vol. 551). John Wiley & Sons.

Keynes, J. M. (1969), *The General theory of employment, interest and money*, A Harvest/ HBJ Book, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego, New York, London. ISBN 0-15-634711-3.

Khatat, M. (2016). Monetary policy in the presence of Islamic banking. *IMF Working Paper*, WP/16/72.

Kılınç, N. Ş. ve Kılınç, E. C. (2020). Türkiye’de banka kredi kanalının etkinliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 418-431.

Korkmaz, S. (2014). Türkiye ekonomisinde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. *Business and Economics Research Journal*, 5(4), 119-128.

Kutlar, A. (2019). *Stata İle Uygulamalı Çok Denklemlili Zaman Serileri* (1. Baskı). İstanbul: Umuttepe Yayınları, Yayın no: 310, İşletme Ekonomi Dizisi: 110.

Kuzulu, Ö. ve Vural, G. (2021). Etik Finans mı İslami, İslami Finans mı Etik, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 245-279.

Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that the economic time series have a unit root?. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.

Levin, A., Lin, C. F. ve Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.

Litterman, R. B. (1979). Techniques of forecasting using vector autoregressions. *Federal Reserve of Minneapolis Working Paper*, 115, 1-135.

Loayza, N. ve Schmidt-Hebbel, K. (2002). Monetary policy functions and transmission mechanisms: an overview. *Series on Central Banking, Analysis, and Economic Policies*, no. 4.

Luintel, K. B., ve Khan, M. (1999). A quantitative reassessment of the finance–growth nexus: evidence from a multivariate VAR. *Journal of development economics*, 60(2), 381-405.

Lütkepohl, H. (2005). *New Introduction to Multiple Time Series Analysis*. New York.

Macit, F. (2012). Who responds more to monetary policy, conventional banks or participation banks?. *Journal of Economics Finance and Administrative Science*, 17(33), 10-14.

Majid, M. S. ve Hasin, Z. (2014). Islamic banks and monetary transmission mechanism in Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 35(2), 137-166.

Mert, M. ve Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss uygulamalı zaman serileri analizi* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Mishkin, F. S. (2014). *Para politikası stratejisi* (1. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.

Mohsin, H. M. (2011). The impact of monetary policy on lending and deposit rates in pakistan: panel data analysis, *The Lahore Journal of Economics*, 16(SE), 199–213.

Muhammad, F., Rahman, A. A ve Sulaiman A. A. (2014). The roles of domestic and foreign Islamic banks in Malaysian monetary transmission. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 7(2), 161-169.

Mukhtarov, S. (2016). Parasal aktarım mekanizmaları: Azerbaycan üzerine bir inceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü*. İstanbul.

Omer, M. (2019). Monetary policy pass-through, excess liquidity and price spillover: a comparative study of conventional and Islamic banks of Pakistan. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 5(2), 287-320.

- Orhan, Z. E. ve Erdoğan, S. (2008). *Para politikası* (4. Baskı). Ankara: Yazıt Yayın.
- Orhan, Z. H. (2020). *Kırk soruda katılım bankacılığı*, İstanbul: İktisat Yayınları.
- Örnek, İ. (2009). Türkiye’de parasal aktarım mekanizması kanallarının işleyişi. *Maliye Dergisi*, 156(1), 104-125.
- Özatay, F. (2011). *Parasal iktisat: Kuram ve politika* (1. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Özcan, S. (2017). Tekafül (katılım sigortacılığı) muhasebesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(2), 351-377.
- Özsoy, C. (2009). Türkiye’de eğitim ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin VAR modeli ile analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1). 71-83.
- Özsoy, Ş. (2012). *Sağlam bankacılık modeli ile katılım bankacılığına giriş*. İstanbul: Kuveyt Türk Yayınları.
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım bankacılığı ile geleneksel bankaların bankacılık hizmetleri ve muhasebe uygulamaları açısından karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 85-108.
- Özulucan, A. ve Özdemir, F. S. (2010). *Katılım Bankacılığı*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Parasız, İ. (2007). *Para Teorisi ve Politikası* (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2009). *Para Banka ve Finansal Piyasalar* (9. Baskı). İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2011). *Merkez Bankacılığı ve Para Politikası* (1. Baskı). İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Parlakkaya, R. ve Çürük, S. A. (2011). Finansal rasyoların katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasında bir tasnif aracı olarak kullanımı: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue (1999).

Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series with an application to the PPP hypothesis, *Econometric Theory*, 20, 597-625.

Phillips, P.C.B. and Loretain, M. (1991). Estimating long-run equilibria. *The Review of Economic Studies*, 58, 407-436

Phillips, P. C. B. ve Perron, P (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Pigou, A. C. (1943). The classical stationary state. *The Economic Journal*, 53(212), 343-351.

Pıçak, M. (2012). Faiz olgusunun iktisadi düşünce tarihindeki gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61-92.

Rafay, A. ve Farid, S. (2019). Islamic banking system: A credit channel of monetary policy—evidence from an emerging Economy. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 32(1), 742-754.

Rashid, A., Muhammad A. R. Shah ve Mansoori, A. (2019). An empirical investigation of the credit channel of monetary policy: Islamic versus conventional banks of Pakistan. *NUML International Journal of Business and Management*, 14(2), 1-15.

Said, F. F. ve İsmail, A. G. (2007). How does the changes in monetary policy affect lending behaviour of Islamic banking in Malaysia. *Jurnal Ekonomi Pembangunan*, 12(3), 163-177.

Şahbalı, S. N., Çetindaş, D. A., Bozkurt, A. ve Elmas, Y. (2021). Türkiye’de makroekonomik değişkenlerin murabaha üzerine etkisi: 2010-2020 yılları arası ARDL sınır testi uygulaması. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 513-528.

Samad, A., Gardner, N. D. and Cook, B. J. (2005). Islamic banking and finance in theory and practice: The experience of Malaysia and Bahrain. *The American journal of Islamic social sciences*, 22(2), 69-86.

Saridoğan, H. Ö. (2020). Katılım bankalarının performansını etkileyen faktörler: Küresel kriz bağlamında bir dinamik panel veri analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 148-167.

Segrado, C. (2005). Islamic microfinance and socially responsible investments. *Italy: MEDA Project Case Study*. Microfinance at the University of Torino.

Sevüntekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi* (5. Baskı), Bursa: Dora Yayıncılık.

Shah, S. M. A. R. ve Rashid, A. (2019). The credit supply channel of monetary policy transmission mechanism: an empirical investigation of Islamic banks in Pakistan versus Malaysia. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 5(1) 1, 21-36.

Shapiro, M. ve Watson, M. (1988). Sources of business cycles fluctuations. in S. Fischer (ed.), *NBER Macroeconomics Annual 1988*. 3, MIT Press, 111-155.

Sims, C. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.

Sims, C. (1986). Are forecasting models usable for policy analysis. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 10(1), 2-16.

Suâvi, Ali (1869). Fâiz meselesi. *Ulûm Gazetesi*, 266-276.

Sukmana, R. (2015). Economic sectors sensitivity to Islamic and conventional monetary instrument: case study in Indonesia. *Islamic Economics: Theory, Policy and Social Justice*, 2, s.111-120.

Sukmana, R. ve Kassım, S. H. (2010). Roles of the Islamic banks in the monetary transmission process in Malaysia. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3(1), 7-19.

Sümer, G ve Onan, F . (2015). Dünyada faizsiz bankacılığın doğuşu, Türkiye'deki katılım bankacılığı'nın gelişme süreci ve konvansiyonel bankacılıktan farkları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 296-308.

Şentürk, M. ve Akbaş, Y. E. (2014). İşsizlik-enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Journal of Yasar University*, 9(34), 5820-5832.

TCMB (2013). Parasal aktarım mekanizması. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, ISBN: 978-605-5758-88-2. Ankara.

Tarı, R. (2010). *Ekonometri* (Genişletilmiş 6. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Terzi, A. (2013). Katılım bankacılığı: kitaba uymak mı, kitabına uydurmak mı?. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-14,

TKBB (2019). Finansal yenilik ve açılımları ile katılım bankacılığı, *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*, Yayın No: 1.

TKBB (2020a). Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

TKBB (2020b). 2020 Katılım Bankaları, Sektör Raporları. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. https://tkbb.org.tr/Documents/tkbb-yayinlari-97/TKBB_FR20_TR_KOD2.pdf. (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

TKBB (2021). Katılım bankaları 2021. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1652709610_a1611fc13f26cc179da6.pdf. (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

Turan, Y. ve Demirci, İ. (2019). Akademisyenlerin faiz ve faizsiz finans kullanımına yönelik tutumları. *Bilimname*, (39), 247 – 283.

Tobin, J., and Brainard, W. C. (1976). Asset markets and the cost of capital. Cowles Foundation Discussion Papers. Yale University.

Uluyol, O. (2019). 1980-2000 Döneminde Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 73-107.

Variçli, E. (2015). Parasal aktarım mekanizması ve Türkiye ekonomisi için banka kredi kanalının etkinliği üzerine bir inceleme: teori ve uygulama. Doktora Tezi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

Varlık, S. (2017). Ülke risk primi şokunun bankacılık sisteminin sağlamlığına etkisi: SVAR modeli çerçevesinde Türkiye örneği., *Sosyoekonomi*, 25(33), 103-126.

Weber, A. A., Gerke, R.. ve Worms, A. (2009). Has the monetary transmission process in the euro area changed? Evidence based on VAN estimates (March 1,

2009). *BIS Working Paper No. 276*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1440241> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1440241>

Wulandari, R. (2012). Do credit channel and interest rate channel play important role in monetary transmission mechanism in Indonesia?. A structural vektor autoregression model, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65.

Yazıcı, R. (2016). Finansal krizlerin önlenmesinde katılım bankacılığı sisteminin rolü üzerine bir değerlendirme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 5(1), 59-82.

Yıldırım, M. O. (2021). Türkiye'de parasal aktarım mekanizması: yapısal var yaklaşımından bulgular. *Ekonomik Yaklaşım*, 32(120), 209-248.

Yozgat, F. (2010). *Faizsiz ekonomi*. İstanbul: Araştırma Yayınları.

Yungucu, B. ve Saiti, B. (2016). The effects of monetary policy on the Islamic financial services industry. *Qualitative Research in Financial Markets*, 8(3), 218-228.

Yusof, R. M., Wosabi, M. A. ve Majid, M. S. A. (2008). Monetary policy shocks and Islamic banks' deposits in a dual banking system: a comparative analysis between Malaysia and Bahrain. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30(2), 1-26.

Yücel, A. G. ve Köseoğlu, A. (2020). Do participation banks contribute to economic growth? Time-series evidence from Turkey. *Bilimname*, 2020(42), 155-180.

Yüksel, S. (2016). İslami bankacılıkta fon toplama/fon kullandırma yöntemleri ve islami finansmanda sukuk. İçinde Edt. S. Erdoğan, A. Gedikli, D. Çağrı Yıldırım, *İslam Ekonomisi ve Finansı* (ss. 175-194), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Zaheer, S., Ongena, S. ve Van W., S. (2013). The transmission of monetary policy through conventional and Islamic banks, *European Banking Center*, Discussion Paper 2011-018: 2011-078.

Zulhibri, M. ve Sukmana, R. (2017). Financing channels and monetary policy in a dual banking system: evidence from Islamic banks in Indonesia. *Economic Notes: Review of Banking, Finance and Monetary Economics*, 46(1), 117-143.

EKLER

Ek 1. Ülkelerin bölgelere göre dağılımı

Körfez İşbirliği Konseyi	Diğer MENA	Avrupa	Sahra Altı Afrika
Bahreyn	Cezayir	Arnavutluk	Angola
Kuveyt	Mısır	Avusturya	Benin
Umman	İran	Belçika	Botsvana
Katar	Irak	Bosna Hersek	Burkina Faso
Suudi Arabistan	Ürdün	Bulgaristan	Burundi
Birleşik Arap Emirlikleri	Lübnan	Hırvatistan	Kamerun
	Libya	Kıbrıs	Çad
Güneydoğu Asya	Moritanya	Çek Cumhuriyeti	Komorlar
Brunei Sultanlığı	Fas	Danimarka	Cibuti
Kamboçya	Filistin	Finlandiya	Etiyopya
Endonezya	Sudan	Fransa	Gabon
Malezya	Suriye	Gürcistan	Gambiya
Myanmar	Tunus	Almanya	Gana
Filipinler	Yemen	Yunanistan	Gine
Singapur		Guernsey	Gine-Bissau
Tayland	Amerika	Macaristan	Fildişi Sahili
	Bahamalar	İrlanda	Kenya
Diğer Asya	Bolivya	İtalya	Liberya
Avustralya	Brezilya	Jersey	Malawi
Azerbaycan	Kanada	Letonya	Mali
Çin	Cayman Adaları	Liberya	Mauritius
Hong Kong	Şili	Lihtenştayn	Mozambik
Japonya	Guyana	Lüksemburg	Nijer
Kazakistan	Meksika	Makedonya	Nijerya
Kırgızistan	Surinam	Malta	Ruanda
Yeni Zelanda	Trinidad ve Tobago	Hollanda	Senegal
Rusya	Amerika Birleşik Devletleri	Norveç	Sejšeller
Güney Kore		Polonya	Sierra Leone
Tayvan	Güney Asya	Portekiz	Somali
Tacikistan	Afganistan	Romanya	Somaliland
Türkmenistan	Bangladeş	Sırbistan	Güney Afrika
Özbekistan	Hindistan	Slovakya	Tanzanya
Vietnam	Maldivler	Slovenya	Togo
	Nepal	İspanya	Uganda
	Pakistan	İsveç	Zambiya
	Sri Lanka	İsviçre	Zimbabve
		Türkiye	
		Ukrayna	
		Birleşik Krallık	

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Suat Serhat YILMAZ

Yabancı Dil : İngilizce (2021 YDS: 92,50 - 2018 YÖKDİL: 98,75)

Eğitim Durumu

Lisans : Bülent Ecevit Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi - İktisat Bölümü (2006-2010)

Yüksek Lisans : Kırıkkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – Ekonometri Anabilim Dalı (2015-2017)

Doktora : Kırıkkale Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü – İktisat Anabilim Dalı (2017- Devam Ediyor)

Çalıştığı Kurum ve Yıl: Kırıkkale Üniversitesi Ekonometri Bölümü Araştırma Görevlisi (2015 - Devam ediyor)

Yayımları:

Ulusal ve Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler:

Yılmaz, Suat Serhat ve Nihat IŞIK (2022). Katılım Bankaları Tarafından Verilen Kredi Türleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Nedensellik Analizi, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi Cilt: 8, Sayı: 1. s. 1-25

Veysel, Muhammed Kaya; Suat Serhat Yılmaz ve Mehmet Gökhan Özdemir (2021). The Relationship of Economic Growth and Carbon-Dioxide Emissions: An Application on Member Countries of Organization of Islamic Cooperation, *Ekonomia i Prawo. Economics and Law*, Volume 20, Issue 4, December 2021, p-ISSN 1898-2255, e-ISSN 2392-1625.

Işık, Nihat, Efe Can Kılınç ve Suat Serhat Yılmaz (2020). Özel Sektöre Verilen Kredilerin İnovasyon Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye İçin Bir Uygulama, *Bartın İİBF Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, s. 467-486.

Kaya, Muhammed Veysel ve Suat Serhat Yılmaz (2019). Does Economic Growth Need Democracy? An Application on Islamic Countries with

System-GMM Approach, Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics Analele Universitatii "Dunarea de Jos" din Galati Fascicola I. Economie si Informatica Aplicata Print ISSN 1584-0409 Online ISSN 2344-441X, no1/2019.

Yılmaz, Suat Serhat ve Nihat Işık (2019). Makro İhtiyati Araçların Finansal İstikrarı Sağlamadaki Etkinliği: Dinamik Panel Veri Analizi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Haziran, 55(648), s. 25-33.

Kaya, Muhammed Veysel, İbrahim Aytekin ve Suat Serhat Yılmaz (2018). Income, Unemployment and Crime in Turkey: An Analysis of Causality, Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics Years XXIV – no1/2018.

Öztürk, Latif, İsa Gürkan Meral ve Suat Serhat Yılmaz (2017). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi: Kırıkkale Üniversitesi Örneği, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 8, Sayı: 1, s. 23-39

Öztürk, Latif, İsa Gürkan Meral ve Suat Serhat Yılmaz (2017). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Akademik Başarı İlişkisi: Kırıkkale Üniversitesi Örneği, International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Cilt 3, Sayı: 2, s. 77-85.

Işık, Nihat, Suat Serhat Yılmaz ve Efe Can Kılınç (2017). The Relationship Between Account Balance and Types Of Credits: An Application on Selected OECD Countries, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 105-126.

Işık, Nihat, Suat Serhat Yılmaz ve Efe Can Kılınç (2017). İthal Otomobil Satışlarının Döviz Kuru Esnekliği: Türkiye Uygulaması, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 33, s. 84-92.

Ulusal ve Ulusal. Bil. Top. Sunulan Bildiriler:

Işık, Hacı Bayram, Suat Serhat Yılmaz ve Nihat Işık (2019). The Relationship Between Economic Freedoms and The Informal Economy: An Application on the Member States of the Organization of Islamic Cooperation, 11th RSEP International Multidisciplinary Conference 9-11 April 2019, Holiday Inn Vienna City, Vienna, Austria. s. 58-65.

Yılmaz, Suat Serhat, Özdemir, Mehmet Gökhan ve Ümit Gencer (2019). ABD-ÇİN Ticaret Savaşları, Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 24-26 Mayıs 2019, Munzur, Tunceli, s. 297-316.

- Gencer, Ümit, Yılmaz, Suat Serhat ve Mehmet Gökhan Özdemir (2019). Türkiye Rusya Ekonomik İlişkilerinde Dış Ticaretin Önemi: Teknoloji Özelinde Bir Analiz, Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 24-26 Mayıs 2019, Munzur, Tunceli, s. 317-334.
- Doğan, Taylan Taner ve Suat Serhat Yılmaz (2019). Döviz Kurlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkeler İçin Bir Uygulama, International Conference on Economics September 05-07, 2019, Başkent University, Ankara, Turkey
- Özdemir, Mehmet Gökhan ve Suat Serhat Yılmaz (2019). Savunma Ekonomisi Stratejik Boyutu ile Ülkelerin Endüstrilerine Ekonomik Bir Bakış, IIV KOP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, 17-19 Ekim, Kırıkkale, Türkiye.
- Doğan, Taylan Taner ve Suat Serhat Yılmaz (2019). Borsa İstanbul Endeksinin ARCH ve GARCH Yöntemleri İle Tahmini, 3rd International Social and Economic Research Student Congress 7-8 November, Konya, Turkey.
- Işık, Nihat, Suat Serhat Yılmaz ve Efe Can Kılınç (2016). İthal Otomobil Satışlarının Döviz Kuru Esnekliği: Türkiye Uygulaması, 17th International Symposium on Econometrics, Operations Research and Statistics 2-4 June 2016, Sivas, Turkey.
- Öztürk, Latif, İsa Gürkan Meral ve Suat Serhat Yılmaz (2016). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Akademik Başarı İlişkisi: Kırıkkale Üniversitesi Örneği. 17th International Symposium on Econometrics, Operations Research and Statistics 2-4 June 2016, Sivas, Turkey.
- Öztürkler, Harun, Fatih Demir ve Suat Serhat Yılmaz (2015). Crude Oil Price Pass-Through to Domestic Prices in Turkey: Asymmetric Nonlinear ARDL Approach, In EY International Congress on Economics II (EYC2015). November 5-6, 2015, Ankara, Turkey (No. 256), Ekonomik Yaklaşım Association.

Kitap Bölümleri:

Işık, Nihat ve Suat Serhat Yılmaz (2021). Türkiye Ekonomisinin Sektörel Güncel Ekonomik Analizi, içerisinde Ekonominin Güncel Konuları, Efe Can Kılınç ve Nazan Şahbaz Kılınç, Gazi Kitabevi, 1. Baskı, s. 1-46.

Işık, Nihat ve Suat Serhat Yılmaz (2021). Gelir Dağılımı Ne Kadar Adil? Ya da Gelir Adil Dağılmalı mı?, içerisinde Ekonominin Güncel Konuları, Efe Can Kılınç ve Nazan Şahbaz Kılınç, Gazi Kitabevi, 1. Baskı, s. 217-255.

Projeler:

Önder, Murat, Akın, Adnan, Bülbül, Kudret, Bingöl, Yılmaz, Çaylak, Adem, Delice, Güven, Işık, Nihat, Ayhan, Emrah, Yılmaz, Suat Serhat, Kaçer Murat (2018). Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Geliştirme Raporu, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Proje Araştırmacısı, Ankara.

Diğerleri:

Yılmaz, Suat Serhat (2017). The Review of Socio-Economic Perspectives (2017) (ISSN: 2149-9278), Cilt: 2, Sayı: 2, Editör Yardımcılığı.

Araştırma Alanları : Katılım Bankacılığı, Para Teorisi ve Politikası, Zaman Serisi ve Panel Veri Ekonometrisi.